

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ,
ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ:

ОСВІТНІ Й ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

20 червня 2025 р.
Київ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ,
ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ:

ОСВІТНІ Й ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

**20 червня 2025 р.
Київ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

УДК 37(091)(477)“1991/2024”(0)

**Всеукраїнська науково-практична конференція
проводиться відповідно до плану роботи
Національної академії педагогічних наук України**

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 12 від 28 серпня 2025 р.*

Редакційна колегія:

О.М. Топузов, доктор педагогічних наук, професор — *голова ред. кол.*;
Н.П. Дічек, доктор педагогічних наук, професор — *заст. голови ред. кол.*;
К.Ю. Ладоня, *відповідальний редактор.*

Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. 20 червня 2025 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України ; [редкол.: Топузов О. М., Дічек Н. П., Ладоня К. Ю. ; за наук. ред. Дічек Н. П.]. – Електрон. тест. дані. – Київ : Ін-т педагогіки НАПН України, 2025.

ISBN 978-966-644-800-5

Збірник містить матеріали і тези виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті», проведеної у змішаному форматі 20 червня 2025 р. в Інституті педагогіки НАПН України, м. Київ.

У матеріалах відображено осмислення сучасними освітянами, науковцями і практиками, феномена історичної пам'яті як питомого чинника формування національної самоідентифікації української молоді і як важливого складника фахової підготовки майбутніх освітян в умовах війни України проти рф.

УДК 37(091)(477)“1991/2024”(0)

*Матеріали подано в авторській редакції,
за достовірність фактів, цитат, посилань на джерела
та вживання назв документів, власних імен тощо
відповідають автори публікацій.*

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ОБГОВОРЕННЯ

- Історична пам'ять в обрисах сучасної філософії освіти
- Національна безпека та розвиток особистості в умовах війни РФ проти України
- Шляхи формування історичної пам'яті в учнівської та студентської молоді
- Роль учителя / викладача в забезпеченні національної єдності та формуванні патріотів-державників
- Освітньо-філософське осмислення усної історії в контексті розвитку педагогічного краєзнавства в Україні

МЕТА ПРОВЕДЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Обмін ідеями та результатами наукових пошуків між науковцями та освітянами-практиками, пов'язаних з різними освітньо-філософськими аспектами феномена історичної пам'яті як питомого чинника формування національної самоідентифікації української молоді і як складника фахової підготовки майбутніх освітян.

ЗМІСТ

Топузов О. М. ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ Й ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ	12
Саух П.Ю., 18 МІСІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК РЕПРЕЗЕНТАТИВНОЇ ФОРМИ ДІЙСНОСТІ, КОНСОЛІДАЦІЇ Й СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	16
Курило В. С., Караман О. Л. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	20
Кравченко О.О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОЇ АРХІВІСТИКИ В УКРАЇНІ	25
Радіонова Н. В. ФІЛОСОФ ЯК СВІДОК І ТЛУМАЧ МИНУЛОГО: ВНЕСОК МАРІЇ КУЛТАЄВОЇ У РОЗБУДОВУ КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНО ТА СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ.....	30
Бойченко М.І. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬСТВА: ПОДОЛАННЯ ІСТОРИЧНОЇ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ	34

Назаренко Т. Г.

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОСТІ
В УЧНІВ ЧЕРЕЗ ЗМІСТ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ..... 38

Гоголь Н. В.

ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ
АРХЕТИПІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА..... 42

Іванюк Г.І., Венгловська О.А.

ФЕНОМЕН ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В РОЗВИТКУ
ОСОБИСТІСНИХ СЕНСІВ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: РЕФЛЕКСІЇ ТА ПРАКТИКИ 46

Проніков О.К.

ОСМИСЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ДУХОВНОЇ
ТРАДИЦІЇ ІСТОРИЧНИХ КОЛЕГУМІВ СУЧАСНОСТІ..... 53

Міхно О.П.

МЕДІАВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
У ФОРМАТІ SHORTS I REELS:
КЕЙС ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ 58

Дічек Н.П.

ІСТОРИКО-ОСВІТНЄ КРАЄЗНАВСТВО
У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
В СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ..... 62

Бондаренко Н. В.

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ

ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ

ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ 68

Ваховський Л.Ц.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ..... 72

Герасимчук О.М.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ..... 76

Гурська М.Ф.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ДЗЕРКАЛІ

СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ:

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 80

Дроботенко М.О.

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ

КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ВІЙНУ 85

Загородня А.А.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В ЗВО УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІЗ 1991–2004 РР..... 88

Калінічева Г.І.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ..... 91

Сошніков А. О.

ПРОБЛЕМА 1650 РОКУ:

МЕЖОВА ТОЧКА ЗМЕНШЕННЯ-ЗБІЛЬШЕННЯ

ВІРОГІДНОСТІ ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ..... 95

Сливка Л. В.

ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАУКОВОГО ПОШУКУ: НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСТВА У ПОЛЬЩІ	98
--	----

Супрун Д. М., Супрун М. О., Харченко Т.Г.

АКАДЕМІК В.М.СИНЬОВ І СВІТОВА ЛЮДИНОЗНАВЧА НАУКА.....	102
--	-----

Ткачук М.М.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ: ВІДРОДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ	106
--	-----

Удод О.А.

ІСТОРИЧНА НАУКА І НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ У СФЕРІ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ	110
--	-----

Безгинський Ю. С.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФОКУСІ РІЗНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ	113
---	-----

Беньковська Н. Б.

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	117
--	-----

Возняк І.І.

НЕВИДИМІ РАНИ: ЗАГРОЗИ ОСОБИСТІСНІЙ БЕЗПЕЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	120
--	-----

Дідух І.Я., Ворошук О.Д.

ЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ ПОСЛУГ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМ'ЯМ ВПО	124
--	-----

Глушко О.З.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ПОДОЛАННЯ ВТРАТ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	128
--	-----

Захарін С.В.

СТРАТЕГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	133
---	-----

Курило В. С., Караман О. Л.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	137
---	-----

Колісніченко П.Т., Гурська М.Ф.

ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	142
--	-----

Краснова Н. П.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ ДІТЕЙ З ООП	147
---	-----

Лимар Л.В., Коломієць Т.В.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ	151
---	-----

Нелін Є. В.

КУРС «ПОЗИТИВНА ДИСЦИПЛІНА» ЯК ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ НЕОАДЛЕРІАНСЬКОЇ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	153
--	-----

Nykyropets S. S.

FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL FOR DEVELOPING SAFE DIGITAL COMMUNICATION SKILLS AND PERSONAL GROWTH OF STUDENTS DURING WARTIME.....	158
---	-----

Sova O.,U.

A GUIDING DOCTRINE FOR MODERN SOCIETY: SOCIAL COHESION IN FOCUS.....	162
---	-----

Скуратовська Л.І.

ІНФОРМАТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ	166
---	-----

Ступак О.Т.

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	170
--	-----

Tonkonoh N.I.

FORMATION OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS' NATIONAL IDENTITY IN WAR CONDITIONS	173
--	-----

Шпарик О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ	178
--	-----

Червінська І.Б.

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	182
--	-----

Юнак І.В., Качерова О.Г.

ІСТОРИЧНО-МИСТЕЦЬКА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	186
---	-----

Bodnar A. M.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF HISTORICAL MEMORY AMONG STUDENTS IN THE DIGITAL AGE	189
---	-----

Lemberskyi O.Y.

IMPLEMENTATION OF NATIONAL-PATRIOTIC UPBRINGING IN THE EDUCATIONAL PROCESS	193
---	-----

Ничкало С.А.

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ШКОЛЯРІВ	196
--	-----

Алексеева С.В.

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	200
---	-----

Ліпчук Л.В.

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	204
---	-----

Льницька Л.В.

ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ПЛОЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАСАД ГУМАНІЗМУ	207
--	-----

Lemberskyi O.Y., Mordar O.O.

THE ROLE OF THE TEACHER IN STRENGTHENING PATRIOTIC EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	210
--	-----

Листопад О.А., Мардарова І.К.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	214
--	-----

Пронікова І.В.

ФІНАНСОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТІВ-ДЕРЖАВНИКІВ	218
---	-----

Ткачук Л.В.

СОБОРНІСТЬ ЯК ІДЕЙНИЙ ІМПЕРАТИВ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	222
---	-----

Шевченко С.М.

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ (1991–2004)	226
--	-----

Гоголь М.Р.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	230
--	-----

Головко А., Качерова О.Г.

ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ:

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ,

ЯК НОСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ..... 235

Кочубей Т.Д.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА В ПІДГОТОВЦІ

МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ..... 238

Носирев О.О.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ 242

Янченко Т.В., Кулик І.О.

УСНА ІСТОРІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ

ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ДИТИНСТВА..... 246

Топузов О. М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
віцепрезидент НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7690-1663>*

ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ Й ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

Звертаючись до вас, шановні учасники всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті», що організована Інститутом педагогіки НАПН України спільно із Відділенням філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України відповідно до плану роботи Президії НАПН України, дозвольте насамперед подякувати всім вам за зацікавленість цим заходом.

На мою думку, ключовим поняттям у темі сьогодення конференції є історична пам'ять як феномен колективного сприйняття минулого, або як сукупність знань та уявлень народу про спільне минуле, що передаються від покоління до покоління і слугують вирізненню народу серед інших. Завдяки історичній пам'яті досвід попередніх поколінь передається наступним через національні традиції, звичаї, пам'ятки, різні види історичних джерел, частково – через суб'єктивні історичні міфи та легенди.

Як наголосив Президент НАПН України В. Кремень у своєму виступі на минулорічній конференції з проблематики історичної пам'яті, все, що пов'язано з історичною пам'яттю, особливо загострилося під час вторгнення рф в Україну. Наразі Україна постала перед екзистенційним викликом – російською військовою агресією, хоча, по суті, війна історій триває протягом усього існування держав на теренах України і рф. «Маємо пам'ятати, завважив Василь Григорович, нинішнє вторгнення було підготовлено рф не лише у форматі військового озброєння, а й з позиції переформатування історичної пам'яті – нав'язування хибного світогляду, перекручування історичних фактів, утвердження

неправдивих наративів тощо. І каналом упровадження усього цього у свідомість населення рф передусім була освіта. Наше завдання освітян – доносити істини історичного минулого, закарбувати в пам'яті зростаючих поколінь і події сучасності, аби вони не були викривленими з часом. Ми маємо сприяти максимальному згуртуванню нації на основі правдивої, національно орієнтованої історичної пам'яті» [1, с.5].

Поряд із феноменом суверенності історична пам'ять постає невід'ємним складником державності. Вона живить і формує національну ідентичність молодих поколінь. І поряд із родинним вихованням саме освіта покликана і здатна виховувати дітей, починаючи із дошкільного віку, і молодь у дусі слідування національним інтересам і визнання первинності патріотичних переконань.

Освіта – це ключова інституція, що спроможна забезпечувати національну єдність, національну стійкість, розвиток й утвердження української національної ідентичності в дітей та молоді. У цьому контексті важливим завданням є розвиток і поширення української культури та мови, очищення історичної пам'яті українського народу від імперських міфів. А Сьогодні головне – закарбувати пам'ять про звитягу й подвиги наших захисників – героїв російсько-української війни, сформувати глибоку повагу до їхнього подвигу та внеску в боротьбу за державність, суверенність і волю України.

Перед освітою стоїть складне завдання – сформувати особистість з інноваційним типом мислення та інноваційною культурою, зберігаючи водночас тяглість національної традиції, тобто спадкоємність. Спадкоємність є основою (*символ*) збереження пам'яті, традицій та звичаїв минулих, але незабутих предків.

НАПН України здійснює постійний науково-методичний супровід утвердження української національної ідентичності. Вчені НАПН України беруть активну участь у розробленні стратегічних, концептуальних та прогностично-аналітичних документів, спрямованих на визначення стратегічних напрямів розвитку національної освіти, інтеграцію національних цінностей у систему освіти та виховання, впровадження інноваційних освітньо-виховних технологій у сфері національного та військово-патріотичного виховання, громадянської освіти. До посутніх

суспільно-політичних здобутків учених академії, у першу чергу Інституту педагогіки, належить створення низки підручників і навчальних книг, орієнтованих на формування громадян патріотів-державників, які розбудовуватимуть державність України.

Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле як основи **самоідентифікації** особистості та формування національної свідомості, патріотизму, прийняття пріоритетності інтересів нації. Історична пам'ять, з одного боку, є результатом родинного, культурного, соціального, політичного впливу, а з іншого – інструментом конструювання національної ідентичності і понад це, вона невід'ємний складник державності.

Ознайомившись із напрямками для обговорення на конференції, вважаю, що всі вони актуальні, бо спрямовані на розв'язання питань, окреслених у новітніх державних документах, таких як Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року [2]. У ній зокрема наголошено на необхідності проведення відповідними державними органами, освітніми установами та громадськими інституціями різноманітних заходів із утвердження української національної та громадянської ідентичності, які нині віднесено до основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам

Разом з тим, користуючись нагодою, і теж відповідно до напряму роботи конференції, хочу нагадати учасникам заходу чи сповістити їх про те, що наступного року Інститут педагогіки НАПН України відзначатиме 100 років від дня свого заснування. Інститут зробив свій вагомий внесок і в національне підручникотворення, особливо у добу суверенного буття Української держави, і в збагачення наукових і дидактичних засад діяльності освітньої галузі України, і безперечно у підготовку педагогічних кадрів вищої і найвищої кваліфікації засобом забезпечення роботи аспірантури, докторантури. Тому прошу присутніх долучитися до ювілейних заходів, згадати, що багато із вас можуть завдячити Інституту своїм науковим і фаховим зростанням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В.Г. Вітальне слово учасникам Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)». *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. / ред. кол.: Топузов О.М., Сисоєва С.О., Дічек Н.П.; Култаєва М.Д.; Ладоня К.Ю. / за наук. ред. Н.П.Дічек; 30 травня 2024 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України. – [Електр. видання]. – Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2024. С. 5-6. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ta-filosofii-osi-v-nezaleznyi-ukraini-vymiry-isto-rychnoi-pam-iati-ukrainskyi-i-zarubizhnyi-dyskursy/>
2. Кабінет Міністрів України. *Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року* : постанова КМ України № 864 від 30 липня 2024 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.2025).

Саух П.Ю.,

доктор філософських наук, професор,
академік (дійсний член) НАПН України,
академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-7496>

МІСІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

ЯК РЕПРЕЗЕНТАТИВНОЇ ФОРМИ ДІЙСНОСТІ, КОНСОЛІДАЦІЇ Й СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. Представлено нове бачення історичної пам'яті як репрезентативної форми дійсності, яка виступає динамічною системою смислових взірців минулого для ідентифікації людини та консолідації й стійкості суспільства. Розкрито основні проблеми, пов'язані з інтерпретацією вітчизняної історії за часів незалежної України та парадоксами імплементації історичної пам'яті в умовах українських реалій. Визначена стратегія формування загально-предметної ідентичності, консолідації та стійкості українського суспільства за безпосередньої державної підтримки політики і культури історичної пам'яті.

Ключові слова: історія, історична пам'ять, ментальна, єдність, консолідація спільнот, політика пам'яті, культура історичної пам'яті.

Кожен новий крок у соціокультурному розвитку будь-якого суспільства завжди спонукає до визначення у ставленні стосовно своєї історії, того досвіду, що дістався у спадок від минулих поколінь. Й що знаково, існує пряма залежність між масштабністю соціокультурних завдань, які ставить перед собою суспільство, і глибиною та розмахом досягнення попереднього історичного поступу. «Чим глибші зміни передбачається здійснити, тим всеосяжнішим і відповідальнішим відбувається ставлення до історичного досвіду» [1, с. 8].

Потреба заглянути у глибину минулого диктується необхідністю збагнути саме забутих уроків, знайти в них живі надихаючі цінності, створені нашими предками. Вони є тією життєтворчою святинєю, до якої знову і знову доводиться припадати, вирушаючи в незвідану путь соціальних перетворень. «Досвід минулого –

це здобутки і втрати наших предків, його належить покласти в підмурок розвитку суспільства. Забувати або нехтувати ним означає зводити будівлю майбутнього на піску» [2, с. 5].

Пам'ять долає невпинний час, долає забуття. А безпам'ятство, навпаки – невдячність перед минулим і безвідповідальність перед майбутнім. Щоб не помилитися в останньому, маємо пам'ятати про свої колишні помилки. І шанувати своє минуле, пишатися ним, а не постійно перелопачувати його на догоду чиїмсь корисливим суб'єктивними інтересам чи амбіціям. Цінуючи минуле ми маємо розуміти: не обов'язково безпосередньо відтворювати його форми, аби відчувати гордість за діяння пращурів. Безвідповідальність породжується відсутністю усвідомлення того, що ніщо не минає безслідно, все зберігається в людській пам'яті. «Пам'ять помножена на моральну оцінку, породжує совість як внутрішню самооцінку. Коли відсутня пам'ять, то немає оцінки, а отже нема й совісті» [2, с. 5-6]. Історична пам'ять формує моральний клімат, в якому живе народ, консолідує та забезпечує його стійкість.

В Україні тривалий час офіційна історія та історична пам'ять були украй спотворені заполітизованою історичною наукою, комуністичною ідеологією та російською імперською пропагандою. Невипадково проблема історичної пам'яті стала особливо актуальною після здобуття Україною державної незалежності, обумовлена гострою потребою осмислення історичної свідомості й національної ідентичності. Але навіть за перших років незалежності нам не завжди вдавалося звільнитися від старого ярма. Ми продовжували боротися зі своєю історією, а отже зі своєю пам'яттю, переписуючи та засуджуючи її. Намагалися знайти, а ще краще дочекатися від владного перста відповідних вказівок на єдино правильне бачення нашої історії. Як наслідок наше суспільство нерідко втрачало традиційні зв'язки і ментальну єдність розколювалось на багаточисельні спільноти за соціальними, регіональними, політичними, культурними й релігійними ознаками. Відбувалося, так би мовити, «копсуалізація спільнот», коли люди по-різному трактують події, читають лише звичні для їхнього бачення тексти, чують лише тих, хто думає як вони й заперечують усе те, що не вписується в їхнє власне світорозуміння [3].

Як це не прикро, нашим вченим і освітянам тривалий час не вдалося обрати виважену цивілізовану стратегію і напрями відродження нашої історії та викладання її в закладах освіти як

світоглядної, життєдайної дисципліни. Ми ніби й прагнули бути об'єктивними в осягненні нашої історії, але, як і колись, виходили з однобічної заангажованості, змінюючи оцінки залежно від політичної кон'юнктури. Як і колись історії надавали гіпертрофованого значення шляхом її політизації. Прикладом цього можуть бути підручники з історії для освітніх закладів, які за оцінками експертів, не відповідали та й сьогодні не відповідають ані станові сучасної історичної науки, ані європейським критеріям історичної дидактики, ані, зрештою, теперішнім потребам українського суспільства [4, с. 119-127].

Українська історія, справді, була непростою починаючи від історії військових поразок минулого до негараздів в політиці, економіці сучасності та агресивних зазіхань росії. Невипадково як рефрен нерідко повторюються слова В. Винниченка щодо «броду, без якого нібито не можна читати історію України». Але, якщо судити об'єктивно, українська історія не є гіршою і не кращою, ніж в інших народів. «Кожній нації, - як справедливо зазначає з цього приводу українська поетеса Ліна Костенко, - є за що посипати собі голову попелом. Тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь. Ніхто із нас, нині живучих, не може нести відповідальність за давні неспокутувані гріхи. Але кожен із нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити» [5, с. 19]. Новітнє осягнення української історії має створити міцне підґрунтя для реконструкції історичної пам'яті українців. Це неминуче потребує не лише монументального та антикварного, а й критичного підходу до історії, який не означає простої зміни акцентів, позитиву на негатив і навпаки, як нерідко у нас робиться. Критичне ставлення до історії – це прагнення зрозуміти її. Не виправдовувати, а збагнути її власну суть, не фетишизуючи і не заперечуючи її можливі уроки.

Сьогодні Україні в умовах російської агресії і вкрай потрібна стратегія формування загальногромадської ідентичності, консолідації та стійкості суспільства за безпосередньої державної підтримки політики і культури історичної пам'яті. Обравши європейську орієнтацію, ми мусимо дотримуватися «політики пам'яті» і відповідно будувати свою систему громадянської совіти на усіх рівнях. Відродження історичної пам'яті на цій основі має сприяти не лише поглибленню власного самоусвідомлення, але й консолідації українського суспільства з метою вирішення гострих

соціально-економічних соціокультурних проблем, патріотичного виховання та протистояння російської агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саух П. Ю. Історія: пам'ять минулого чи уроки майбутньому? Волинські історичні записки. № 1, 2008.
2. Саух П. Ю. Князь Василь-Костянтин острозький. Рівне, Волинські обереги, 2002. 244 с.
3. Мирний М. Історична пам'ять: якою вона має бути і як її формувати [Електронний ресурс]. «День». 14 серпня 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://zmina.info/articles/istorychna-pamyat-yakoyu-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/>
4. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. К., 2008.
5. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. Київ: Видавничий дім «KM Akademia», 1999.

Курило В. С.,

*доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-3358>*

Караман О. Л.,

*доктор педагогічних наук, професор,
ректор Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах розкрито сутність понять «національна безпека» і «розвиток особистості», встановлено їх діалектичний взаємозв'язок в умовах війни рф проти України.

Ключові слова: національна безпека, розвиток особистості, війна рф проти України.

Війна рф проти України зруйнувала безпекову архітектуру на глобальному і національному рівнях. В епіцентрі крайньої небезпеки опинились громадяни України, які щодня переживають травми на фізичному, психофізіологічному й психологічному рівнях, що блокує їхню природню потребу в розвитку. Тому надзвичайно актуальною проблемою є встановлення діалектичного взаємозв'язку таких сучасних феноменів, як національна безпека і розвиток особистості в умовах війни рф проти України.

Безпеку як багатовимірне явище розглядають у своїх працях І. Аблазов та Л. Гордієнко, В. Білий та В. Михальчук, І. Ващенко, О. Данильян та О. Дзьобань, С. Дроботов, Т. Загола, Б. Зелений, О. Караман, В. Курило, Г. Мелеганіч, О. Мітенко, О. Мотайло, А. Собакарь, О. Нестерцова-Собакарь, О. Сосін, В. Тихий, Л. Юрженко, Н. Ярмиш та ін.

Проблему розвитку особистості в умовах війни рф проти України досліджують М. Арістов, О. Боднарчук О. Волинчук, Б. Зелений, О. Караман, В. Курило, О. Милославська, О. Нечитайло, О. Пастушенко та В. Шевченко, Ю. Полеєнко та С. Непогодьева, С. Савченко, В. Філоненко, О. Шахова та ін.

Метою нашої наукової розвідки стало розкриття сутності понять «національна безпека» і «розвиток особистості», а також встановлення діалектичного взаємозв'язку в умовах війни рф проти України.

Виконуючи перше завдання дослідження щодо визначення сутності поняття «національна безпека» було встановлено, що воно є складником більш загального поняття – «безпека».

Безпека як соціальне явище трактується сучасними вченими як відкрита, складна, багатокomпонентна система, що має вертикальну (глобальний, національний, індивідуальний рівні) і горизонтальну (політичний, економічний, екологічний, військовий, інформаційний та ін. складники) структуру, ґрунтується на прогресивних загальнолюдських, національних, індивідуально-особистісних цінностях та принципах сталого розвитку [3].

А тому наукове обґрунтування проблеми національної безпеки і розвитку особистості в умовах війни рф проти України здійснювалося нами в межах логічного ланцюжка: безпека – глобальна безпека – національна безпека – безпека особистості – розвиток особистості.

На підставі аналізу наукової літератури нами було встановлено, що глобальна безпека – це система заходів, спрямованих на запобігання і мінімізацію глобальних небезпек і викликів та забезпечення співіснування й розвитку людської цивілізації на планеті Земля; створення в міжнародному просторі умов, необхідних для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими державами.

Національна безпека – це здатність країни до захисту самостійно чи разом з іншими країнами національних інтересів і цінностей, особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою її сталого розвитку; ступінь захищеності інтересів *особистості, суспільства й держави* від зовнішніх та внутрішніх загроз [1; 2].

Безпека особистості – це стан її задоволеності від можливості реалізації потреб різного рівня, внутрішньої і зовнішньої гармонії, впевненості в майбутньому; інтегрований виразник її захищеності (гарантованості) від небезпек [3; 4].

Як бачимо, одним із складників національної безпеки є безпека особистості як фундамент її розвитку.

За нашими теоретичними висновками, **безпека особистості** – стан задоволеності людини від можливості *реалізації потреб* різного рівня (від базових фізіологічних і безпеки до найвищих в самоактуалізації і самореалізації) на основі внутрішньої і зовнішньої гармонії та впевненості в майбутньому, що забезпечує успішний взаєморозвиток особистості й соціуму та прогрес суспільства.

Отже, **розвиток особистості** може відбуватися тільки за умови реалізації системи її потреб, що за теорією А. Маслоу, має неоднорідну структуру. Так, за думкою А. Маслоу, потреба в безпеці – це одна з фундаментальних потреб у захищеності й потреба почувати себе у стані, за якого відсутня загроза для життя і здоров'я. Безпека – це умова задоволення інших потреб людини більш високого рівня. Найвищою потребою людини як особистості є прагнення до самоактуалізації, самореалізації, самовираження, максимального використання внутрішніх потенціалів, визнання в суспільстві. Саме ж суспільство може процвітати, якщо воно створює умови для розвитку особистостей.

У зв'язку з цим постають питання: 1) що відбувається з людьми як особистостями в умовах війни рф проти України? 2) чи можна створити умови для розвитку особистості в ситуації крайньої національної небезпеки?

Для відповідей на ці питання нами було взято за основу динамічно-функційну структуру особистості, розроблену К. Платоновим, що інтегрує у собі чотири ієрархічно-процесуальні структури (*спрямованість особистості, досвід, особливості психічних процесів, біопсихічні особливості*), і продемонстровано, що відбувається з особистістю в умовах крайньої небезпеки – війни рф проти України – та якими є шляхи забезпечення безпеки особистості з метою виживання, відновлення і подальшого розвитку.

Підструктура спрямованості (цінності, смисли, переконання, світогляд, потреби, мотиви, інтереси). В умовах військової небезпеки на рівні спрямованості особистість переживає втрату сенсу життя та попередніх досягнень, образу майбутнього, спотворення життєвих

цінностей, світогляду, помилкові, хибні уявлення і переконання тощо. Щоб забезпечити безпеку і розвиток особистості на рівні спрямованості, відновити цінності і смисли життя, людині треба надати підтримку, зокрема шляхом створення відповідного освітнього середовища і цілеспрямованого формування ціннісного ставлення до освіти і майбутньої професії, мотивації на досягнення успіху в освітній і професійній діяльності, потреби в постійному особистісному й професійному зростанні на користь власного майбутнього і майбутнього країни.

Підструктура досвіду (знання, вміння, навички): утрата роботи, джерел доходу, житла, сенсу здобутих знань і досвіду, зацікавленості в діяльності; блокування інтелектуальних здібностей, здатності конструктивно вирішувати проблеми, неспроможність самостійного прийняття та виконання рішення та ін. Позитивними кроками забезпечення безпеки і розвитку особистості на підструктурі досвіду можуть бути активності, спрямовані на отримання нових знань, умінь, навичок, професійну переорієнтацію, пошук нових сфер діяльності (громадської, волонтерської, військової тощо), відновлення професійної діяльності / відкриття справи на новому місці, активне засвоєння нового соціального середовища, інтеграція в нову громаду; надання допомоги іншим та прийняття допомоги від інших тощо.

Підструктура психічних процесів (пам'ять, емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття, воля). На цьому рівні через загрозу життю в особистості відбувається блокування мисленневих процесів, когнітивний дисонанс, неможливість аргументовано доводити свою думку, некритичне мислення, неусвідомлене сприймання спотвореної інформації, нераціональна оцінка ситуації, агресивність, жорстокість, психічна нестійкість, афективна збудливість; відчуття незахищеності, злість та пошук «зовнішнього ворога», стан жертви, низька самооцінка, почуття провини тощо. Для відновлення психічного стану особистості варто розвивати закладену в неї природою психологічну стійкість – психічний ресурс, який убезпечує людину від особистісних розладів у складних життєвих обставинах, створює основу внутрішньої гармонії, повноцінного психічного здоров'я, високої працездатності тощо. До прикладу, у людини можна цілеспрямовано формувати здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, стабілізації психоемоційного стану, запобігання професійному вигоранню (супервізії) тощо.

Підструктура біопсихічних особливостей (властивості темпераменту, статеві та вікові властивості, патологічні зміни). Під загрозою небезпеки в особистості спостерігається загострення певних рис темпераменту; акцентуації характеру; чергування стабільних і критичних *станів* різних фізіологічних систем, передусім нервової. Тому вчені пропонують активізовувати певні медіативні ресурси особистості, які дозволяють пом'якшити або повністю нейтралізувати вплив стресорів. Такими ресурсами володіють мережі міжособистісних взаємодій (сім'я, друзі, колеги, сусіди, громадські організації), допомога іншим, успіх, любов, творчість, віра в перемогу, прагнення до мудрості, робота над собою, самореалізація в професії, відповідальність [4].

Отже, в умовах війни рф проти України повністю руйнуються всі безпекові засади розвитку особистості і нації.

Людина з низьким ступенем розвитку на всіх структурних рівнях особистості (спрямованість, досвід, психічні процеси, біопсихічні особливості), може стати жертвою війни і не вийти з цього стану. Їй потрібна допомога ззовні.

У людини ж з високим рівнем розвитку особистості включаються механізми психологічного захисту від негативного впливу агресивних дій ворога, що забезпечує, по-перше, безпеку особистості та її подальший розвиток, по-друге, прогрес суспільства від розвитку особистості. У цьому полягає діалектична взаємодія національної безпеки і розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єнін М. Н. Безпека. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Безпека>
2. Курило В. С., Караман О. Л. Національна безпека як суспільний феномен: сутність і структура. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 70. Том 1. С. 164–168. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.35>
3. Курило В. С., Караман О. Л. Поняття безпеки в глобальному, національному та індивідуальному вимірах. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 64. Том 1. 2023. С. 166–172. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.33>
4. Курило В. С., Караман О. Л. Безпека і розвиток особистості в умовах війни рф проти України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2024. № 5 (364), листопад. С. 129–137. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-5\(364\)-129-137](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-5(364)-129-137)

Кравченко О.О.,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОЇ АРХІВІСТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. Узагальнено зарубіжний досвід створення і функціонування громадських архівів, зокрема Республіки Польща. Визначено зміст і спрямованість громадських архівів, визначено сутність усної історії як методу формування колекцій та фондів громадського архіву.

Ключові слова: усна історія, громадський архів, колекції, фонди, люди, цифровізація.

Сучасний зарубіжний рух громадської архівістики, який започаткувався у США та Західній Європі, сприяє розвитку усної історії та створенню нового явища в архівістиці – збирання і зберігання людських свідчень, матеріалів, спогадів, які формують альтернативу офіційним архівам. В Україні становлення цього руху обумовлене як процесами євроінтеграції, демократизацією усіх сфер життєдіяльності, в тому числі збереження національної пам'яті, так і воєнним конфліктом, окупацією території, знищенням музеїв, архівів, людських помешкань з документами, сімейними реліквіями, фотографіями. Відтак знищуються не лише матеріальні державні та особисті артефакти, а й знищуються взірці культурної спадщини країни, конкретного містечка, конкретної родини тощо.

З огляду на це потребує уваги вивчення європейського досвіду створення громадських архівів, збирання та збереження усної історії, а також визначення шляхів імплементації цього досвіду в українських реаліях.

У Республіці Польща на сьогодні діє близько 600 громадських архівів на базі бібліотек, будинків культури, громадських організацій та інших установ. Найчастіше громадський архів виникає як громадська ініціатива, а не як рішення державної влади тощо. Їх засновують люди: краєзнавці, науковці, громадські діячі та ін., які

досліджують історію регіону, міста, країни тощо. Водночас такий громадський рух підтриманий державою.

Зокрема через національну організацію «Осередок фундація «КАРТА», місія якої визначена наступним чином: «Ми – незалежна неурядова організація. Ми відкриваємо, захищаємо та поширюємо історію, побачену очима окремої людини. Ми робимо це таким чином, щоб минуле стало джерелом розуміння, розбудови громадянської спільноти, підтримки примирення. Саме так ми створюємо майбутнє». На сайті Фундації розміщені незвичайні архіви, зокрема: фотографії, біографічні розповіді, документи про репресії польських громадян під час радянської окупації, найбільшу колекцію усних історичних розповідей у Польщі, колекції документів та свідчень усної історії, зокрема колекція «Солідарність – народження руху», внесена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2].

З ініціативи Фундації та Міністерства культури і суспільної діяльності Республіки Польща створено Центр громадської архівістики (CAS) (<https://cas.org.pl/>), мета якого ділитися знаннями, надихати та підтримувати ініціативи соціальних архівістів з усієї Польщі; допомагати створювати нові соціальні архіви, щоб зберегти якомога більше свідчень соціального життя та забезпечити їх постійний захист [1].

Що сутності громадського архіву, то загальним визначенням є ініціатива, метою якої є фіксування історії громад, подій та місць шляхом збору колекцій, таких як фотографії, документи та записи усних свідчень з метою фіксації суб'єктивного досвіду про пережите та вшанування учасників подій.

Встановлено, що громадський архів може створюватися не обов'язково як запланований дослідницький проект. У більшій мірі – це ініціатива, яка починається з проведення якоїсь виставки, публікації, підготовки фільму. Прикладом є громадський архів «Так було, так стало!» з історії міста Варшави. І надалі продовжував розвиватися у систематизації фотографій про місця, будинки, архітектуру, яких вже немає.

Для громадських архівів найважливіші люди. Спочатку вони обирають тему, за якою створюватиметься архів. Саме люди здійснюють пошук матеріалів і працюють над їх збереженням. Тематика архівів різна, залежить від інтересів їхніх творців. Громадський архів не може існувати без зібрань матеріалів. З огляду на те, що часто людям шкода розлучатися з родинними документами

чи фотографіями, громадський архів є діджиталізований: робляться копії у цифровому форматі, а оригінали залишаються у людей.

Для створення архівів для початківців існує відкрита система і портал zbioguspoleczne.pl – цей портал надає професійну підтримку початківцям в опрацюванні матеріалів, а також розмістити ці матеріали.

Загалом каталог громадського архіву є широкий і обмежений. Але найчастіше розміщуються такі документи: фотографії; документи, що демонструють життя і діяльність конкретної людини чи родини, організації; спогади, щоденники; документи життя громади (плакати, газети, архівні документи та ін.); відео і аудіо матеріали.

Щодо діяльності громадських архівів, то важливими складниками є:

- регіональна історія «малої батьківщини» - найчастіше громадські архіви збирають історичні свідчення своїх міст, сіл, регіонів;
- визначена тематика – збір матеріалів усної історії за конкретною темою;
- певний історичний період – збір матеріалів, що стосуються тієї чи іншої епохи, періоду часу;
- людина – такий архів містить матеріали про життя і діяльність конкретної людини;
- люди – громадський архів, що накопичує матеріали усної історії людиною або групою людей. Не важливо скільки людей долучено і хто займається збиранням архівом, їх опрацюванням. Головне наявність людей і їх професійна та волонтерська діяльність, їх мотивація;
- місце – залежить, чи є за мету зберегти оригінальні речі. Якщо так, мусить бути місце. Якщо цифровий формат, то місце не обов'язкове. Головне – наявність цифрових копій і їхнє збереження;
- обладнання – для громадського архіву важлива наявність комп'ютера, сканера, накопичувального диска, диктофон тощо;
- знання – не обов'язково бути професійним істориком, відповідні знання можна здобувати поступово.

Критеріями створення і функціонування громадського архіву є:

- унікальність – матеріали, які збираються, часто є унікальними, яких немає в іншому архіві. Завчасно матеріали надаються приватними особами і є в єдиному екземплярі, дотичні лише до тих осіб та їхнього оточення, котрі були свідками тих чи інших подій. Від матеріалів залежить винятковий характер колекцій та інтерес широкого кола відвідувачів;
- «рятівний» аспект – завчасно громадські архіви виконують рятувальну функцію цікавих історичних артефактів. До архіву може звернутися будь-яка особа, яка б хотіла свідомо передати свої пам'ятки, які відповідають тематиці архіву;
- історична і культурна цінність – пошук матеріалів, які мають історичну та культурну цінність для своєї громади. Важливо опрацювати матеріали і презентувати громадськості їх значення. Можливо цю інтерпретацію здійснювати з фахівцями у цій галузі;
- емоційна важливість – навіть, не маючи історичної цінності, сентиментальність важлива для громади чи групи людей, викликаючи емоції і мотивуючи їх до нових активностей надання матеріалів для громадського архіву.

Особливість громадських архівів полягає в тому, що у більшій мірі зберігаються лише цифрові копії матеріалів, перевагами чого є: захист документів чи матеріалів від псування чи знищення; доступність для широкої аудиторії; можливість використання в різних видах презентацій (виставках, фільмах, лекціях, музейних колекціях тощо).

Усна історія є частиною громадської архівістики – якісним процесом історичних досліджень, що базується на збиранні та аналізі усних розповідей учасників і свідків подій минулого, представляючи його не з офіційної перспективи, а з повсякденного життя, що й творить історію суспільства [3].

Найбільш популярною одиницею громадського архіву є усна історія у формі інтерв'ю (відео чи аудіо). Серед видів інтерв'ю усної історії є біографічні: інформація про життя людини, основні етапи і події, а також емоції. Саме усна історія дозволяє відчувати і пережити емоції. Головне не відомості про історичний факт, а саме емоційна складова.

Отже, громадський архів дозволяє отримувати інформацію про ту чи іншу подію навіть в умовах відсутності офіційних джерел інформації, або доповнити відомості офіційних джерел, забезпечує варіативність бачень тієї чи іншої події, надає «обличчя і голос» історії, забезпечує врахування різних точок зору на ту чи іншу історичну подію, формує діалог між поколіннями, розширює інформаційний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Centrum Archiwistyki Społecznej. <https://cas.org.pl/>
2. Osrodek Karta. <https://karta.org.pl/>
3. Українська асоціація усної історії. <https://oralhistory.com.ua/>

Радіонова Н. В.,

*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри
філософії імені професора М.Д. Култаєвої
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>*

ФІЛОСОФ ЯК СВІДОК І ТЛУМАЧ МИНУЛОГО: ВНЕСОК МАРІЇ КУЛТАЄВОЇ У РОЗБУДОВУ КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНО ТА СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Анотація. З позиції включеного спостерігача осмислюється внесок Марії Култаєвої у розбудову школи культурно-антропологічно та соціально-антропологічно орієнтованої філософії освіти. Розглянуто символічну роль філософа-науковця як свідка, тлумача й активного діяча розбудови «мислення, шляхетності духу і громадянської мужності».

Ключові слова: Марія Култаєва, філософія освіти, культура, історична пам'ять, свобода, школа мислення.

Свою доповідь я хочу розпочати з повідомлення про те, що рішенням Вченої ради ХНПУ імені Г.С. Сковороди (протокол № 5 від 30 квітня 2025 р.) кафедрі філософії присвоєно ім'я професора М. Д. Култаєвої.

Мабуть, на словах ніколи не виразити внесок Марії Дмитрівни Култаєвої у справу розбудови філософії, філософії освіти, філософії культури, а також у зміцнення кафедри філософії та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Інституту Вищої освіти НАПН України, Інституту філософії НАН України. Її внесок у формування української філософської і освітянської спільноти безцінний.

Марія Дмитрівна за життя дуже часто цитувала відоме німецьке прислів'я: коли ангели відлітають – небеса плачуть. В пластах спільної пам'яті нащадків її інтелектуального доробку, глибокий

смысл цього прислів'я відкривається як заклик до продуктивної філософської рефлексії. Пам'ять про Марію Култаєву це не фактографія, не біографія – це шари осмислення, інтерпретації, джерело глибокої екзистенційної чутливості до внутрішнього голосу культури, освіти, філософії. Пам'ять про Марію Култаєву – це, зрештою, не тільки про неї, але й про нас – про те якими ми стали завдяки зустрічі з живими незавершеними фрагментами істини, відваги, внутрішнього спротиву та мужності бути у практиках життєтворчості філософа-науковця. Це наголос на тих моментах, які набувають сенсу не тільки в хронопункті переплетіння життєвого ритму та співбуття в епізодах присутності, а на тих, які стають особливо значущими значно пізніше – у моменті осмислення.

Особисті спогади, або спроби реконструкції фрагментів події/факту часто бувають емоційно забарвленими, тому що пам'ять фіксує не стільки зовнішні події, скільки моменти внутрішнього впливу. Це означає, що пам'ять – це не тільки те, що ми вкладаємо у свої власні спомини, це й наша особистісна відповідальність перед колективною пам'яттю. Тут варто погодитися з польським дослідником М. Голька: «...ще до того як минуле через тлумачення стає історією для пізнішої сучасності, воно вже діє на історію у процедурах їхнього переінтерпретування» [2, с. 14].

Отже, присутність постаті філософа-науковця в культурній пам'яті – це не минуле, а виклик теперішньому. Це заклик до пошуків смислу, можливості мислити, фокус колективного уявлення про істину, справедливості, свободу та служіння Батьківщині. Це, як писала Марія Дмитрівна: «Життя під знаком Сковороди з його артикуляцією свободи та гідності є нелегким, бо занадто високо піднято планку рівня філософської та педагогічної творчості» [4, с. 137].

Марія Култаєва належала до філософського покоління, що зростало в Інституті філософії за часів «застою», але вже після «відлиги». Для багатьох молодих дослідників того часу доступ до заборонених філософських текстів ставав формою інтелектуального спротиву. Зустрічі у спецфондах бібліотек, приховане цитування, неофіційні обговорення творів іноземних авторів стали основою для виникнення неформальної школи перекладу на теренах тогочасної України [4, с. 135]. Інтелектуальна атмосфера, яка панувала в Інституті філософії, налагоджувала молодих дослідників мислити поза схемами ідеологічного марксизму, збуджувала інтерес до національної ідеї, екзистенційної антропології та освіти, хоча

в той час стояти на передовій мислення, «вимагало неабиякої громадянської мужності» [4, с. 138]. Із споминів Марії Култаєвої: «...у парадоксальний спосіб тогочасна інститутська молодь була чимось на зразок ідеальної комунікативної спільноти» [4, с. 138]. У мікрокліматі творчої циркуляції думок і вільної комунікації формувалося коло дослідників, до якого належить і Марія Дмитрівна.

У теоретичній спадщині Марії Култаєвої проблеми освіти займають помітне, а можливо, й головне місце. Починаючи з 1980-х років, Марія Дмитрівна однією з перших в українському академічному просторі підняла питання про необхідність інституалізації філософії освіти як окремого напрямку досліджень на перетині філософії та педагогіки. У своїх роботах, зокрема, монографії «Філософсько-педагогічні тенденції у сучасному ідеалізмі» (1988) та докторській дисертації «Сучасні німецькі філософські концепції виховання: сутність та еволюція» (1991), вона не лише окреслила проблемне поле цієї галузі, а й наполягала на її дисциплінарному оформленні, підкреслюючи потребу у філософському осмисленні освітніх процесів. На підставі дієвого методологічного орієнтиру та у межах практично-орієнтованого підходу нею було розроблено і впроваджено спецкурс «Філософія освіти», прочитаний у 1984 та 1989 рр. німецькою мовою у Магдебурзькій вищій педагогічній школі (Німеччина), а польською – у Гданському університеті (Польща, 1997 р.) [3, с. 7- 8].

Також варто зазначити, що кафедра філософії під керівництвом Култаєвої Марії Дмитрівни (2000-2024 рр.) здобула визнання в Україні та за її межами, як потужний освітньо-науковий осередок [1].

Таким чином, завдяки Марії Дмитрівні, її дослідницькій послідовності, міждисциплінарній чутливості та відкритості до міжнародного наукового діалогу, філософія освіти в Україні набула чіткіших контурів як галузь наукового знання. Сьогодні Марія Дмитрівна по праву вважається однією з провідних дослідниць у цій сфері, а також фундатором школи культурно-антропологічно та соціально-антропологічно орієнтованої філософії освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Ю., Радіонова Н. Світ Софії: кафедра філософії як опора інтелектуальної архітектури ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Новий Колегіум № 4 (116), 2024. – С. 14 – 19.

2. Голька М. Суспільна пам'ять та її імпланти. Пер. з польськ. В.Ф. Саган; наук. ред. А.М. Киридон, С.С. Троян. Київ : Ніка-Центр, 2022. – 216 с.
3. Култаєва Марія Дмитрівна, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України: до 75-річчя від дня народження : біобібліографія: 1976–2022 рр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Наук. б-ка ; [уклад. В. П. Захарченко ; наук. ред. О. Г. Коробкіна, бібліогр. ред. Т. І. Неудачина]. – Харків : ХНПУ, 2022. – 72 с. – (Серія «Вчені ХНПУ ім. Г. С. Сковороди» ; вип. 6).
4. Култаєва М. Школа мислення, шляхетності духу і громадянської мужності. Філософська думка. № 1, С. 2022. – 34 – 142.

Бойченко М.І.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства
Інституту вищої освіти НАПН України,
головний редактор журналу «Філософія освіти»,
Голова Українського товариства філософії освіти
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬСТВА: ПОДОЛАННЯ ІСТОРИЧНОЇ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ

Історична пам'ять відіграє важливу роль не лише у відтворенні культури суспільства, але й загалом є системним чинником збереження і розвитку соціальної ідентичності у цьому суспільстві [6]. Але навіть це масштабне завдання не вичерпує значущості історичної пам'яті: вона постає як важливий чинник еволюції людства, тобто відіграє не лише певну культурну функцію, але й визначену соціально-антропологічну роль. З тих давніх часів, коли функцію історичної пам'яті відігравала міфологія, багато чого змінилося, ускладнилося і було софістиковано у конкретних механізмах виконання функціональних завдань історичної пам'яті, однак базова соціально-антропологічна роль історичної пам'яті для людства залишилася тією ж [2]. Відповідно, цю роль слід все більш продумано і уважно враховувати при удосконаленні системи освіти кожного суспільства. Адже і сама освіта відіграє важливу роль у еволюції людини [4]. При цьому слід враховувати, що межі впливу на історичну пам'ять є хоча й мінливими, однак все ж щоразу історично визначеними – це залежить передусім від рівня розвитку певного суспільства і історичного етапу його становлення.

Політики пам'яті – ще далеко не вся історична пам'ять

Історичну пам'ять розглядають у останні десятиліття переважно у контексті проблематики політик пам'яті, а тому може скластися

хибне враження, нібито історичну пам'ять можна доволі відчутно змінювати [8; 11; 15].

Наприклад, дехто уявляє це собі приблизно так, як це подає Джордж Оруел у своїй антиутопії «1984», де історію у певній країні періодично радикально переписували – в залежності від того, хто виступав у даний момент союзниками чи ворогами цієї держави: регулярно виявлялося так, що одвічним ворогом проголошувалася якась інша країна і відповідно переписувалася історія цієї країни, тоді як зовсім нещодавно вона була політичним союзником і щодо неї історію зовсім недавно писали таким чином, нібито ця інша країна-союзник була щодо цієї певної країни у такій якості століттями [13].

Певний час цю книгу сприймали як вигадку і карикатуру на реальність. Однак, сучасна росія протягом останніх майже 35 років свого існування почергово записувала Україну, США, Німеччину то у свої одвічні союзники (а Україну навіть зараховувала як братній народ), то у закляті вороги [14; 16].

Ці надмірні спроби перекроювання історичної пам'яті є не лише шкідливими, але й більшою мірою марними – оскільки історична пам'ять транслюється не стільки «згори», скільки «знизу», а офіційні документи доповнюють усна історія, народні традиції та численні інші незалежні або мало залежні від свідомого втручання людей культурні механізми [1; 10].

Критичне мислення у обмеженні зазіхань на історичну пам'ять

Нового і важливого звучання набувають тому постколоніальні студії [3; 5], а також інші дослідження, які покликані швидше відновити соціальну справедливість, яку намагалися притлумити, використовуючи ідеологічно-репресивні заходи у історичних дослідженнях. Тому важливими є концептуальні праці, які спрямовані на відновлення історичної істини у її об'єктивності [9; 17; 18]. З цих позицій можна уточнити концептуальне розуміння тенденційності у історичних дослідженнях і зробити на цій основі відповідні методологічні висновки [7; 12].

Розвиток людства є невинним процесом соціального навчання, а історія постає у цьому світі не просто як повчальна, але у прямому сенсі як навчальний процес, у якому відмінники залишаються не лише у скрижалях історії, але і зберігають свій статус активних її творців. Ті ж, хто не бажає бачити обумовленість історичних подій і не хоче брати уроки у історії, неминуче втрачають з нею

зв'язок, у тому числі й екзистенційно. Критичне мислення постає при цьому не лише головним інструментом такої історичної освіти, але й саме невпинно вигострюється у такій історичній самоосвіті. Виховання культури адекватного поведіння з історичною пам'яттю постає одним з головних завдань сучасної освіти, а відповідно уточнення методології виконання цього завдання є важливим напрямом роботи для філософії освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берк П. К. (упоряд.). Нові підходи до історіописання / пер. з англ. Київ: Ніка-Центр, 2010. 638 с.
2. Бойченко М. Людська ідентичність і культурна пам'ять: соціальні детермінанти. IX МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. 16-17 квітня 2020 р. URL: http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPR_20/paper/view/20949/10895
3. Бойченко М. Основні напрями протидії «руському миру» в Україні: завдання деколонізації. Філософія освіти. 2023. Том. 29. № 2. С. 60-77. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
4. Бойченко М. І. Роль освіти у соціальній еволюції людини. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Філософія». 2013. Вип. 40. Ч.1. С. 125-136.
5. Бойченко М. Русифікація як нищення української національної пам'яті: передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11 – 12 червня 2020 року / наук. ред. Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 58-60.
6. Бойченко М. І. Системні соціальні функції історичної пам'яті. Практична філософія. 2010. № 4 (38). С. 59-66.
7. Бойченко М. І. Філософська методологія історичного дослідження сфери освіти (про необхідність запобігання тенденційності історичних досліджень). Мультиверсум. Філософський альманах. 2020. Вип. 1(171). Том 1. С. 84-97. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.1.07>
8. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014) : підґрунття, послання, реалізація, результати. Київ: К.І.С., 2017. 1136 с.
9. Еліас Н. Про німців / пер. з нім. Київ: Видавництво Жупанського, 2010. 429 с.
10. Еліас Н. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження / пер. з нім. О.Логвиненко. Київ, Видавничий дім "Альтернативи", 2003. 670 с.

11. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991-2015). Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 15. С. 244-250.
12. Култаєва, М. Філософія освіти і виховання Третього рейху: витоки, політико-ідеологічні контексти та концептуальні конструкти. Філософія освіти. 2018. Том 22. № 1. С. 25-87.
13. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Видавництво Жупанського, 2024. 320 с.
14. Ткаченко В. М. Україна – Росія: на рубежі геополітичного розлому. Наукова публіцистика. Київ: Політія, 2022. 440 с.
15. Шаповал Ю. Антикризисний ресурс політики пам'яті в Україні. Політичні дослідження. 2021. №2. С. 11-134. 10.53317/2786-4774-2021-2-6
16. Ярмоленко В. Аналіз змісту нової редакції концепції зовнішньої політики Росії. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/nova-redaktsiya-kontseptsiyi-zovnishnoyi-polityky-rosiyi-analiz>
17. Eder K. *Geschichte als Lernprozeß? Die Theorie soziokultureller Evolution mit einer Theorie des moralischen Lebens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985. 605 S.
18. Moore B. Jr. *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*. White Plains, N.Y.: M. E. Sharpe, 1978. 540 p.

Назаренко Т. Г.,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувачка відділу навчання географії та економіки
Інститут педагогіки НАПН України
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7354-5245>

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОСТІ В УЧНІВ ЧЕРЕЗ ЗМІСТ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. В статті порушуються питання формування патріотичності в учнів закладів загальної середньої освіти України через зміст навчального предмету географія. Авторка пояснює, яким чином через зміст різних форм, методів і засобів шкільної географії, а також на тлі краєзнавчих матеріалів можна сформувати поняття ідентичності, української нації, українських традицій і утворити в новому поколінні усвідомлене ставлення до даної території.

Ключові слова: вчитель географії; патріотизм; зміст навчання; методика навчання географії; Нова українська школа.

Вчитель – це людина, діяльність якої спрямована у майбутнє та орієнтована на формування людини, активність якої розгорнеться завтра, у змінених умовах [1, с. 5]. Вчитель географії – це фахівець, який формує в учнів закладів загальної середньої освіти предметні (географічні) компетентності. Оскільки географія – це навчальний предмет, який надає знання, що з'ясовують просторові відносини та характеристики земної поверхні на засадах балансування природи та населення, то вчитель має спеціалізуватися на цих знаннях [2, с. 56]. Крім предметних знань, вчитель формує в учнів й духовні цінності, одним з яких є почуття патріотизму. Вітчизняний педагог Василь Сухомлинський акцентував увагу саме на такій здібності в діяльності вчителя, як патріотичне виховання, він наголошував, що «Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» [3, с. 78]. Патріотизм – є важливою цінністю у розвитку відповідально орієнтованих громадян. Оскільки однією

з найефективніших платформ для прищеплення цієї цінності учням є система освіти, ми розглянемо як це можна зробити через зміст навчального предмету – географія.

Географія як навчальний предмет пропонує унікальну можливість розвивати почуття ідентичності, вдячності за національну спадщину та усвідомлення місця нації у світі. Центральну роль у цьому процесі відіграє вчитель, який виступає і постачальником знань, і провідником цінностей. Саме через зміст навчального предмету географія учні усвідомлюють і розуміють фізичні особливості країни, через форми рельєфу: гори, низовини, урочища, фації; через систему водних об'єктів: річок, озер, ставків; через людські чинники: розподіл населення, економічну діяльність та культурні пам'ятки. Досліджуючи ці аспекти, учні починають цінувати багатство та різноманітність своєї батьківщини, сприяючи розвитку почуття гордості та приналежності.

Вчитель відіграє вирішальну роль у формуванні того, як учні взаємодіють з навчальним географічним змістом. Завдяки продуманому навчанню вчитель може перетворити факти на натхнення. Наприклад, обговорюючи національні парки, вчитель висвітлює зусилля місцевих громад у збереженні біорізноманіття. Викладаючи історичні торговельні шляхи, вчитель наголошує на географічних особливостях, що вплинули на зростання та єдності нації. Роблячи такі акценти, вчитель перетворює академічні знання на історію про національну ідентичність та стійкість, особливо це актуально під час повномасштабного вторгнення країни-агресорки на територію України, де під загрозою опинились такі географічні об'єкти як Каховське водосховище, підлив якого спричинив екоцид. Екосистеми на півдні України зазнають значної тривалої шкоди. Через руйнацію міст Україна зазнає урбоциду. Враховуючи це, зміст навчальної програми з географії зазнав точкових змін, до нього було додано інформацію про перспективи розширення економічних зв'язків України з країнами Європи в контексті набуття Україною категорії кандидата в члени Європейського Союзу. Посилено інформацію про євроінтеграційний курс України, а також про роль США, ураховуючи її значення в глобальних політико-економічних процесах та зміцненні обороноздатності України, її Збройних Сил, мобілізації світової спільноти на захист суверенітету й територіальної цілісності нашої держави. Вчитель пластично реагує на зміни, розподіляючи навчальний час таким

чином, щоб акцентувати увагу на темах, які торкаються питань становлення української нації, війни, розвитку міжнаціональних, торговельних та культурних відносин між країнами, міграційним процесам, питаннями біженців, відтоку інтелекту тощо. Вчитель готовий обговорювати культурні особливості, звичаї, традиції тих країн, де учень з родиною шукає притулок від війни.

Щоб ефективно прищеплювати патріотизм, вчитель застосовує різноманітні педагогічні стратегії. Наприклад, проектне навчання, чим заохочує учнів до дослідження місцевого середовища. Екскурсії до історичних та природних пам'яток забезпечують практичний досвід, який поглиблює емоційний зв'язок з нацією.

Хоча виховання патріотизму є благородною метою, вчитель має дотримуватися збалансованого та інклюзивного підходу. Патріотизм не слід викладати як сліпий націоналізм, а як критичну, усвідомлену любов до своєї країни, яка визнає її сильні сторони, прагнучі водночас подолати її недоліки. Географія пропонує ідеальний контекст для такого різноманітного патріотизму, оскільки вона вчить учнів бачити як красу, так і складність своєї батьківщини.

Шляхами реалізації завдань при формуванні патріотичності на уроках географії будуть:

Відбір змісту навчального матеріалу й посилення його українознавчої спрямованості. Так, характеризуючи окремі території світу, доречно ознайомлювати учнів із внеском українських учених у їх вивчення й освоєння (наприклад, під час вивчення теми «Відкриття й освоєння Африки» в курсі «Географія материків і океанів» вчитель може більш докладно спинитися на дослідженнях території цього материка українським мандрівником і дипломатом Єгором Ковалевським тощо).

Реалізація принципу національної спрямованості шкільної географії, який передбачає формування в учнів національної свідомості, прищеплення шанобливого ставлення до традицій і звичаїв українського народу щодо вшанування й збереження природи краю, підтримання таких важливих рис української нації, як чуйність, працелюбність і милосердя, що має знайти своє вираження в широкому й активному залученні в процес вивчення географії здобутків усної народної творчості (прислів'їв, приказок, прикмет, загадок про природні об'єкти та явища), елементів календарної обрядовості, землеробської культури, використанні

народних традицій поведінки в природі, шанобливого ставлення до неї.

Формування в учнів уявлень про досягнення України в галузі науки, техніки, культури. Цей напрям роботи реалізується в процесі знайомства учнів зі значущими результатами діяльності видатних вітчизняних дослідників, державних діячів, представників громадських організацій; висвітлення інноваційних проєктів у рамках міжнародного співробітництва.

Формувати патріотичність можна на прикладах героїв-воїнів ЗСУ, які захищають наші кордони, що були учнями школи, чи членами громади, варто організовувати зустрічі з ними або членами їх родин. Доцільно обговорити з учням подвиг, масовий героїзм та стійкість громадян, виявлених у захисті міст Бучі, Волновахи, Гостомеля, Ірпеня, Києва, Маріуполя, Миколаєва, Охтирки, Сум, Тростянця, Харкова, Чернігова. Акцентувати увагу на Указі Президента України від 06 березня 2022 року № 111/2022 та від 24 березня 2022 року № 164/2022 про присвоєння почесного звання «Місто-герой України» цим містам. .

Пріоритетними в сучасному освітньому процесі має стати процес переконаності учнів, що міць українців – у їх згуртованості і саме це запорука успіху, порятунку і розквіту. При вивченні географії в рамках формування патріотичності учні усвідомлюють, що всі громадяни України мають рівні права, незалежно від їх національності і становлять єдиний український народ, пов'язаний спільним сьогоденням і готовим захищати свою країну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербак Л. Профільне навчання в закладах нового типу: Словник-тезаурус теми «Профільне навчання». Завуч. 2009. - № 11 (квіт.). – С. 4-6. (Сер. «Шк. світ»)
2. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх
3. навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.: іл., табл.. – (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип.. 11 (155) URL: <http://lib/sssta.gov.ua/id/eprint/707431>
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори у 5-ти, Т.1 535 с.

Гоголь Н. В.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0780-6237>

ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

АРХЕТИПІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Анотація. Розкрито освітньо-філософське осмислення архетипів української ментальності, що реалізуються в життєвому просторі українців і виявляються в самобутності національної культури; доведено необхідність інтегрування архетипів національної ментальності в зміст освіти, що сприятиме не лише засвоєнню здобувачами освіти національно-культурних знань, а й виробленню в них емоційно-ціннісного ставлення до спадщини українського народу та її інтерпретації в сучасному світі.

Ключові слова: ментальність, архетипи, етнічна культура, педагогічне краєзнавство.

У сучасних умовах глобалізації та трансформації суспільних цінностей особливого значення набуває проблема збереження національної ідентичності, яка формується через осягнення національно-культурних цінностей, усвідомлення архетипів національної ментальності. Особливу роль у цьому процесі відіграє педагогічне краєзнавство, яке, виходячи з освітньо-філософського підґрунтя, сприяє засвоєнню здобувачами освіти історико-культурних традицій, глибинному осмисленню усної історії як джерела колективної пам'яті, національної автентичності, згуртуванню української нації.

Актуальність дослідження полягає в необхідності інтегрувати архетипи національної ментальності в зміст освіти, що дозволить здобувачам освіти не лише засвоювати історико-культурні знання, а й розвивати критичне мислення, емоційно-ціннісне ставлення

до спадщини українського народу та її інтерпретації в сучасному контексті.

Ментальність являє собою спосіб усвідомлення і тлумачення світу, який характерний для певної групи людей і проявляється у соціокультурних явищах. Вона включає в себе духовність, що виражається у поєднанні національних і культурно-історичних традицій, що були успадковані від попередніх поколінь, способів мислення, сприйняття світу та орієнтацій у природному та суспільному середовищі.

Важливими складниками національної духовності, завдяки яким *визначаються ознаки нації як цілісності*, є архетипи – несвідомі колективні уявлення, які успадковуються біологічно. Архетипи національної ментальності втілюються у всіх сферах як духовного, так і матеріального життя народу. Забезпечуючи зв'язок між епохами та поколіннями, вони уможливають цілісність етнічної культури [1].

Проблема архетипу посіла важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців, а саме: О. Гордійчук [2], М. Гримич [3], С. Кримського [4], Г. Меднікової [5], М. Ткача [6] та ін. Так, українська вчена О. Гордійчук, досліджуючи особливості формування архетипів української ментальності, серед найбільш вагових архетипів українського народу виділяє такі: архетип Матері, який є уособленням Землі, України, Жінки; архетип рівності синів та доньок своєї Матері-Батьківщини, який зумовлює відсутність в Україні права майорату, пріоритету старшинства та водночас унеможливорює жорстку соціальну диференціацію, сприяє втіленню в життя демократичних засад; архетип особистої свободи, він спричиняє неприйняття нав'язаного ззовні авторитету, прагнення відмежуватися від соціуму; архетип едукативності, який забезпечує переконаність у тому, що завдяки навчанню можна змінити своє життя; архетип домінування минулого над майбутнім, який пов'язаний із міфологізацією та ідеалізацією минулого; архетип обрядовості, що пов'язаний з орієнтацією на традиційні дії, які забезпечують життєвий комфорт; архетип долі, за яким вона визнається сильнішою за розум [2].

Отже, архетипи визначають специфіку національного характеру, стереотипи поведінки, емоційно-чуттєві реакції тощо. Залучення здобувачів освіти до національно-культурного контенту через осмислення архетипів українського ментальності сприятиме

формуванню в них національної самосвідомості. Відтак розглянемо окремі архетипи української ментальності, які сформувались у результаті взаємодії українців із природними, географічними та кліматичними умовами й містяться в духовній і матеріальній культурі нашого народу.

Земля, Дім, Родина, Краса – основні архетипи української ментальності, в яких виявляється самотутність української культури, її національний характер. В Україні здавна склалося ставлення до Природи як Матері Землі, яка потребує особливого піклування і шанобливого ставлення. В українській свідомості земля сприймалась символічно – як ґрунт, як рідна Земля, а в ментальності – архетип Землі, із яким в народній творчості пов'язаний флористичний орнамент, що символізував аграрні цикли щорічного народження врожаю, а, отже, й перевагу життя над смертю.

Краса природи породила в українцях відчуття Божої всеприсутності. Світ розумівся як художній витвір, який творить сама людина, або як квітучий сад, виплеканий її творчою енергією. Саме тому українцям із давна притаманне прагнення окультурювати, прикрашати оточуючий світ, творити своє довкілля гарним, орнаментуючи та оздоблюючи навколишній простір.

Архетип Поля – це теж символічне пояснення природи, а саме поле розуміється як важлива ланка зв'язку людини з природою. Архетип Дому в українській ментальності сприймається як батьківська хата, мала Батьківщина та праобраз усієї України. Дім як штучно створений людиною культурний простір, відокремлений від простору дикої природи, забезпечував господарям сприятливі умови для їхньої життєдіяльності. Родове обійстя, в якому протікало фізичне й духовне буття родини, ставало міні-фортецею матеріальної і духовної спадщини українців, завдяки якій створювався індивідуальний мікросвіт родини та колективний макросвіт нації. Власне житло українців заповнювалося магічними знаками, речами, оберегами, де кожна річ отримувала особливу цінність, а звичайна хата ставала місцем родинного добробуту, духовного затишку та щастя.

Ознайомлення здобувачів освіти з архетипами національної ментальності відкриває можливості для вивчення локальних культурно-історичних традицій, способів мислення та духовних орієнтирів, що впливають на формування національної

ідентичності. Освітньо-філософський підхід до національних традицій передбачає не лише їх вивчення в закладах освіти різних типів, а й інтерпретацію крізь призму педагогіки. Архетипи національної ментальності можуть стати основою для розроблення низки краєзнавчих програм, спрямованих на формування просторово-культурної свідомості здобувачів освіти, їх особистісного та громадянського виховання в умовах сучасних освітніх викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н. В. Архетипи національної ментальності українців. Українознавство Уманщини в іменах і дослідженнях: матеріали регіонального науково-методичного семінару. м. Умань, 6 жовтня 2023 року. Умань : ВІЗАБІ, 2023. 378 с. С. 32–36.
2. Гордійчук О. О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. URL: https://www.researchgate.net/publication/357146682_ARHETIPI_UKRAINSKOI_MENTALNOSTI_SOCIALNO-FILOSOFSKIJ_ANALIZ (дата звернення: 12.05.2025).
3. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців : (Кошнітивна антропологія). Київ: АТ «Віпол», 2000. 379 с.
4. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності // Відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006.
5. Меднікова Г. С. Українська культура: витоки і сучасність : навчальний посібник / Г. С. Меднікова, І. В. Гурова; За ред. Г. С. Меднікової. Київ: Видавничий дім «Слово», 2017. 256 с.
6. Ткач М. Українська звичаєва культура: монографія. Київ: Вид-во Ліра-К, 2018. 592 с.

Іванюк Г.І.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та
психолого-педагогічних наук Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка
orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7758-5121>*

Венгловська О.А.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0456-7667>*

ФЕНОМЕН ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В РОЗВИТКУ

ОСОБИСТІСНИХ СЕНСІВ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: РЕФЛЕКСІЇ ТА ПРАКТИКИ

Анотація. У статті висвітлено результати студіювання феномену історичної пам'яті в українському та закордонному науковому дискурсі, подано педагогічні рефлексії порушеної проблеми у річипці організаційного та змістового забезпечення освітнього процесу задля розвитку особистісних сенсів і ціннісних орієнтирів майбутніх учителів.

Ключові слова: історична пам'ять, особистісні сенси, ціннісні орієнтири, здобувачі вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, майбутні педагоги, нова українська школа, освітні практики.

У сучасному міждисциплінарному науковому дискурсі проблема історичної пам'яті розглядається в контексті історії (історії освіти), філософії (етнофілософії, філософії освіти), культурології, політології. Українські та закордонні вчені виснували концепції та наукові узагальнення щодо сутності місця історичної пам'яті в розвитку свідомості людини, етносу, нації, суспільства. Інтерес становлять наукові обґрунтування Ю. Шаповала, Л. Нагорної, О. Бойка [6] щодо багатовимірного поняття «історична пам'ять» та її зв'язку зі сферою практичної політики та етнополітології; висвітлення проблеми історичної пам'яті у теоріях і сучасному науковому дискурсі (Л. Нагорна) [8]; вплив національної пам'яті

українців на нині суцї події (Н. Кузьмінець, О. Стадник, Т. Букіна) [5]); висвітлення характеру зв'язків між історичною пам'яттю та масовою свідомістю громадян (К. Євсєєв) [4], узагальнення дискурсивного виміру взаємозв'язків і відмінностей між сутнісними особливостями поняття «історична пам'ять» та «політика пам'яті» (Н. Дічек) [3]; формування історичної пам'яті засобами музейних онлайн-ресурсів (О. Міхно) [7], педагогічна біографістика як ресурс відновлення історичної пам'яті (Л. Березівська) [1].

На конструювання сучасного наукового дискурсу про багатомірність історичної пам'яті мали вплив концепції американського політолога, історика Бенедикта Андерсона; британського історика Ерика Гобсбаума, Теренса Райнджера (британського африканіста, автора концепції традицій). На ґрунті ідей і концепцій, презентованих закордонними вченими в сучасному українському науковому дискурсі усталено такі поняття як: «державна політика історичної пам'яті», її сутність полягає в репрезентації історії задля формування історичної пам'яті етнічних та національних спільнот.

У річипі порушеної проблеми, варто зауважити таке: дискурс історичної пам'яті ґрунтується на першорядності цінностей у поступі історії, що розглядається втіленням людської діяльності, окресленої ціннісно-смісловими уявленнями. Сув'язь сфери історії з ціннісно-смісловими уявленнями авторів текстів і тих, кому вони адресовані, зумовлює існування ірраціонального складника в науковому дискурсі національної пам'яті, який у перебігу засвоєння особистістю ціннісних сенсів поступово стає її надбанням. Варто пам'ятати про те, що перебіг історичних процесів у визначені проміжки часу, характеризується певними сенсами в системі причинно-наслідкових зв'язків і увиразнюється не лише сприйняттям, уявленнями, історичними та культурологічними знаннями, а діями людей, як на особистісному, так і суспільному рівнях. Нині ми проживаємо саме такий історичний період функціонування та розвитку історичної пам'яті, зокрема колективної (за К. Юнгом), що має ірраціональний складник і сприяє формуванню місць пам'яті в обширі культури та впливає на становлення раціонального складника цього феномену.

Проблема національної пам'яті в історичному, філософському, культурологічному та освітньому вимірах є предметом численних наукових (науково-практичних) конференцій різних рівнів. Актуалізація в українському науковому дискурсі національного

наративу історичної пам'яті розширює поле наукових знань. З-поміж інших, чільне місце належить конференціям, які щорічно проводить відділ історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України («Виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)», м. Київ, 2024 р., «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті», м. Київ, 2025 р.). Суголосною є тематика науково-практичних конференцій, які відбулись за організації провідних наукових і науково-освітніх закладів України: «Культура історичної пам'яті: наукові, культурні та освітні аспекти», м. Одеса, 2023 р. (Одеська національна наукова бібліотека); III Міжнародна науково-практична конференція «Трансформації історичної пам'яті», м. Вінниця, 2022 р., (ДонНУ імені Василя Стуса); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Національна пам'ять історія і сучасність», м. Львів, 2023 р. (Львівський національний медичний університету імені Данила Галицького, кафедра українознавства й відділ гуманітарної освіти та виховання); V Міжнародна науково-практична конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан та перспективи», м. Київ, 2024 р. (КПІ ім. Ігоря Сікорського, кафедра історії факультету соціології і права); міжнародна конференція «Реалізація права на пам'ять: шляхи формування сучасної культури пам'яті в Україні», м. Київ, 2024 р. (Національний музей історії України у Другій світовій війні).

Дослідження проблеми історичної пам'яті має наукову та практичну значущість в умовах відстоювання Україною власного екзистенційного вибору. Освіта є тією суспільною сферою, яка вирощує майбутнє. Ми вважаємо дієвою ідею Б. Грінченка про те, що гідна освіта нової генерації громадян, яка ґрунтується на знаннях історії, культури і найновіших знань може вплинути на розбудову доброго соціального порядку та добробуту всіх громадян [2]. Отож національна пам'ять є чинником розвитку особистісних сенсів і ціннісних орієнтирів майбутніх педагогів.

Як засвідчують результати онлайн опитування, здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Початкова освіта», на початку навчання ця категорія майбутніх учителів виявляє достатньо високі особисті наміри щодо професійного розвитку, володіння цифровими технологіями та інструментами, а особистісні сенси і ціннісні орієнтири, студенти

перших-других курсів здебільшого не вважають своїми пріоритетами. Простежуємо також усвідомлення зовнішньої мотивації студентів до засвоєння історичних знань, культурних надбань, що проявляється в різних активностях, зокрема: подорожах до місць пам'яті, пошукових проєктах, сесіях історико-педагогічних студій. Однак внутрішня мотивація студентів до порушеної проблеми значно відстає від професійних мотивів, що пов'язуємо як із особистою невпевненістю самостійно здобувати та інтерпретувати нові знання щодо історичної пам'яті, та часто нерозуміння причин історичних змін і внеску особистостей як творців сучасної історії.

Розбудова НУШ на ціннісних засадах актуалізує вдосконалення підготовки педагогів з урахуванням історичної пам'яті задля розвитку їхніх особистісних сенсів і ціннісних орієнтирів. Сучасний учитель має вміти встановлювати взаємозв'язки між історико-освітніми феноменами, визначати їх вплив на формування національної системи освіти. У Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка напрацьовано значний досвід аудиторної та позааудиторної роботи задля залучення майбутніх педагогів до здійснення пошуково-дослідницької роботи, що здійснюється на базі архівних установ (Центральний державний історичний архів, м. Київ, Центральний державний архів вищих органів держави і влади України, м. Київ, Державний архів м. Києва).

В умовах дистанційного та змішаного навчання оновлено онлайн-формат проведення гостьових лекцій ученими Педагогічного музею України (проф. О. П. Міхно), ДНПБ ім. В.О. Сухомлинського (академік НАПНУ, проф. Л. Березівська); проводяться виїзні та онлайн лекції в Літературно-меморіальному будинку-музеї Т. Шевченка «Хата на Пріорці» (м. Київ), в Музеї Бориса Грінченка (м. Київ).

Студенти виконують дослідницькі проєкти, що розкривають внесок персоналій у розбудову шкільної освіти в м. Києві та на теренах України різних років; розробляють і презентують на наукових форумах проєкти з адаптації прогресивних педагогічних практик попередніх періодів в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Оновлено зміст інтегрованого курсу «Педагогіка» темами: «Становлення та розвиток педагогіки в історико-педагогічній ретроспективі», «Освіта людини як соціокультурний процес». Під час практичного заняття з теми «Актуальні проблеми освіти людини в педагогічній думці: історико-педагогічна ретроспектива»

майбутні педагоги за результатами вивчення різних груп історико-освітніх джерел, узагальнення ідей представників педагогічної думки різних періодів створюють колажі, ментальні карти, в яких візуалізують виховні цінності, що були пріоритетними на різних історико-освітніх етапах, презентують внесок педагогічних персоналій у розвій ідей національного виховання дітей і молоді, що сприяє розвитку їхньої історичної пам'яті.

У процесі вивчення матеріалів із фондів архівів, першоджерел з фондів бібліотек (зокрема онлайн-ових), ознайомлення з особливими документами педагогів (О. Захаренка, В. Сухомлинського), що зберігаються у фондах архівів: Педагогічного музею України, Державного архіву м. Києва, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України – майбутні педагоги розвивають особисті та професійні ціннісні орієнтири, які становлять підґрунтя для усвідомленого прийняття історичної пам'яті, а також власної культурної та професійної ідентифікації. Значний інтерес майбутні вчителі виявили до студіювання ідей про освіту, українську мову та державотворення М. Грушевського, освітніх і культуротвірних концептів І. Огієнка, внеску К. Маєвської, К. Толмачевської у розбудову дошкільної освіти; репрезентації історії України С. Сірополка; внеску П. Холодного, С. Русової в розбудову української школи на національному ґрунті.

Профільною проблемою діяльності історико-педагогічних студій, які функціонують на факультеті педагогічної освіти впродовж 15 років є «Виховання духовної особистості у вітчизняній педагогічній думці». Предметом біографічних та бібліографічних розвідок стали постаті Г. Сковороди, Т. Шевченка, Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Грінченко, С. Русової, Наталії та Тимофія Лубенців, О. Дорошенка, Я. Корчака, В. Сухомлинського, О. Захаренка та ін. Потужним джерелом у вивченні біографіки педагогів слугують інформаційно-бібліографічні ресурси, розміщені на вебпорталі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Педагогічного музею України, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, вебсторінки архівних установ. Результати власних наукових розвідок студенти презентують під час сесій історико-педагогічних студій, науково-практичних конференцій, семінарів, педагогічних читань. Окрім того, за результатами розвідок майбутні педагоги розробляють інформаційно-освітні продукти (буклети, електронні посібники, дайджести), автор-

ські комп'ютерні ігри («Вивчаємо життєпис Бориса Грінченка», «Гортаючи сторінки словника Бориса Грінченка», «Відомий та невідомий Борис Грінченко», «Педагогічними стежками Софії Русової», «Тарас Шевченко – знаний і сучасний»), «Дороговкази Григорія Сковороди», написанні сценарію буктрейлера до збірок казок й оповідань Василя Сухомлинського «Квітка сонця», «Куди поспішали мурашки», «Я розповім вам казку».

Порушену проблему історичної пам'яті висвітлено в контексті освіти майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти, вихователів закладів дошкільної освіти. Історична пам'ять є носієм людських цінностей, які складались віками. Саме наших днів важливо розуміти та приймати те, що історична пам'ять є чинником розвитку особистісних і професійних сенсів майбутніх педагогів, які будуватимуть майбутнє освіти, суспільства, нації. Презентовані освітні практики є результатом багаторічної роботи авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Педагогічні біографічні дослідження у контексті реконструкції історичної пам'яті українського народу. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. кол.: Топузов О. М., Сисоєва С. О., Дічек Н. П.; Култаєва М. Д.; Ладоня К. Ю. / за наук. ред. Н. П. Дічек; 30 травня 2024 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне видання]. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2024. С. 35–38. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46148/175180.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
2. Грінченко Б. Д. *Якої школи нам треба*. Київ: Видавництво товариства «Криниця», 1917. 31 с.
3. Дічек Н. Історична пам'ять і політика пам'яті: виміри дискурсу. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. кол.: Топузов О. М., Сисоєва С. О., Дічек Н. П.; Култаєва М. Д.; Ладоня К. Ю. / за наук. ред. Н. П. Дічек; 30 травня 2024 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне видання]. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2024. С. 30–34. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46148/175180.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
4. Євсєєв К. Історична та колективна пам'ять як феномен. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 2 (64). 2013. С. 157–167. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001119344>.

5. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив національної пам'яті українців на події сьогодення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. Вип. 14/56. 2023. С.185–196. URL: <http://pjh.dspu.edu.ua/article/view/291409>.
6. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ: ІПіЕНД, 2013. 600 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/culture_of_historical_memory_163.pdf.
7. Міхно О. Українські педагоги – учасники другої світової війни: протидія фальсифікаціям і увічнення пам'яті в онлайн-продуктах Педагогічного музею України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745108/1/%D0%9C%D1%96%D1%85%D0%BD%D0%BE%20%D0%9E%D0%9F%202025%20%D0%A3%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20-%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%202%20%D0%A1%D0%92.pdf>.
8. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6497-7/978-966-02-6497-7.pdf>

Проніков О.К.,

*доктор педагогічних наук, професор,
кафедри педагогіки, психології
та методики фізичного виховання
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5329-635X>*

ОСМИСЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ДУХОВНОЇ ТРАДИЦІЇ ІСТОРИЧНИХ КОЛЕГІУМІВ СУЧАСНОСТІ

Анотація. В науковій розвідці проаналізовано діяльність Колегіумів XVIII століття. Доведено особливості розвитку освітньої, культурної та духовної традиції православних колегіумів Чернігова (1700), Харкова (1721) та Переяслава (1738). Аналіз накопиченого досвіду їх діяльності дозволив визначити історичні закономірності становлення і розвитку сучасної вітчизняної вищої освіти в контексті педагогічного краєзнавства в Україні. Через призму освітнього процесу і організації роботи Чернігівського колегіуму, який у цьому році відзначає своє 325-річчя, актуалізовано його значення в розвитку освіти регіону й всієї лівобережної України.

Ключові слова. Вища освіта, православні колегіуми, Чернігівський колегіум, університетська освіта.

З а зразком Києво-Могилянської академії в Україні в першій половині XVIII століття виникли декілька православних колегіумів (Чернігівський (1700), Харківський (1721) та Переяславський (1738)). Подальший їх швидкий розвиток пояснюється тим, що місцеві єпископи та викладачі були студентами та викладачами Києво-Могилянської академії, мали досвід й чітке уявлення про освітній процес. Зазначене свідчить про те, наскільки рух університетської ідеї в країнах західної Європи захопив й православні колегіуми в Україні, й як вони торували шлях до університетської моделі розвитку вищої освіти.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка — один із найстаріших закладів вищої освіти в Україні. Його родовід започатковано Чернігівським колегіумом у 1700 році. В цьому році навчальний заклад відзначає своє 325

річчя. Через призму освітнього процесу найбільшого навчального закладу лівобережної України початку XVIII століття, спробуємо реконструювати епоху й визначити його місце і значення в розвитку вітчизняної вищої освіти.

Вважається, що фундатором Чернігівського колегіуму є педагог, церковний діяч та український письменник Іоанн Максимович (1651— 1715), уродженець м. Ніжина, вихованець, а згодом і професор Києво-Могилянської колегії. З 1696 архімандрит чернігівського Єлецького Успенського монастиря, а з 1697 — архієпископ чернігівський. Автор численних віршованих і прозових творів, перекладач [3, с.908-909].

В перші п'ять років існування навчальний процес здійснювався згідно навчального плану який розподіляв учнів по класах, або школах, як їх тоді називали. Початковий клас звався «інфіма», другий – «граматика», третій – «синтаксима». Навчання спочатку продовжувалося шість, а згодом – вісім років. У колегіумі викладали загальноосвітні предмети: граматику, латинську і грецьку мови, історію, географію, математику, філософію [2, с.146].

Програма навчання в колегіумі передбачала з перших класів вчити учнів читати, вивчати найважливіші правила латинської граматики за підручником Альвара. У класах «граматики» і «синтаксеми» викладання велось латинською мовою. Учні вивчали «велику» латинську граматику, вчилися розмовляти латинською мовою, практикувались у перекладах. А старшокласники освоювали правила складання віршів і красномовства. Причому з риторикою поєднувалось викладання діалектики, на основі якої готували учнів до складання ораторських промов і ведення диспутів.

У Чернігівському колегіумі також було запроваджено викладання «7 вільних наук і мистецтв». Основою викладання поетики й риторики стала класична література, античні традиції науки красномовства Арістотеля, Ціцерона, Квінтіліана. Також ставилися п'єси, існувала шкільна драма. Учні виступали під час громадських та релігійних свят — різдвяних і великодніх. Авторами програм були викладачі поетики та риторики [1].

Чернігівці пишалися своїм навчальним закладом, називали колегіум «Олімпом Чернігівським Максимовича». Сам Іоанн Максимович називав його «Чернігівськими Афінами». Очевидно

тому, що колегіум мав характер загальноосвітньої школи і був доступним для представників різних верств населення [2, с.146].

Пізніше, як правило, вчителями ставали випускники колегіуму, які закінчували Київську академію і повертались до рідного навчального закладу.

Послідовники Іоанна Максимовича забезпечували на досить високому рівні викладання курсів філософії, риторики історії, географії, математики, психології. Викладачами колегіуму використовувалися твори гуманістів доби Відродження, зокрема, Ю. Мельхіора, А. Мануція, Дж. Понтана, Я. Квяткевича, Е. Роттердамського [2, с.146].

Протягом XVIII ст. продовжуючи традиції засновників, колегіум відіграв важливу роль у культурно-освітньому житті Чернігова. Значна увага приділялася музичному вихованню, зокрема «велося викладання музики, був хор, оркестр, учні «вивчали нотний спів». На цей процес впливали викладачі, більшість з яких також навчалася у Києво-Могилянській академії, де музична підготовка була на дуже високому рівні [1].

Продовження цієї роботи відбувалося в Чернігові у творчості Л. Барановича, І. Галятовського. І. Максимовича, Д. Туптала, І. Орновського та інших відомих мислителів і діячів доби Гетьманщини. Будучи яскравими представниками культури українського бароко, вони розробляли комплекс антропологічних тем, синтезуючи філософську раціональність і поетичність міфотворчості, казковий епос і реалістичні етичні ідеї, що виростали із спостережень за перебігом історичних подій і повсякденним буттям української людини на зламі XVII – XVIII ст. Такий синтез був не тільки важливою рисою поглядів на людину. Він дозволяв вирішувати значний обсяг просвітницьких питань, що були актуальними для Гетьманщини і всієї України.

Колегіум виховав чимало видатних діячів науки, культури, медицини, мистецтва і, зокрема, М. Полторацького – учителя М.Березовського і Д. Бортнянського [3, с. 908-909], Д. Самійловича (справжнє прізвище Сушковський) (1742—1804) — український лікар, основоположник вітчизняної епідеміології. Член 12 іноземних академій наук. Після колегіуму він навчався у Києво-Могилянській академії, Петербурзі й Стразбурзі [3, с.724].

Колегіум надавав своїм вихованцям ґрунтовну освіту, що уможливлювало їх подальше навчання у всесвітньо визнаних

зкладах, ставати видатними діячами науки і культури, відомими як на Україні, так і за її межами.

Потреби навчального процесу цілком задовольняла унікальна бібліотека колегіуму, каталог якої складений на початку XIX ст. містив понад 8 тисяч екземплярів книг. Опис бібліотеки Чернігівського колегіуму фіксує її стан на той час коли вона поповнилася монастирськими і кафедральними зібраннями. Саме тому, в ній так повно представлені видання німецьких піетистів. Аналіз архівних матеріалів, каталог книг які знаходилися в бібліотеці, свідчать про зміст та спрямованість навчального процесу в Чернігівському колегіумі. Крім того, бібліотека відігравала велике просвітницьке значення [2, с.151].

Зазначене дозволяє стверджувати, що в першій половині XVIII століття Чернігівський колегіум відігравав визначальну роль в розвитку освіти північного лівобережжя України. Він тривалий час був просвітницьким центром, до якого приїздили шукачі знань з Гетьманщини та інших українських земель.

Відкриття колегіуму в Чернігові сприяло піднесенню міста як культурно-освітнього центру України, відіграло важливу роль в розвитку духовності, а також свідчило про те, що Чернігівською єпархією керували діяльні ієрархи українського православ'я Лазар Баранович, Іван Максимович, Антоній Стаховський та ін. Завдяки їх старанням Чернігів, поряд з Києвом, перетворюється на початку XVIII ст. у значний культурний осередок Гетьманщини [2, с.151].

Наслідуючи та примножуючи традиції, національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка в квітні цього року став ініціатором створення Консорціуму університетів «COLLEGIUM CONTIUM», які продовжують освітню, культурну та духовну традицію історичних колегіумів сучасності. До об'єднання також увійшли Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди та університет Григорія Сковороди у Переяславі. Метою діяльності Консорціуму є створення єдиного освітнього простору задля збереження якісної підготовки фахівців й посилення своєї ролі у регіонах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донесение Черниговского архиерея синоду о деятельности коллегиума. 1728 г. *Киевская старина*. 1895. Л.р.10. С.3.
2. Проніков О.К. Історія педагогіки. *Курс лекцій*. ТОВ Видавничий дім Слово. Київ, 2015. 440 с.
3. **Чернігівський колегіум. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. Українська радянська енциклопедія імені М.П.Бажана. Київ, 1990 р. С.908-909.**

Міхно О.П.,

доктор педагогічних наук,

директор Педагогічного музею України

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5271-9530>

МЕДІАВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

У ФОРМАТІ SHORTS I REELS: КЕЙС ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах розглядається використання коротких відеоформатів YouTube Shorts і Instagram/Facebook Reels у діяльності Педагогічного музею України як ефективної форми медіавізуалізації історичної пам'яті. Проаналізовано потенціал відеонаративів для популяризації педагогічної спадщини, формування культурно-освітніх наративів і залучення різних аудиторій у цифровому середовищі. Акцентовано на важливості інтеграції цих форматів із іншими музейними комунікаційними каналами – онлайн-виставками, публікаціями, подіями у соціальних мережах.

Ключові слова: відеонаратив, медіавізуалізація, історична пам'ять, музейна комунікація, Shorts, Reels, педагогічна спадщина.

В умовах війни та глибоких суспільних трансформацій в Україні зростає значення формування історичної пам'яті засобами освіти, культури та цифрових медіа. У сучасному освітньо-філософському дискурсі посилюється інтерес до інтерактивних і візуальних форм репрезентації минулого.

Під медіавізуалізацією історичної пам'яті розуміємо процес створення і трансляції образів минулого за допомогою цифрових візуальних медіа, передусім відео, які формують уявлення про історичні події, постаті та культурні смисли. Це не просто технічне відтворення візуального контенту, а спосіб інтерпретації та емоційного залучення глядача до історичного наративу. Медіавізуалізація дозволяє активізувати історичну пам'ять, перетворюючи музейні артефакти на комунікаційні повідомлення у публічному просторі.

Відеонаративи у форматі Shorts і Reels, створені на основі музейних фондів, постають як ефективний інструмент осмислення, збереження й популяризації історико-культурної спад-

щини. Педагогічний музей України активно інтегрує короткі відеоформати у свою комунікаційну стратегію. Музейний простір сьогодні стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, і саме короткі вертикальні відео (до 60 секунд) у форматах YouTube Shorts, Instagram та Facebook Reels стають важливими інструментами музейної комунікації. Ці відео є новітньою формою музейного нарративу – способу передачі знань, емоцій і цінностей через взаємодію образів, текстів, артефактів і мультимедійних засобів. Соціальні мережі надають цьому нарративу нове життя, перетворюючи музейний контент на короткі, візуально привабливі історії, які легко сприймаються й поширюються аудиторією. Педагогічний музей України публікує короткі відео про музейні фонди, унікальні експонати, біографії педагогів і маловідомі сторінки історії освіти.

Кожне відео у форматі Shorts і Reels - це самодостатній відеонаратив, який концентровано передає певний образ, факт або подію. Водночас він є частиною ширшого музейного нарративу, що розгортається через усі канали музейної комунікації. Цей ширший музейний нарратив вибудовується як цілісна культурно-освітня історія, що формується кількома шляхами: 1) через логічну послідовність відео, які поступово розкривають життєві історії та професійні здобутки видатних українських педагогів (наприклад, Олени Дубинчук, Олександри Савченко, Матвія Довгополюка [1-3]), 2) через перехресні посилання між відеоформатами, онлайн-виставками публікаціями на сайті музею, подіями у Facebook тощо, 3) через поступове розгортання теми – від короткого фрагмента (Reels/Shorts) до повноцінної онлайн-виставки, наукової статті, музейного заходу (наприклад шортс «5 цікавих фактів про Марію Руденко» містить посилання на віртуальну виставку «Педагогічно-мистецький світ Марії Руденко (1915-2003)» на сайті музею [4]). І у зворотному напрямку – як спосіб переформатувати великі дослідницькі або виставкові проекти у доступну візуальну форму, адаптовану для аудиторії соцмереж. Наприклад, фрагменти онлайн-виставки «Українські педагоги – учасники Другої світової війни» стали основою для 3-х коротких відео [5]. В цьому разі коротке відео виконує роль концентрату змісту, візуальної візитівки ширшого нарративу, і водночас – інструменту популяризації музейної діяльності серед аудиторії. Таким чином, навіть найкоротше відео – це пункт входу в музейний простір, що запрошує глядача

до подальшого пізнання, і виконує функцію «візуального гачка», що привертає увагу та викликає інтерес до повнішого змісту. У такий спосіб формується багатосаровий, живий музейний наратив, який поєднує візуальне, текстове, експозиційне й емоційне.

Відеонаративи дають змогу працювати з різними аудиторіями, які активно взаємодіють через коментарі, вподобайки, поширення. Науковці музею враховують ці сигнали й адаптують зміст і форму відео. На сьогодні створено 14 YouTube Shorts, які загалом набрали понад 23 тисячі переглядів. Це підтверджує ефективність короткого відео як форми музейної комунікації. Завважимо, що відеонаративи Педагогічного музею України – це не просто цифровий контент. Це також сучасна форма віртуального експонування фондів. Кожне відео репрезентує реальний музейний експонат (речовий об'єкт), історичне джерело (підручник, книга) або архівну фотографію. Таким чином короткий відеоролик є своєрідною віртуальною музейною вітриною. Використання відеонаративів у форматах YouTube Shorts, Instagram та Facebook Reels має низку переваг: доступність (їх можна переглядати з будь-яких пристроїв), емоційність (відео передає емоції через музику, голос, візуальні образи), залучення нової аудиторії (такий формат приваблює молоду аудиторію соціальних мереж), актуальність (відеоконтент легко адаптувати до подій: річниці, дати пам'яті).

Короткі відео у форматах Shorts і Reels – це сучасна форма музейного наративу, що дозволяє зберігати й осмислювати педагогічну спадщину, адаптувати її до нових медіаформатів і розширювати цільову аудиторію. Отже, досвід Педагогічного музею України демонструє високу ефективність відеоформатів Shorts і Reels як сучасної, інтерактивної форми медіавізуалізації історичної пам'яті та популяризації педагогічної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Королева математики: Олена Дубинчук [Електронний ресурс] : [відео у форматі YouTube Shorts на ютуб-каналі музею ; виконавці: Воробйов О., Рудницька Т. ; наук. керівник: Міхно О.]. Педагогічний музей України : ютуб-канал. Київ, 2025. URL: https://www.youtube.com/shorts/MjPDGAwBy_k
2. До Дня пам'яті жертв політичних репресій | 5 фактів про Матвія Довгополюка (1893–1944) [Електронний ресурс] : [відео у форматі YouTube Shorts на ютуб-каналі музею ; виконавець: Воробйов О. ; наук. керівник: Міхно

- О.]. Педагогічний музей України : ютуб-канал. Київ, 2025. URL: <https://www.youtube.com/shorts/xzeS9FaqUbM>
3. 5 цікавих фактів про Олександру Савченко – українську педагогиню! [Електронний ресурс] : [відео у форматі YouTube Shorts на ютуб-каналі музею ; виконавці: Воробйов О., Бондаренко В. ; наук. керівник: Міхно О.]. Педагогічний музей України : ютуб-канал. Київ, 2025. URL: <https://www.youtube.com/shorts/gsXNRPUe91M>
 4. 5 цікавих фактів про Марію Руденко [Електронний ресурс] : [відео у форматі YouTube Shorts на ютуб-каналі музею ; виконавці: Воробйов О., Єфімова В. ; наук. керівник: Міхно О.]. Педагогічний музей України : ютуб-канал. Київ, 2025. URL: <https://www.youtube.com/shorts/DwJ1dECs5d4>
 5. Українські педагоги у Другій світовій. Частини 1-3. [Електронний ресурс] : [відео у форматі YouTube Shorts на ютуб-каналі музею ; виконавець Воробйов О. ; наук. керівник Міхно О.]. Педагогічний музей України : ютуб-канал. Київ, 2025. Частина 1 - URL: <https://www.youtube.com/shorts/e9jyVTBquiE>; Частина 2 - URL: <https://www.youtube.com/shorts/-vdXNAMKelQ> ; Частина 3 - URL: <https://www.youtube.com/shorts/ys7JiC2hVFE>

Дічек Н.П.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
член-кореспондент НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

ІСТОРИКО-ОСВІТНЄ КРАЄЗНАВСТВО У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Розкрито авторську рефлексію потенційних можливостей усноісторичних розвідок у контексті осучаснення об'єктно-предметної і сфери освітнього краєзнавства у руслі викликів доби воєнного стану, спричиненого російською агресією проти України.

Ключові слова: освітнє краєзнавство, історична пам'ять, усна історія, національна самоідентифікація, комеморація, документування свідчень російсько-української війни.

Розглядаючи можливості освітнього краєзнавства в обставинах Сьогодення й у контексті із новітніми питаннями історичної пам'яті, стверджуємо, що воно спроможне забезпечувати деталізоване заглиблення у пласти локальної (краєвої) історії та культури, має чітке умісцєвлення об'єкта дослідження і можливість «наближення до суб'єкта історичного процесу – людини – в її природному та соціокультурному середовищі»; збагачення історії освіти розвідками глибинних пластів освітньо-культурного побутування українців. Але ще більш істотно – дає змогу відтворювати події слідом за їх виникненням («жива історія» освітнього життя). Характерним для освітнього краєзнавства є високий рівень його евристичних можливостей у віднайденні нових джерел (місцеві архіви, місцеві музейні збірки і пам'ятки, місцева преса, «польові» пошуки первинних особистих свідчень і усних оповідань, збирання матеріалів, що складають нині затребувану й актуалізовану часом «усну історію» освіти і культури краю, насамперед в умовах воєнного стану). Адже в нинішню добу випробувань російсько-українською війною особливої актуальності набуває збирання і

документування свідчень/розповідей різних категорій місцевих мешканців – учнів, їхніх батьків, учасників бойових дій, їхніх близьких, педагогічних працівників, а також тимчасово переміщених громадян, волонтерів, фіксування їхніх вражень, оповідей про особисті переживання, почуття, сприйняття й інтерпретацію подій та фактів, своє ставлення до того, що з ними відбулося.

Такі суб'єктивні знання окремої особистості про обставини, у яких вона опинилася чи які пережила, зафіксовані учасниками краєзнавчого руху, здатні забезпечити суб'єктивацію історії сьогодення, що є одним із провідних трендів сучасної світової соціогуманітаристики. Водночас не можна забувати, що у сучасній краєзнавчій роботі для осмислення накопичуваного матеріалу варто задіювати здобутки і дослідницькі методи таких суміжних галузей знання, як соціологія, історична географія, етнографія, топоніміка, демографія, соціолінгвістика, аби сприяти оновленню підходів до розвитку краєзнавства.

Завважимо, що саме у контексті творення наративу новітньої історії суверенної України доцільно говорити про можливість творення не міфологізованої, як стверджував про більш віддалені пласти історії відомий англійський філософ й соціальний антрополог Е. Геллнер [1], а цілком об'єктивної і реально, доказово героїзованої її історії. Наголосимо, що сьогодні такому творенню вагомо сприяють можливості інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, наукові спроможності українських представників різних гілок гуманітаристики, тобто забезпечення міждисциплінарності дослідження та витлумачення їх результатів, а також зростання визнання сучасною гуманітаристикою можливостей і значущості потенціалу усної історії. Про її актуальність доказово наголошують дослідники у цій галузі. За твердженням співголови Української асоціації усної історії професора Гелінади Грінченко, в країнах Америки і Західної Європи інституціоналізація усної історії як окремого напрямку і методу історичних досліджень відбулася приблизно у 1960-1970-і роки [2]. Проте й досі існують різні тлумачення суті й методології усної історії дослідниками із різних дисциплін, зумовлені особливостями методологічних засад певної із них.

Не заглиблюючись у теоретико-методологічні дискусії, основуємо своє розуміння на вислові авторитетного американського дослідника у галузі усної історії Д. А. Річі, що усна історія – це «пам'ять [особи]

як ядро історії, пам'ять, з якої виділяється суттєве і зберігається», або «це зібрання спогадів-свідчень (memories) та індивідуальних коментарів до подій історичної значущості засобом зафіксованого інтерв'ю» [6, р.19]. Вирішили свідомо не наводити поширені в Інтернет-просторі, у наукових публікаціях добре відомі визначення усної історії, а покликаємося до її розуміння одним із відомих розробників теорії і практики усної історії та методики інтерв'ювання.

Від себе наголосимо, що усна історія – це насамперед ділянка більш широкого дослідницького поля, яке називають студіями (дослідженнями) історичної пам'яті (memory studies). Крім того, усна історія визнається одночасно і методом дослідження, і джерелом даних. Можливо, у цій двоєдиності ховається і складність її дефініювання, і дискусійність рівня її науковості, бо як зазначав інший відомий американський розробник методу проведення інтерв'ю в освіті і соціологічних науках І.Сейдмен [7], «засади припущення про природу реальності, взаємозв'язки того, хто пізнає і пізнаваного, підстави об'єктивності, можливості узагальнення, властиві кожному із різних підходу, різні й значною мірою суперечливі» [7, р. 8].

Уважаємо зайвим описувати особливості методики інтерв'ювання, бо вони розлого викладені у низці праць і зарубіжних (А.Портеллі, 2004; Л. Пассеріні, 1987; І.Сейдмен, 2006; Г.Саксон, 2022; П.Томпсон, 2000, Л.Томпсон, (ред.), 2006; В.Р.Йоу, 2015, і українських авторів (Г. Грінченко, 2007, А.Кілар (б.д.; 2024), О. Кісь (2007; 2017), Н. Ханенко-Фрізен (2010; 2021). Тому зупинимося на окресленні можливостей усної історії в освітньому краєзнавстві. Думаємо, що учасникам краєзнавчої роботи, які проводитимуть її у вимірі усної історії, доречно враховувати те, що фахівцями у цій сфері виокремлюється принаймні 4 форми фіксації усного досвіду: усна історія як наукова дисципліна, журналістика та журналістські розслідування, юстиція — збирання свідчень відповідно до процесуального законодавства, мистецтво у дуже широкому сенсі. Це версія директора Інституту історичної пам'яті [3]. Згадана наукова установа вже понад 10 років реалізує різні усноісторичні проекти. Як наголошує А. Дробович, пам'ять ніколи не є стовідсотково об'єктивною, а методи, якими працюють фахівці з пам'яттю, відбираючи свідчення, в усіх згаданих 4 сферах, спрямовані на мінімізацію суб'єктивності, випадковості, емоційності пам'яті [3].

У навчальній діяльності середніх загальноосвітніх закладів освіти усна історія може розглядатися як метод здобуття нових знань і водночас формування історичної свідомості, громадянської позиції на основі поваги до іншої людини та її прав, до світу її переживань і досвіду. Корисні відомості про практику і методiku проведення усноісторичних розвідок з учнівською молоддю можна знайти в Інтернет-просторі.

Звичайно, використання методів усної історії у школі не пов'язане із суворим дотриманням науково-теоретичних вимог. В організації краєзнавчої роботи із старшокласниками-аматорами, а також зі студентською молоддю (маємо на увазі тих студентів, які не вивчають фахово дисципліну «Усна історія»), керівникам проєктів вже варто дотримувати науково-теоретичних вимог, пам'ятаючи, що й історична регіоналістика, й освітнє краєзнавство сьогодні має ґрунтуватися на певній теоретичній і методологічній основі, а таке базування забезпечує об'єктивно-раціональний підхід у ставленні пошуковців до досліджуваного матеріалу. Якщо у залученні учнів до збирання усноісторичних даних їх достатньо орієнтувати на біографічне інтерв'ю, то із студентами усноісторична процедура має складатися із таких основних етапів (хоча це й спрощена модель, наприклад, не проводяться глибинні інтерв'ю, які є прерогативою фахових науковців, лінгвістичний аналіз тощо):

- визначення теми інтерв'ю, розроблення напівстандартизованого опитувальника (на наш погляд, це найбільш інформаційно й емоційно насичений формат), детальне попереднє обговорення включених до нього питань, забезпечення аудіо чи відео запису свідчень;
- проведення власне інтерв'ю на засадах поваги до героя інтерв'ю, терпіння і уважності до нього, усвідомлення самоцінності кожної людини та її досвіду, мінімізації можливої психологічної шкоди внаслідок намагання будь-що отримати ті чи ті факти, пов'язані можливо із болісними подіями чи емоціями;
- оброблення одержаної усної інформації, її транскрибування у писемний формат, що має здійснюватися не лише у дусі максимального збереження автентичності матеріалу (текст не редагується, має відтворювати особливості мовлення респондента), а й дотримання засад безпеки повідомлених даних насамперед для самого оповідача, не розголошення

інтимної інформації. При цьому не менш значущим є зафіксування, невтрата емоційно-психологічного забарвлення усного інтерв'ю, або як пишуть фахівці «почуттів, експресії, нюансів мовлення».

У нинішніх обставинах військової агресії вважаємо необхідним аби під час інтерв'ю його учаснику наголошували на важливості та унікальності його історії для майбутнього України, яке починається вже зараз. Аргументуємо цю тезу думкою П. Томпсона (Paul Thompson), який запевняв, що «дані, зібрані засобами усної історії, особливо від пересічних людей, утворюють цінний архів відомостей не лише теперішніх, а й для майбутніх істориків. Як і будь-які історичні джерела, усні історичні дані вимагають ретельної оцінки надійності та репрезентативності» [8, р. 4]. А тому в контексті історії сьогодення важливою є й спроба зафіксувати реалії, в яких опинилися українці після повномасштабного вторгнення держави-терориста в Україну, про що наголошує, до прикладу, український безпосередній учасник усноісторичних розвідок сучасної воєнної доби Ю. Волошин. Він вважає такі спроби фіксації виключно значущими [4]. Концентрування усної історії сьогодні на досвіді жертв, рятівників і героїв обстоє і воєнний кореспондент А. Печерський і багато інших громадських активістів [5].

Освітнє краєзнавство має потенціал для збагачення студій з усної історії локально-краєзнавчим матеріалом, а сукупно всі такі матеріали документують війну для створення історичного наративу життя нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ѓелнер, Е. (1985). Нації та націоналізм: пер. з англ. (2003). Київ: Таксон. <http://www.litopys.org.ua/gellner/gel.htm> (дата звернення: 05.12.2024).
2. Грінченко, Г. (2006). Усна історія як метод і джерело дослідження. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OST/3.pdf> (дата звернення: 21.02.2025)
3. Дробович А. (2023). [із виступу «Коли досвіди стають знанням» на форумі «Усна історія як головне джерело правди»]. 13.10.2023 р., м.Київ. <https://akhmetovfoundation.org/news/usna-istoriya-yak-golovne-dzherelo-pravdy-u-ramkah-forumu-usnoi-istorii-ukrainy-u-kyevi-vidbulasya-panelna-dyskusiya-koly-dosvidy-stayut-znanniam> (дата звернення: 11.03.2025)

4. Волошин, Ю. (2023). Публікація «Спогади про сучасне: інтерв'ю під час російсько-української війни». <https://usnaistoriya.info/publikacija-spogadi-pro-suchasne-interv-ju-pid-chas-rosijsko-ukrainskoi-vijni/> (дата звернення: 19.02.2025)
5. Печерський, А. (2023). Усна історія незавершеної війни це насамперед питання етики й методології (інтерв'ю із співголовою Української асоціації усної історії Г. Грінченко, 18 жовтня 2023 р.). <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-vijny-cze-nasampered-pytannya-etyky-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/> (дата звернення: 11.03.2025).
6. Ritchie, D. A. (2003). *Doing Oral History. A Practical Guide*. Oxford University Press.
7. Seidman, I. (2005). *Interviewing as qualitative research: a guide for researchers in education and social sciences*. 3 rd. ed. NY. (Teachers College Columbia University). (дата звернення: 17.02.2025)
8. Thompson, Paul. (1981). Editorial: Britain Strikes Back: Two Hundred Years of 'Oral History'? *Oral History*. Vol. 9, No. 1 (Spring), 3-4 (Published By: Oral History Society) <https://www.jstor.org/stable/40178668> (дата звернення: 11.04.2025).

Бондаренко Н. В.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4033-7287>*

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Анотація. порушено проблему плекання в учнів історичної пам'яті українського народу в умовах екзистенційної війни через самоідентифікацію, усвідомлення самоцінності, опанування основ наук, зокрема Захисту України, мови й літератури, історії; продуману системну роботу з інформаційно насиченими текстами патріотичного змісту.

Ключові слова: освітній процес; українська мова; історична пам'ять; національна тожсамість; національно-патріотичне виховання.

Екзистенційна війна проти суверенної Української держави радикально змінила уявлення про світовий порядок, міжнародну архітектуру безпеки, загальнолюдські пріоритети і переспрямувала фокус національної освіти. В умовах, коли на карту поставлено територіальну цілісність держави, мовну, ментальну і культурну ідентичність українців, право тисячолітньої нації на існування, особливої значущості набувають проблеми відновлення історичної правди, утвердження і збереження історичної пам'яті як одного із фундаментальних чинників національної ідентичності, цілісності держави і єдності українства, його життєстійкості. Саме національна тожсамість, історична пам'ять і громадянська совість стають тим осердям, яке акумулює досвід попередніх поколінь і створює сенси для прийдешнього – і насамперед через систему освіти. Відчутно зростає її роль як середовища відтворення правдивої історії, плекання історичної пам'яті, формування української національної ідентичності й громадянськості.

Брак історичної пам'яті породжує малоросійство, яке Євген Маланюк в однойменному творі назвав тотальною капітуляцією ще перед боем, еквівалентом остаточної окраденості українства,

про що попереджав іще Тарас Шевченко. Ослаблення історичної пам'яті, що переростає у її занепад, письменник небезпідставно вважав основним механізмом утвердження малоросійства. Його викорінення можливе лише через жорстку діагностику проблем, політичну й мілітарну волю українців бути нацією, формування її вольового характеру, модерної ментальності, напружене творення духовної суверенності [5].

В умовах форсмажорних викликів російсько-української війни інтеграція національно-патріотичного виховання в освітній процес набула особливої ваги. Воно потребувало концептуалізації, **наукового обґрунтування** методологічних засад, категорійного апарату, мети, завдань, принципів, логістики моделювання, розробки критеріїв очікуваного результату і шляхів реалізації, що знайшло відображення у відповідному концепті [1].

Національно-патріотичне виховання здійснюється насамперед через засвоєння основ наук, таких як захист України, українська мова, українська література, історія України. Такий предметний симбіоз перетворюється на потужний простір з'ясування контрверсійних понять, ціннісних аспектів історії, правдивої інтерпретації історичних подій, ознайомлення учнів із традиціями народу, актуалізації культурної спадщини, глибшого пізнання замовчуваних і привласнених чужинцями визначних постатей українців і фактів з їх життя, героїв російсько-української війни, трансляції культурних кодів, історичних смислів, патріотичних наративів. Науковцями окреслено мету, принципи, зміст і *визначено шляхи піднесення ефективності національно-патріотичного виховання, запропоновано ефективні форми, методи і засоби формування національно свідомого громадянина-патріота. Надано конкретні рекомендації (які на сьогодні набрали майже 16 тисяч завантажень в Електронній бібліотеці НАПН України), наведено зразки завдань, що реалізують теоретичні положення наукових досліджень* [2]. Логічним продовженням рекомендацій є «Українська патріотика» з методичними настановами і текстами патріотичного змісту різноманітної, зокрема й історичної, тематики із системою завдань для учнів 5–11 класів [3].

Формування історичної правди, пам'яті й національної ідентичності ґрунтується на уміжпредметненні. Вони утверджуються не лише через уроки історії, а й української мови як маркера тожсамості і вмістилища національного коду, стрижневої ознаки

українськості й *інтегрального складника патріотизму, який «робить Україну Україною, а українців – українцями» і визначає не схоже на інші обличчя нації*. Розширення уроків мови до простору національної історичної пам'яті – важливий складник екзистенційної безпеки України. В умовах війни, коли рівноцінними цілями ворожих атак стали і територія, й історична пам'ять, і культура, й мова, її вивчення набуває особливої – екзистенційної – місії і нового виміру – відтворення колективної пам'яті через мовний контекст. А це потребує розуміння того, як саме доцільно інтегрувати наративи історичної пам'яті в уроки української мови, гармонізуючи її з предметною сутністю навчання й переосмислення підходів до опанування. Завдяки текстоцентричній концепції вивчення мови і продуманій системній роботі з інформаційно насиченим історично значущими текстами учні не лише здобувають предметні знання, а й мають змогу аналізувати історичні події, правдиво інтерпретувати їх, рефлексувати й емоційно осмислювати маловідомі сторінки української історії, визначати своє ставлення й причетність до неї та ролі у майбутньому. Навчання виходить далеко за межі призначення української мови як шкільного предмета, засобу опанування основ наук, формування ключових компетентностей і стає потужним інструментом самоідентифікації, самопізнання, самоусвідомлення українцями своєї унікальності, фіксації і збереження історії для майбутніх поколінь, розуміння законного місця однієї з найдавніших націй у світовій історії. Здобуті на уроках мови знання дають можливість заповнювати «білі плями» і долати упередження щодо України, зумовлені тривалим надходженням спотвореної інформації про неї крізь імперську призму. Опанування української мови у контексті екзистенційної війни употужнює її роль як механізму міжпоколінної трансмісії національних цінностей, культури, історичної правди, пам'яті, маркера нації у кривавій боротьбі за своє існування, символа спротиву, чинника консолідації суспільства, інструмента культурної дипломатії, укладання списку культурних феноменів, із якими може асоціюватися Україна, і засобу поширення неспотвореної інформації про Україну з урахуванням специфіки її сприймання у різних країнах світу; повпреда України в світі, оприявлення українського погляду на все, що турбує цивілізований світ, на чому Ліна Костенко наголошувала ще наприкінці минулого століття [4]. Оновлене бачення проблем, порушених геніальною особистістю,

актуалізоване у контексті зримих перспектив європеїнтеграції України [6].

Українська мова формує простір історичної пам'яті і стає ключовим його інструментом, зміцнює ментальність – призму, крізь яку людина дивиться на світ і себе в ньому як особу певної національної спільноти, сприймає й інтерпретує світ у системі духовного життя народу, нації. **Саме через опанування мови й заглиблення в історію у шкільного юнацтва формується національна і культурна ідентичність** – здатність усамобутнювати себе як частину українського народу з власною мовою, державою, історією, культурою, героями, цінностями; **усвідомлення належності до національної збірноти**, її мови, історії, культури через визнання й засвоєння її історії, цінностей, норм, ідей, пріоритетів, традицій, ознайомлення з життєписом визначних постатей, ототожнення себе з культурними зразками тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс, 2023. 52 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569>
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів*: методичні рекомендації. Київ: Фенікс. 2022. 64 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/732103>.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська патріотика: *тексти і завдання. 5–11 класи. Навчально-методичний посібник*. Київ: Фенікс, 2024. 144 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738206>.
4. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Психологія і суспільство. 2015. № 1. С. 6–15.
5. Маланюк Е. Малоросійство. Видання «Вісника» Організації Оборони Чотирьох Свобід України. Нью Йорк, 1959. 31 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25625/file.pdf>
6. Bondarenko N. Authenticity of the optics of the main mirror: educational European integration of Ukraine. *The scientific paradigm in the context of technological development and social change*. Monograph. Part 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Pp. 264–287. (DOI: 10.30525/978-9934-26-297-5-30).

Ваховський Л.Ц.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4163-2453>*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Анотація. У тезах розглядаються аксіологічні аспекти сучасної філософії освіти. Доведено, що ця наукова дисципліна покликана забезпечити визначення та трансляцію певної системи цінностей в освітню діяльність, а також обґрунтувати підходи щодо впливу на ціннісну сферу особистості учня.

Ключові слова: філософія освіти, аксіологія, цінності, ціннісні орієнтації, конструктивний підхід

Одним із ключових дослідницьких завдань сучасної філософії освіти є вивчення проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій. Реалізуючи аксіологічну функцію, ця наукова дисципліна покликана забезпечити осмислення й трансляцію нових смислів і цінностей освіти, які визначають спрямованість людської діяльності та поведінки.

Залученість філософії освіти до дослідження аксіологічної проблематики підтверджують не лише вітчизняні, а й зарубіжні вчені. Зокрема Н. Ноддінгс (N. Noddings) вважає, що однією з центральних проблем філософії освіти є інтерпретація освітніх ідеалів, цінностей і цілей [4]. Аналогічну думку висловлює Ф. МакМюррей (F. McMurray), який підкреслює, що філософія освіти вивчає питання цінностей, чеснот та етичних рішень у межах освітнього процесу та сприяє усвідомленню педагогами того факту, що освіта відіграє ключову роль не лише у формуванні когнітивного й практичного досвіду, а й у розвитку ціннісної сфери учня [3, с. 245]. Т. Ловат (T. Lovat) і Р. Тумі (R. Toomey) називають «домінуючою міфологією» положення про те, що державні системи освіти є ціннісно нейтральними. На їхню думку, одне із завдань державної освіти полягає в тому, щоб вселяти своїм учням певні цінності [2].

При розгляді аксіологічних аспектів освіти виникають дискусійні питання, які потребують філософського аналізу.

По-перше, предметом дискусій є питання про існування та бажаність не лише когнітивних, а й некогнітивних цінностей (моральних, політичних, економічних, соціальних, естетичних, гендерних) у науковому пізнанні та в процесі викладання наук. Розповсюдженою є точка зору, що некогнітивні цінності підривають такі базові характеристики наукових знань, як раціональність, універсальність та об'єктивність. При цьому допускається присутність некогнітивних цінностей у наукових дослідженнях лише на етапі проблематизації, коли обирається предмет дослідження, визначається дослідницька стратегія, оцінюються можливі наслідки використання отриманих результатів.

На наш погляд, філософія освіти не може відсторонитись від «виправдання» та трансляції в освітню діяльність певної системи цінностей. Ціннісні ідеї та принципи, які пропонуються як орієнтири для освіти, залежать від соціокультурного контексту, прихильності філософів освіти до того чи іншого філософського напрямку (прагматизму, екзистенціалізму, феноменології, критичної теорії, герменевтики, постмодернізму та ін.), суб'єктивних уподобань дослідників.

По-друге, дискусійним є питання стосовно підходів до формування цінностей та ціннісних орієнтацій тих, хто навчається.

У 70-ті роки ХХ століття в західних країнах розповсюдженим підходом було так зване «уточнення цінностей», в межах якого відбувалось лише інформування учнів про цінності. На початку 80-х років була відроджена «теорія чеснот», прихильники якої стверджували, що моральні концепції та цінності мають бути пояснені для того, щоб учні могли їх засвоїти. Йшлося вже про бажані чесноти (терпимість, альтруїзм, аскетизм, доброзичливість, чесність, мужність, справедливість, поміркованість, сумлінність тощо), але відкритим залишалося ключове питання: варто лише «викладати» цінності чи потрібно формувати їх? Переважала точка зору, згідно з якою в школах цінності повинні обговорюватися, а не нав'язуватись [1, с. 837].

Як бачимо, в сучасній філософії освіти існує декілька позицій щодо впливу на ціннісну сферу особистості учня в процесі навчання. По-перше, популярною є ідея про ціннісну нейтральність навчальних закладів. По-друге, функція школи вбачається лише

в «інформуванні» учнів про цінності, у «викладанні» цінностей, створенні умов для їх засвоєння. При цьому нав'язування цінностей вважається неприпустимим. По-третє, висловлюється думка про те, що процес навчання невіддільний від формування характеру, морального та громадянського виховання, і тому навчальні заклади мають «вселяти», «прищеплювати», «формувати» цінності та ціннісні орієнтації.

На нашу думку, освітня діяльність не може бути ціннісно нейтральною, оскільки здійснюється у певному соціокультурному контексті, передбачає взаємодію учасників педагогічного процесу на основі певних етичних норм та правил, виключає регулювання поведінки. Декларативною й невизначеною виглядає думка щодо інформування учнів про цінності, викладання цінностей без нав'язування ціннісних ідей та принципів. З іншого боку, ідея про «навіювання», «прищеплення», «формування» цінностей неминуче призводить до примусу, нав'язування та обмеження свободи ціннісного вибору учнів.

Означені підходи об'єднує прагнення запропонувати готовий набір цінностей і цим самим змодельовати простір для ціннісного вибору. Це призводить до інтелектуальної пасивності учнів та обмежує можливості набуття ними власного ціннісного досвіду.

В умовах стрімкої трансформації ціннісної картини світу потрібна більш виважена стратегія реалізації аксіологічної функції філософії освіти, яка повинна враховувати що: бажані (позитивні) цінності та ціннісні орієнтації учнів не вдасться сформувати цілеспрямовано у процесі навчання (це ілюзія), оскільки дієвим є вплив неконтрольованих, стихійних чинників; не можна ігнорувати активність суб'єкта в ціннісному освоєнні світу, який сам робить ціннісний вибір.

Ми вважаємо, що найбільш оптимальним є конструктивний підхід до впливу на ціннісну сферу особистості, який виходить з того, що учень сам робить ціннісний вибір та бере участь у корекції й конструюванні нових цінностей, у тому числі і своїх власних. У зв'язку з цим коректніше говорити не про формування, а про долучення учнів до цінностей, яке, з одного боку, дає можливість у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, культури, мистецтва познайомити з цінностями, характерними для конкретної країни й культури, з іншого – передбачає активну участь учня у конструюванні особистісно значущої системи цін-

ностей, тобто дозволяє йому стати суб'єктом ціннісного освоєння навколишнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy / ed. by D. C. Phillips. Stanford University, 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://students.aiu.edu/submissions/profiles/resources/onlineBook/r4q5d5_basics%20of%20educational%20theory%20and%20philosophy.pdf.
2. Lovat T., Toomey R. Values Education and Quality Teaching: The Double Helix Effect. Dordrecht: Springer, 2009. 243 p.
3. McMurray F. Philosophy of Public Education. Carbondale (IL): Midwest Philosophy of Education Society, 2000. 294 p.
4. Noddings N. Philosophy of Education. 4th ed. London: Taylor and Francis, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.perlego.com/book/1597601/philosophy-of-education-pdf>

Герасимчук О.М.,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4176-8417>

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Анотація. Проаналізовано соціально-філософські аспекти викладання громадянської освіти в середній школі та роль громадянської освіти у процесі формування політично активної особистості. Визначено, що громадянська освіта є комплексним напрямком освітньо-виховної роботи в середній школі, яка поєднує в собі елементи соціологічної, політичної, історичної, правової, філософської та етичної освіти.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянська компетентність, громадянське суспільство, соціально-філософські аспекти освіти.

З давніх часів освіта й філософія були тісно пов'язані одна з одною. Найвідоміші з філософів одночасно були мудрими педагогами. Кожен філософ певною мірою висловлював свої думки стосовно освіти, зокрема, Сократ, Платон, Аристотель, Руссо, Кант, Гегель, Дьюї були відомі не тільки своїми філософськими, а й просвітницькими ідеям тощо. Таким чином, філософія освіти являє собою набір філософсько-етичних роздумів про сутність, цілі та проблеми освіти. Уся освітня діяльність, починаючи від уроків у класі до державного регулювання освітньої політики, неминуче ґрунтується на філософських концепціях, припущеннях та позиціях. Відтак, ефективний освітній процес залежить від філософської обізнаності та розуміння [4, с. 132].

Повною мірою усе вищесказане стосується й викладання громадянської освіти в середніх навчальних закладах України. Особливо це важливо нині, коли в українських школах впроваджуються принципи НУШ (нової української школи). Позиціонування України як суверенної, демократичної, європейської країни визначає пріо-

ритети сучасного розвитку вітчизняної освіти: зорієнтованість на загальнонаціональні цінності, зокрема цінності громадянського суспільства. Тож, вихідним положенням до обґрунтування актуальності й своєчасності дослідження феномену громадянської освіти є розуміння його сутності як освіти, спрямованої на формування громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти. Окрім того, громадянська освіта – це й навчання людей того, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від влади задоволення своїх інтересів [1, с. 9–10].

Розвиток демократичної держави та становлення громадянського суспільства неможливі без самостійного мислення, демократичної правової свідомості. Розбудова сучасної системи громадянської освіти набуває надзвичайної актуальності, зумовленої існуючими реаліями політичного життя України. У суспільстві відбулися значні зміни, свідомість нової генерації українців, яка вже не обтяжена старими догмами, здатна сприймати й засвоювати нові зразки й норми політичної поведінки. Громадянська освіта дає можливість особистості всебічно аналізувати суспільне життя й політичні процеси, усвідомити об'єктивні закономірності функціонування різних політичних систем, механізми формування й реалізації політичної влади, партій, рухів, зрозуміти зміст і сутність реформування політичної системи України, оволодіти методами політичної діяльності. Громадянська компетентність необхідна для сприйняття демократичних ідеалів та норм, вона дозволяє критично оцінити власний рівень політичної свідомості та політичної моралі [6, с. 166]. Громадянська освіта визнається необхідною як засіб демократизації суспільства й потужний чинник політичної соціалізації молоді як спосіб залучення її до активної й відповідальної участі в ухваленні спільних рішень; засіб подолання політичної апатії; як навчання цивілізованим способам політичної поведінки, прийомам розв'язання соціальних проблем і конфліктів, методам впливу на владу [2, с. 87].

У суспільстві демократичні соціальні зміни можливі лише за умови, якщо громадяни мають знання, уміння й бажання для їх здійснення. Такі знання, уміння та установки й визначають структуру громадянської компетентності, яку повинна формувати громадянська освіта. Вона є результатом інтеграції вивчення усього змісту освіти: природничо-математичних дисциплін (бо

вони формують науково-технологічну грамотність, необхідну для ефективного громадянства, і низку важливих електорально-інтелектуальних умінь) та гуманітарних дисциплін, що забезпечують власне громадянські знання й відповідні уміння [2, с. 110].

Останні роки наочно продемонстрували важливість історії й громадянської освіти як шкільних предметів та як підґрунтя історичної пам'яті та культури всього суспільства. Перед науковцями й педагогами сьогодні стоїть завдання вдосконалити національну історичну й громадянську освіту, сформувати такий її зміст, який би об'єктивно віддзеркалював загальні тенденції самобутнього й самодостатнього українського історичного процесу, особливості формування українського етносу, української нації, її життєдіяльності на різних етапах у контексті світової історії [3, с. 32–33].

Формування в учнів громадянських компетентностей можливе лише за активної моделі навчання. Уроки історії, а особливо громадянської освіти, повинні надавати учням змогу розглянути та обговорити ключові проблеми й суперечності в житті суспільства. Лише залучаючи учнів до розгляду реальних проблем суспільного життя можна виховати нових активних громадян України, які не будуть пасивними спостерігачами за нагромадженням цих нерозв'язаних проблем. У процесі навчання дуже важливим є розвиток базових навичок учнів: вміння дискутувати, аналізувати, критично мислити, досліджувати суспільні явища. Тільки наявність таких вмінь забезпечує формування активного, компетентного громадянина України [5, с. 68].

Свідома громадянська позиція формується лише тоді, коли дитина має можливість вільно висловлювати власну думку, аргументовано захищати власну позицію і переконання. Свідома громадянська ідентичність у школяра формується, якщо історичні й громадянознавчі знання приходять до неї у процесі самостійної роботи з джерелами, під час дослідження історичних явищ та процесів, а також під час роботи над учнівськими дослідницькими проектами. Головним у цьому підході є активна діяльність учня під час навчання, яка знаходить своє втілення в участі в дискусіях і обговореннях на уроці, роботі в парах і групах, формулюванні власних висновків, оцінок і ідей, у розвитку вміння осмислювати інформацію з різних джерел, вирішенні практичних завдань, виконанні навчальних проектів тощо [5, с. 68].

Таким чином, громадянська освіта разом з історією є важливими чинниками формування громадянської компетентності, оскільки ці навчальні дисципліни надають учням спеціальні знання про сучасну демократію, міжнародні інституції та їхнє функціонування, державний устрій України, органи влади й самоврядування, а головне – розвивають уміння, потрібні компетентному громадянину. Це вміння захищати власні права, обирати владу, вступати в діалог з державними інституціями та ін. Водночас громадянознавчий зміст цих навчальних предметів дає можливість формувати й відповідну систему цінностей, провідне місце в якій посідають демократія, правова держава, справедливість, рівноправність та людська гідність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрицька В.І. Феномен громадянської освіти у філософському, соціальному й освітньому контекстах. Освітній дискурс: зб. наук. праць. 2019. Вип. 11(3). С. 7–19.
2. Клепко С. Громадянська освіта: утопії, моделі, філософії. Філософія освіти. 2005. №1. С. 86–115.
3. Кравченко П.А. Ідентичність та національна історична освіта. Філософські обрії. 2017. Вип. 38. С. 30–40.
4. Продан В.І. Філософія сучасної освіти: сутність, зміст та спрямованість. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 131–135.
5. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. Український педагогічний журнал. 2023. № 2. С. 67–72.
6. Рубан А.О. Сутність демократичної політичної освіти: соціально-філософський аспект. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2012. Вип. 4(3). С. 166–170.

Гурська М.Ф.,

магістр економічних наук

ВШТИП Академії Прикладних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5208-1637>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті розглядається феномен історичної пам'яті в контексті сучасної польської філософії освіти. Аналізуються ключові підходи до осмислення національного минулого в освітньому дискурсі Польщі, акцентуючи увагу на ролі освіти у формуванні колективної ідентичності. Виокремлено основні виклики, пов'язані з політизацією історії, а також перспективи інтеграції критичного мислення та міжкультурного діалогу в освітній процес. Розглядається, як інтерпретація минулого впливає на формування ідентичності та цінностей молоді, а також які педагогічні підходи застосовуються для її конструювання. Особлива увага приділяється викликам, що постають перед системою освіти Польщі в умовах динамічних суспільних змін та плюралізму історичних наративів, зокрема через призму впливу колективної травми, наративної ідентичності та цифрових технологій. Робиться висновок про необхідність збалансованого поєднання традиційної пам'яттєвої парадигми з модерними освітніми практиками.

Ключові слова: історична пам'ять, філософія освіти, Польща, національна ідентичність, історична політика, критичне мислення, громадянська освіта, колективна травма, наративна ідентичність, цифровізація освіти.

Сучасна польська філософія освіти, усвідомлюючи фундаментальну роль історичної пам'яті для формування цілісної особистості та життєздатного суспільства, активно інтегрує її в освітній процес [1, с. 17]. Метою є аналіз особливостей трактування історичної пам'яті в сучасній польській філософії освіти, виявлення основних викликів, пов'язаних з її інтеграцією в освітній процес, та окреслення перспективи формування критично осмисленого підходу до національного минулого в освітньому середовищі [3, с. 45].

У Польщі історична пам'ять є не просто об'єктом академічного вивчення, але й потужним інструментом формування національної ідентичності, патріотизму та колективної свідомості [6, с. 102]. Однак цей процес є надзвичайно складним і супроводжується низкою глибинних викликів.

Історичні наративи та колективна травма

Одним із ключових викликів є постійна напруга між різними інтерпретаціями ключових історичних подій [2, с. 38]. Складна, багата на трагічні події історія Польщі — від втрати державності та поділів до Другої світової війни, Голокосту та комуністичного періоду — сформувала глибокі шари колективної травми [5, с. 79]. Ця травма знаходить своє відображення у шкільних програмах та підручниках, які часто стають ареною ідеологічних баталій за домінування певних історичних наративів [4, с. 91].

Наприклад, питання про роль Армії Крайової, Варшавського повстання, або відносин із сусідніми державами (Україною, Литвою, Німеччиною, Росією) часто є предметом гострих дискусій [7, с. 119].

Філософія освіти стикається із завданням розробки таких педагогічних підходів, які б дозволили учням не просто засвоювати факти, але й розвивати критичне мислення, аналізувати різні точки зору, розрізняти факти від міфів та пропаганди [3, с. 51]. Це вимагає від викладачів високого рівня професіоналізму, здатності до фасилітації складних дискусій та вміння працювати з емоційно навантаженими темами [6, с. 104]. Метою є формування в учнів наративної ідентичності, яка дозволить їм вбудувати свою особисту історію в широкий контекст національної пам'яті, усвідомлюючи її багатошаровість та неоднозначність [7, с. 124].

Цифровізація та гібридні загрози

Другий, не менш важливий виклик пов'язаний з бурхливим розвитком цифрових технологій та їхнім впливом на способи сприйняття та передачі історичної інформації [8, с. 15]. Сучасне молоде покоління, так звані "цифрові аборигени", отримує доступ до безмежної кількості інформації з різноманітних джерел: від наукових публікацій та архівних даних до соціальних мереж та альтернативних медіа [4, с. 96].

Це створює як величезні можливості для поглибленого вивчення історії, так і значні ризики [2, с. 41]. Одним із головних ризиків є поширення фейкових новин, дезінформації та маніпулятивних історичних наративів, що можуть використовуватися для

політичних або геополітичних цілей [5, с. 87]. У цьому контексті від педагогів вимагається не лише надання знань, а й розвиток в учнів навичок медіаграмотності, верифікації інформації, розрізнення достовірних джерел від сумнівних, а також розуміння механізмів маніпуляції [6, с. 107].

Громадянська освіта набуває особливого значення, оскільки вона покликана виховати громадян, здатних до усвідомленої участі в суспільному житті, критичного ставлення до історичної політики та протистояння гібридним загрозам [4, с. 98]. Завдання полягає в тому, щоб навчити молодь не просто споживати інформацію, а й активно та відповідально працювати з нею, формуючи власні обґрунтовані погляди [8, с. 22].

Баланс між національним та європейським

Третій виклик полягає у пошуку оптимального балансу між збереженням унікальної національної пам'яті та інтеграцією Польщі до ширшого європейського та глобального контексту [3, с. 48]. Польща, як член Європейського Союзу, є частиною спільного європейського простору, що вимагає осмислення не лише власного минулого, а й спільного європейського досвіду [4, с. 92].

Завдання філософії освіти полягає в тому, щоб виховати громадян, які б пишалися своєю історією та культурною спадщиною, але водночас були відкритими до діалогу, співпраці та взаєморозуміння з іншими націями [7, с. 121]. Це вимагає відмови від вузьконаціоналістичних підходів та прийняття ідеї множинної ідентичності, де національна належність гармонійно поєднується з європейською та загальнолюдською [2, с. 43].

Розвиток програм обміну, міжнародних проєктів та ініціатив, спрямованих на спільне вивчення історії, є важливим напрямком роботи в цьому контексті [6, с. 111].

Перспективи та інноваційні підходи

Перспективи розвитку польської філософії освіти в контексті історичної пам'яті пов'язані з подальшим впровадженням інноваційних педагогічних методик, що стимулюють активну та усвідомлену участь учнів у процесі пізнання історії [1, с. 21]. Це включає:

Проектне навчання: Залучення учнів до дослідницьких проєктів, що стосуються локальної історії, усних свідчень, аналізу архівних документів [6, с. 108].

Використання мультимедійних ресурсів: Застосування інтерактивних карт, віртуальних реконструкцій, документальних фільмів, подкастів, що роблять історію більш живою та доступною [3, с. 52].

Організація дискусій та дебатів: Створення простору для вільного обговорення суперечливих історичних тем, що сприяє розвитку критичного мислення та вміння аргументувати свою позицію [7, с. 125].

Залучення до роботи з архівними матеріалами та усними свідченнями: Безпосередній контакт з першоджерелами та історіями "живих свідків" допомагає глибше зануритися в минуле та розвиває емпатію [8, с. 28].

Театралізовані реконструкції та рольові ігри: Ці методи дозволяють учням "прожити" історичні події, краще зрозуміти мотиви та дії людей минулого [6, с. 109].

Розвиток міждисциплінарних підходів: Інтеграція історичної пам'яті з іншими сферами знань, такими як соціологія, психологія, культурологія, мистецтво [5, с. 91].

Такий комплексний підхід допоможе виховати не лише ерудованих, але й відповідальних громадян, які усвідомлюють свою роль у збереженні та інтерпретації історичної пам'яті, здатні до критичного осмислення минулого та активної участі у формуванні майбутнього Польщі та Європи [1, с. 23].

Висновки

Історична пам'ять є фундаментальним елементом сучасної польської філософії освіти, що відіграє ключову роль у формуванні національної та громадянської свідомості [3, с. 53]. Незважаючи на численні виклики, пов'язані з плюралізмом історичних наративів, впливом колективної травми та стрімким розвитком цифрового середовища, польська освітня система активно шукає шляхи для ефективного осмислення минулого [2, с. 42]. Майбутнє полягає у розвитку критичного підходу до історії, формуванні навичок аналізу та верифікації інформації, а також у вихованні громадян, відкритих до діалогу та усвідомлюючих свою відповідальність за майбутнє [8, с. 30].

ЛІТЕРАТУРА

1. Chojińska-Mika, J. Edukacja historyczna w Polsce – między tradycją a wyzwaniem współczesności. Warszawa, 2018, 17 c.

2. Kula, M. Pamięć historyczna jako problem pedagogiczny. Kraków, 2016, 38 c.
3. Lewicki, A. Filozofia edukacji a konteksty pamięci zbiorowej. Poznań, 2019, 51 c.
4. Niziołek, M. Polityka historyczna a edukacja obywatelska w Polsce. Wrocław, 2020, 91 c.
5. Ricoeur, P. Memory, History, Forgetting. Chicago, 2004, 87 c.
6. Suleja, W. Pamięć i tożsamość w edukacji historycznej. Toruń, 2015, 102 c.
7. Wielgosz, M. Rola narracji historycznych w kształtowaniu tożsamości młodych Polaków. Łódź, 2017, 121 c.
8. Young, J. E. At Memory's Edge: After-Images of the Holocaust in Contemporary Art and Architecture. New Haven, 2000, 22 c.

Дроботенко М.О.,

*доктор філософських наук, доцент
кафедри філософії імені професора М. Д.Култаєвої
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8053-5595>*

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ВІЙНУ

Анотація. Розглянуто роль університетської освіти як середовища формування колективної пам'яті про війну. Проаналізовано механізми трансляції історичних наративів, моральних орієнтирів і меморіальних практик у навчальному процесі. Визначено виклики та перспективи розвитку освітнього простору як простору пам'яті.

Ключові слова: колективна пам'ять; університетська освіта; війна; ідентичність; історичний наратив; меморіальні практики; освітній простір; трансляція цінностей.

Університетська освіта виступає не лише як майданчик для передачі знань, але й як активний простір соціокультурної трансформації, де формуються і підтримуються колективні наративи про важливі суспільні події, зокрема війну. Університети відіграють ключову роль у конструюванні історичної пам'яті, яка не обмежується сухою фактографією, а включає моральні, етичні та політичні смисли, що визначають національну ідентичність і солідарність.

Науковець Моріс Гальббакс визначав колективну пам'ять як соціально конструйовану, пов'язану з груповими інтересами та цінностями [1]. Освітні інституції мають потенціал формувати такі пам'яттєві практики через навчальні програми, дослідницьку діяльність та меморіальні ініціативи, що сприяють соціальному об'єднанню навколо спільного минулого. Дослідник підкреслював, що пам'ять завжди соціальна за природою, а минуле відтворюється в залежності від потреб і контекстів сучасності. Пізніші

дослідження [2] акцентували на розмежуванні між «культурною» та «комунікативною» пам'яттю, вказуючи на важливість інституційних механізмів її збереження й відтворення.

Університети використовують різноманітні механізми для формування пам'яті про війну, серед яких:

Навчальні курси з історії, культурології, філософії, які дозволяють студентам системно ознайомитись із подіями війни, осмислити їх у контексті національної історії та світової політики [5].

Меморіальні заходи, виставки, конференції, зустрічі з ветеранами і очевидцями подій, що створюють емоційно насичене середовище пам'яті і дозволяють відчувати зв'язок між поколіннями [3].

Дослідницькі проекти, публікації та дискусії, що допомагають критично переосмислювати історію війни, відстоювати правду, запобігати маніпуляціям і спотворенням.

Таким чином, університетський простір виступає як інтегративний майданчик для передачі, осмислення і збагачення колективної пам'яті.

Попри потужний потенціал, існують значні виклики:

- Політична ідеологізація пам'яті. Використання історичних наративів війни в політичних цілях може призводити до спрощення, викривлення фактів, формування монополярних версій минулого.
- Травматизація студентства. Університети мають враховувати психологічну вразливість студентів, особливо ВПО, дітей учасників бойових дій, що ставить вимогу етичного і делікатного підходу до викладання тем війни [4].
- Конфлікт пам'ятей різних груп. Різні етнічні, соціальні чи регіональні спільноти можуть мати суперечливі інтерпретації подій, що потребує педагогіки примирення і діалогу.
- Інституційні обмеження. Недостатнє фінансування, брак кадрового потенціалу, відсутність інтегрованих програм можуть знижувати ефективність освітніх практик пам'яті.

Для посилення ролі університетів у формуванні колективної пам'яті про війну важливі наступні напрямки:

Розвиток міждисциплінарних курсів, що поєднують історичні, культурологічні, філософські та психологічні підходи.

Активізація меморіальної діяльності: організація виставок, лекцій, творчих проектів, присвячених війні та її наслідкам.

Залучення усної історії і наративних методів, що дозволяють інтегрувати особисті спогади в колективний наратив, створюючи більш живу, людську пам'ять [1].

Підтримка діалогових платформ, де представники різних соціальних груп можуть обговорювати складні теми, долати конфлікти пам'яті.

Інтеграція новітніх технологій, зокрема цифрових архівів, віртуальних музеїв, що роблять пам'ять більш доступною і динамічною.

Отже, університетська освіта — ключовий простір формування колективної пам'яті про війну, що здійснює не лише передачу історичних фактів, а й формує моральні, ціннісні та ідентичні орієнтири. Ця роль особливо важлива в умовах сучасної України, де війна є актуальним досвідом для багатьох поколінь. Ефективність цього процесу залежить від комплексного поєднання навчальних, меморіальних та дослідницьких практик, а також від усвідомлення викликів і відповідальності освітніх інституцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Halbwachs M. On Collective Memory / Maurice Halbwachs ; ed. and transl. by Lewis A. Coser. – Chicago : University of Chicago Press, 1992. – 254 p. – (Heritage of Sociology Series).
2. Ассманн А. Простори пам'яті: форми і трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. О. Гриценко. Київ : Ніка-Центр, 2011. 336 с.
3. Волинець В. Публічна історія та університет: виклики сучасності. Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. 2022. Вип. 32. С. 45–53.
4. Забужко О. Планета Полин. Київ : Комора, 2023. 432 с.
5. Ярославський В. Колективна пам'ять і освітній процес: філософсько-культурологічний аналіз. Освіта і суспільство. 2020. № 2(12). С. 34–41.

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗВО УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІЗ 1991–2004 РР.

Анотація. У статті досліджено різноманітність підходів до національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти України в період 1991–2004 років. Визначено, що національно-патріотичне виховання є основою формування самосвідомості громадянина, здатного до захисту суверенітету своєї держави, збереження національних цінностей, історичної пам'яті та культурної ідентичності. Акцентовано увагу на ключовій ролі патріотичного виховання у формуванні громадянської та національної ідентичності майбутніх учителів. Підкреслено важливість історико-культурного підґрунтя у вихованні свідомих громадян в академічному середовищі.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, вища освіта, Батьківщина, історична пам'ять, формування громадянської свідомості студентів, національні цінності.

У вищих закладах освіти України упродовж 1991–2004 років історична пам'ять набула значення основного чинника у процесі національно-патріотичного виховання молоді. У контексті становлення незалежної держави ВНЗ виступали не лише як освітні, але й як ідеологічні інститути, що впливали на формування громадянської свідомості студентів [4]. Історична пам'ять реалізовувалася через зміст навчальних програм, позааудиторну роботу, наукову діяльність студентства, участь у меморіальних заходах і проектах [6].

У навчальних планах гуманітарних і педагогічних спеціальностей було передбачено курси, що формували уявлення про історичні етапи державотворення, національно-визвольний рух, культурну

ідентичність українського народу [1; 5]. Такі дисципліни, як «Історія України», «Історія української культури», «Українознавство», «Етнопедагогіка», «Педагогіка національного виховання» систематично включали розділи, присвячені трагічним і героїчним подіям української історії, особистостям, що уособлюють боротьбу за свободу і незалежність [5].

У низці університетів (наприклад, Львівський національний університет ім. І. Франка, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Шевченка) велася активна робота з формування історичної пам'яті через створення тематичних наукових гуртків, студентських конференцій, історико-краєзнавчих досліджень [3]. Особливу увагу приділяли темам репресій, депортацій, участі українців у визвольних рухах, політичним процесам ХХ століття [2; 6].

Практика вивчення історії малої Батьківщини сприяла осмисленню регіональних особливостей історичної пам'яті. У студентських роботах часто порушувалися питання локальної історії, збереження пам'яток, історії родин. У ЗВО східних і південних регіонів (зокрема Донецький національний університет, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова) відзначалася поступова переорієнтація з радянської національно-орієнтованої історичної парадигми, що виявлялося у змінах у підборі літератури, тематики курсів і студентських досліджень [3].

Формування історичної пам'яті також відбувалося завдяки співпраці ЗВО з музеями, архівами, громадськими організаціями. Студенти залучалися до пошукових експедицій, створення музейних експозицій, підготовки заходів до пам'ятних дат. Меморіальні практики - відзначення роковин Голодомору, вшанування героїв Крут, Дня Соборності - стали частиною виховного календаря ЗВО [4; 6].

Таким чином, історична пам'ять у вищій освіті України у 1991–2004 роках стала основою для національно-патріотичного виховання студентства, сприяючи формуванню відповідального громадянина та патріота, здатного до збереження та трансляції національних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загородня А.А. Зміст національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців освіти. Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, May 1-2, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 101-102. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-4-1-2-travnya-2025/> <http://www.wayscience.com/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745310/>
2. Загородня А.А. Історична пам'ять як основа української національної та громадянської ідентичності. Recent Trends in Science: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, May 8-9, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 77-78. URL: <http://www.wayscience.com/umovi-publikatsiyi-tez-dopovidi/> <http://www.wayscience.com> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745367/>
3. Звіти про наукову діяльність ЛНУ імені І. Франка, 1998–2008 рр.; ЧДПУ ім. Т. Шевченка, 1997–2009 рр.
4. Концепція національного виховання студентської молоді в системі вищої освіти України. К.: МОН України, 2004. 12 с.
5. Лозова В. І. Теоретико-методичні основи національного виховання студентів педагогічного університету. Харків: ХНПУ, 2003. 212 с.
6. Ярошенко О. Г. Історична пам'ять у національно-патріотичному вихованні студентів. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 68 с.

Калінічева Г.І.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри архівознавства

та спеціальних галузей історичної науки

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Анотація. У період соціальних трансформацій архівні установи набувають особливої ролі як інституції історичної пам'яті, як сховища документних свідчень про минуле, як своєрідний посередник між минулим, сучасним і майбутнім. Архівні документи репрезентують історичний досвід нації та зберігають історичну, колективну та культурну пам'ять. Пріоритетним напрямом діяльності архівних установ на сучасному етапі є оцифровування архівних документів та надання доступу до них широкій громадськості, що уможливило збереження історичної пам'яті.

Ключові слова: історична пам'ять, культурна пам'ять, архівні установи, архівні документи, цифровізація, національна ідентичність.

Орієнтиром національної ідентичності, рамкою, що формує відносини між минулим і сьогоденням задля побудови майбутнього є історична і культурна пам'ять суспільства. Нині очевидним є, з одного боку, процес демеморіалізації, коли відбувається свідоме або несвідоме, колективне або приватне забуття чи відторгнення минулого, підміна, переозначення тих чи інших історичних подій та явищ, а з іншого – відбувається процес утворення нової меморіальної культури і колективної пам'яті.

У XX столітті теоретичний дискурс щодо розуміння колективної пам'яті був тісно пов'язаний із соціогуманітаристикою, соціальними і когнітивними науками. Концептуальні основи колективної пам'яті як певного набору усвідомлених практик, що виходять за кордони, межі, територію окремо взятих осіб було закладено ще в роботах. Е. Дюркгайма, М. Гальбакса. За баченням Е. Дюркгайма, ці практики починають формуватися як колективні уявлення про минуле та колективні уявлення про самих себе. А теорія М. Гальбакса є важливою фундаментальною концепцією

в дослідженнях пам'яті, на яку спираються сучасні когнітивісти, нейролінгвісти, спеціалісти, які нині працюють з digital memory.

Зауважимо на необхідність диференціювати поняття історії та пам'яті. Історія вимагає конкретності і доказовості, робота історика потребує професійних знань, вмінь, навиків, опертя на певні стандарти, наукові методи, роботу з джерелами, верифікацію тощо. Пам'ятування – це дія, що вимагає від людини реакції, засобів, роздумів, мови.

В історіографії проблеми автори вказують на моделі і механізми роботи з історичною, колективною та культурною пам'яттю. Так, виокремлюється колективна пам'ять як модель суспільства, антропологічне дзеркало, відображення нагальних суспільних проблем, думок, страхів, цінностей, способів думання, наборів уявлень тощо. Та вказується на існування пам'яті як моделі для суспільства, інституціоналізованої пам'яті, яка є частиною історичної політики.

Метою механізмів пам'яті є виховання суспільства та допомога йому у здатності пам'ятати. Серед дієвих механізмів пам'яті варті уваги освітня діяльність на всіх рівнях, зокрема – викладання історії в загальноосвітніх закладах та закладах вищої освіти, підготовка істориків в університеті, робота з документами минулого, підготовка підручників та навчально-методичних посібників, академічні дослідження: антропологічні, соціологічні, соціальні, історичні, культурологічні. Окремими механізмами роботи з пам'яттю є медіа різних видів: телебачення, радіо, інтернет. Чільне місце серед механізмів пам'яті відведено музеєфікації (збереженню, фондуванню, діалогу музею із суспільством, у т.ч. через діджитал-формат музею).

Важливу роль у збереженні історичної пам'яті відграють архівні установи (центральні, обласні, регіональні, відомчі тощо) як сховища документних свідчень про минуле. У трансформаційні періоди, коли в суспільстві йде переосмислення стереотипних історичних наративів, актуалізується роль і значення архівних документів, детермінантою чого виступає потреба у розвитку історичної пам'яті, яка формує національну, соціальну й культурну пам'яті.

Архівні документи акумулюють історичний досвід нації та слугують історичним документальним депозитарієм держави в реалізації її функцій, активним засобом комунікації задля збереження

і поширення культурних цінностей від покоління до покоління, своєрідним посередником між минулим, сучасним і майбутнім.

Популяризація архівних установ та документальної спадщини нині здійснюється шляхом репрезентації архіву як соціокультурної установи (документної скарбниці, центру, місця, осередку історичної пам'яті, зберігання артефактів національної спадщини); оприлюднення оцифрованих архівних документів на сайтах архівів; інформування громадян про архівні послуги; популяризації професії архівіста, архівознавця.

Архіви, як документна скарбниця історичної пам'яті, останнім часом проводять активну роботу по оцифруванню архівних документів. Під час військової агресії російської федерації проти України архівні установи мають не тільки забезпечити максимальну повноту комплектування архівних фондів для ефективного формування Національного архівного фонду, але й зберегти наявні архівні документи, забезпечити надання доступу до архівної інформації широкому колу користувачів.

Цифровізація у сфері архівної справи, діловодства нині є пріоритетним напрямом діяльності Державної архівної служби України та архівних установ. Впровадження цифровізації архівних документів вимагає комплексного підходу, що охоплює розвиток законодавчої бази, створення технічної інфраструктури, підвищення кваліфікації працівників архівної галузі та формування партнерств із міжнародними організаціями. У контексті цифрової трансформації та розвитку інформаційних технологій цей процес набуває особливого значення, оскільки дозволяє не лише мінімізувати фізичне зношення документів, а й створювати їх електронні копії для використання дослідниками, громадянами та державними установами.

У 2023 році українські архіви створили понад 21 мільйон цифрових копій документів, що вивело країну в лідери за швидкістю оцифрування [1], а у 2024 році було оцифровано понад 34 мільйони копій, незважаючи на виклики воєнного часу. Лідерами з оцифрування документів НАФ у 2024 році стали: серед центральних державних архівів – ЦДІАК України, ЦДАВО України, ЦДАЕА; серед державних архівів областей – державні архіви Полтавської, Чернівецької, Хмельницької, Кіровоградської, Київської областей; серед галузевих державних архівів – ГДА СБУ і ГДА Міноборони [2, с. 29].

На базі системи «Архіум», доступ до якої можливий через сайт ЦДАВО України, у розділі E-resource можна ознайомитися з оцифрованими фондами. Наразі ресурс містить близько 600 тисяч сканованих документів, що охоплюють 21 архівний фонд у повному обсязі, а також частину науково-довідкового апарату, зокрема путівник та описи фондів. Завантажені матеріали стосуються подій Української революції 1917–1921 рр. і відтепер доступні для дослідників у режимі 24/7 з будь-якої країни світу [3].

Таким чином, цифровізації архівних документів є дієвим й ефективним засобом збереження історичної, колективної і культурної пам'яті, яка слугує ствердженню національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна належить до світових лідерів за темпами оцифрування архівних документів — Мін'юст. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-nalezhyt-do-svitovykh-lideriv-za-tempamy-otsyfruvannia-arkhivnykh-dokumentiv-miniust?> (дата звернення: 09.06.2025).
2. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2024 році та пріоритети Укрдержархіву на 2025 рік. Звіт Голови Державної архівної служби України А. Хромова. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_archiv_2023.pdf (дата звернення: 10.06.2025).
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України: «27 січня 2022 року ЦДАВО України надав онлайн доступ у режимі 24/7 до понад півмільйона сканкопій документів 21 архівного фонду». URL: <https://tsdavo.gov.ua/novyny/27-sichnya-2022-roku-czdavo-ukrayiny-nadav-onlajn-dostup-u-rezhymi-24-7-do-ponad-pivmiljona-skankopij-dokumentiv-21-arhivnogo-fondu/> (дата звернення: 09.06.2025).

Сошніков А. О.,

доктор філософських наук,

доцент кафедри культурології та музеєзнавства

Харківської державної академії культури

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1240-6091>

ПРОБЛЕМА 1650 РОКУ:

МЕЖОВА ТОЧКА ЗМЕНШЕННЯ-ЗБІЛЬШЕННЯ ВІРОГІДНОСТІ ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ

Анотація. Головна проблема світової історії полягає в невідповідності між античною частиною та новітнім періодом, зменшенням кількості і точності історичних фактів з часом. Переломним моментом є 1650 р., коли історична картина Європи стає цілісною і вірогідною. Після 1650 р. культура стає складною, високотехнологічною та інтелектуальною, не поступаючись сучасності. Незрозуміло, чому виник розрив у рамках єдиної цивілізації.

Ключові слова: історична хронологія, культурна спадщина, історична пам'ять, музеалізація культурних форм.

Головна проблема світової історії полягає у невідповідності між її античною частиною та новітнім періодом. Зі збільшенням відстані в часі кількість і точність історичних фактів швидко зменшується. Однак ми можемо зазначити переломний момент, коли історична картина набуває цілісності — це 1650 р. Саме з цієї дати починається вірогідна історія Європи. Наші історичні знання стають достатньо точними і повними. 1650 р. вражає логічною завершеністю. З туману історії постають події та особи, які діють з чіткістю механізму годинника. Все виглядає раціональним та взаємопов'язаним – технологія, дипломатія, демографія, наука — кожна сфера функціонує з інтелектуальною досконалістю.

Складність культури після 1650 р. захоплює. Це високотехнологічна та інтелектуальна доба, яка в багатьох аспектах не поступалася сучасності. Наприклад, логарифмічну лінійку винайшли у 1622 р. Тож освічену людину 1650 р. можна було б без вагань

відправити навіть на засідання ООН або в космос. Що стосується інших періодів:

- 1600-1650 рр. — породжують багато питань і суперечностей;
- 1550-1600 рр. — мають численні прогалини в історичних свідченнях;
- 1500-1550 рр. — нагадують розірвані фрагменти;
- 1450-1500рр. — складаються з поодиноких клаптиків;
- 400-1450 рр. — дозволяють лише гадати про загальний хід подій, немов дивлячись через темряву.
- до 1400 р. — простягається бездонна прірва незнання, так звана Світова Ніч. Більшість фактів цього періоду стали відомі значно пізніше 1400 р.

Таким чином, вірогідну історію можна простежити лише за останні 350 років, а з урахуванням початку XXI ст. – це 370 років. Якщо до цього умовно додати ще 150 років сумнівного часу, отримаємо 520 років історії, яка піддається хоч якомусь аналізу.

Головне полягає в іншому. Занурюючись у глибини історії, наче на батискафі, ми проносимось через темні сторіччя – 1300, 1200, 1100 рр. ..., але приблизно на рівні 400 р. перед нами відкриваються виразні деталі. А двома століттями раніше ми опиняємось в античній цивілізації, освітленої яскравим світлом її досягнень: політики, філософії, розвинених технологій і надзвичайно багатою культурою.

Будь-які припущення щодо підробки цієї античності можна одразу відхилити. Її залишки збереглися у величезних масштабах. Це театри, стадіони, іподроми, храми, акведуки, дороги — вся ця архітектурна велич займає величезні території і зустрічається дуже часто. Підробити подібне неможливо за жодних умов. Очевидно, що переважна більшість цих зруйнованих чи просто стародавніх пам'яток існувала задовго до 1650 р., а, ймовірно, навіть до 1400 р. Що вражає ще більше — це високий рівень їхньої уніфікації: вони виглядають напрочуд схожими і очевидно будувалися за єдиними стандартами та інструкціями.

Античний світ вражає високим рівнем культури й технічних досягнень за якими простоюють загадкові прогалини. Багато античних винаходів фіксуються, але їхні функції довго залишалися незрозумілими. Або ж вони були зрозумілі, проте технології для відтворення вже не існувало. Все це свідчить про те, що антична

цивілізація зазнала глобальної кризи — Катастрофи. Наслідком стали «темні віки» і середньовіччя, період культурного та наукового занепаду.

Отже, узагальнюючи ми маємо три ключові етапи:

1. Розквіт античної цивілізації, яка досягла значних висот культури і технологій, але раптово припинила існування через невідомі обставини.

2. Період «темних віків», час глибокої стагнації та втрати ключових знань.

3. Новий час, що виник з темряви раптово, але зберіг сліди античного впливу в усіх аспектах життя.

Спокусливо було б просто опустити другий етап і прийняти як робочу гіпотезу те, що античний світ природно перетворився на Новий час без суттєвого розриву. Проте це породжує дві серйозні проблеми. По-перше, незрозуміло, чому виник розрив у рамках єдиної цивілізації. По-друге, пояснити значне й тривале зниження матеріальної культури стає майже неможливо. Протягом 1650–2011 рр. ми не спостерігаємо подібних явищ, і навіть у відомих нам періодах 1500–1650 рр. жодні ознаки такого спаду не проглядаються. Це дає підстави вважати, що загальна хронологія людської цивілізації залишається вірогідною.

Сливка Л. В.,

доктор педагогічних наук,

професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1865-6326>

ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАУКОВОГО ПОШУКУ: НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСТВА У ПОЛЬЩІ

Анотація. Констатовано, що вивчення історії освіти і виховання різних країн сприяє збереженню національної культурно-освітньої ідентифікації і взаємозбагаченню теоретичними й практичними надбаннями. Увиражено думку про те, що, до прикладу, науковий пошук щодо здоров'язбережувального виховання учнівства у Польщі є вельми складним процесом: він потребує висвітлення проблеми за часовим, змістовим і функціональним ракурсами. Наголошено, що дослідження означеного педагогічного явища неможливо вирвати з контексту становлення і розвитку знання про людину і суспільство.

Ключові слова: генеза здоров'язбережувального виховання, історія та філософія освіти, методологія, Польща, учнівська молодь.

Зростання інтересу вчених до вивчення історії освіти і виховання, поміж іншим, ретроспективи цієї проблеми різних країн, яке спостерігається нині, зумовлено інтеграційними процесами в міжнародному освітньому середовищі. Метою розвідок означеного контенту є, з одного боку, збереження національної культурно-освітньої ідентифікації, з іншого, — взаємозбагачення теоретичними й практичними надбаннями. Інтенсифікація в Україні наукових праць у руслі вивчення педагогічного досвіду закордоння загалом і в його історичній ретроспективі зокрема потребує вдосконалення і розширення знань про засоби дослідження, об'єктивного відображення і, за потреби, порівняння педагогічних явищ та процесів, які відбувалися (і відбуваються)

у різних державах, з урахуванням нових умов розвитку світового суспільства і нових вимог до педагогічної науки.

Історико-педагогічний науковий пошук є завжди складним процесом. Пояснимо цю складність на прикладі дослідженої нами проблеми, яку окреслюємо як «теорія і практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» [3]. Вивчення означеного питання потребувало його висвітлення в кількох ракурсах. За часовим ракурсом необхідно було визначити оптимальні хронологічні межі розвідки, які б уможливили розглядати здоров'язбережувальне виховання (далі – ЗЗВ) учнів загальноосвітніх (далі – з/о) шкіл у Польщі як історико-педагогічний континуум: простеження цього процесу в межах «XX – початок XXI століття», на нашу думку, дало змогу представити предмет дослідження і як діалектичну єдність минулого, сучасного та майбутнього, і як феномен, який відбувся, який триває і який прогнозується. Змістовий ракурс вимагав виокремлення найбільш істотних історичних профілів, інтегрування яких утворює багатовекторну множину – «здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI ст.)». Минуле завжди тим чи іншим чином є функціональним складником теперішнього [2], а отже, представлена в історико-педагогічних працях інформація, репрезентуючи педагогічну аргументацію і технології розв'язання певних проблем у минулому, водночас може також «давати відповідь» на подібні виклики в сьогоденні [4, с. 46], відтак логічним було звернення до функціонального ракурсу дослідження, який орієнтував на встановлення практичного призначення здобутих історико-педагогічних знань. Здійснюючи науковий пошук, ми намагалися, щоб наративність висвітлення виявленої інформації не витіснила аналізу й узагальнень, а представлення історико-педагогічного досвіду здійснювалося, крім іншого, з адаптацією до сучасності. Зважаючи на висновки науковців про необхідність дотримання в дослідженні певних логічно-структурних форм і правил при кореляції минулого і сьогодення (укорінені в історії проблеми виховання не завжди повною мірою співвідносні із сучасними) [1], уникали прямої аналогії фактів, явищ і подій, пов'язаних зі ЗЗВ учнів за хронологічно досліджуваної доби, з подібними до них фактами, явищами й подіями, які фіксуються в українській освіті на сучасному етапі її розвитку. Також прагнули не використовувати

вати певні історико-педагогічні приклади як наочні ілюстрації на підтвердження важливості й значущості сучасних тенденцій в освіті, чи ж, навпаки, таких, що заперечують цю актуальність і перспективність з точки зору доведеної історичним досвідом недостатності закумульованого в них потенціалу.

До усього, висвітлення становлення і розвитку теорії та практики ЗЗВ учнів з/о шкіл Польщі як історико-педагогічного явища в силу своєї складності і багатогранності потребувало ретельного аналізу на різних рівнях методології як сукупності принципів, підходів, методів, прийомів і процедур організації дослідження задля здобуття найбільш повних знань і уявлень про об'єкт пізнання.

Окрім зазначеного, додамо, що проникнення в сутність виховно-просвітницьких ініціатив, спрямованих на збереження здоров'я людини, історично відбувалося крок за кроком, тому це педагогічне явище неможливо вирвати з контексту становлення і розвитку знання про людину і суспільство.

Не вдаючись до повторного аналізу наукових досліджень, у яких представлено досить вичерпну відповідь на запитання про перманентну актуальність і доцільність вивчення генези ЗЗВ дітей та юнацтва, скористаємося деякими міркуваннями із цього приводу сучасних учених. Поперше, сфера індивідуального і громадського здоров'я потребує нових рефлексій щодо цінностей і знань, здобутих попередниками, які можуть поглибити сучасні уявлення про засоби здоров'язбереження людини [7, s. 7]. Подруге, виховання для здоров'я як історичне явище має у своєму розпорядженні низку окреслених певними культурними й соціальними середовищами концепцій збереження здоров'я людини, від орієнтації на які залежать зміст, методи, засоби і форми відповідно спрямованого виховання [6, s. 2]. Потрете, власне історія вміщує в собі багато «прикладів і ситуацій», які можуть стати тлом для пошуку адекватних розв'язань нагальних проблем у сфері здоров'язбережувального виховання сьогодні [5, s. 503; 8, s. 45].

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков та ін.; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
2. Прохасько Т. Конфігурація тіла у морському просторі. *Zbruc* : вебсайт. URL: <https://zbruc.eu/node/84257>

3. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття) : монографія. Івано-Франківськ : Дискурс, 2022. 588 с.
4. Сухомлинська О. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». Шлях освіти. 2005. № 4. С. 43–47.
5. Dragański K., Żbikowski J. Spotkania z historią Polskiego Towarzystwa Higienicznego – dr Stanisław Markiewicz. *Hygeia Public Health*. 2011. nr 46(4). S. 502–505.
6. Michałowska D. Konceptcje zdrowia i choroby jako podstawy konstruowania podejść do edukacji zdrowotnej. *Przegląd Terapeutyczny*. 2008. nr 4. 24 s.
7. Murawow I. Drodzy Czytelnicy, Szowni Koledzy! *Zdrowie i Społeczeństwo. Rocznik wydawany przez Wydział Nauk o Zdrowiu Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Technicznych w Radomiu*. 2011. S. 7–8.
8. Zawadzka B. Edukacja zdrowotna nauczycieli w uczelniach pedagogicznych (na przykładzie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach). *Wychowanie zdrowotne – osiągnięcia i perspektywy wdrażania do szkół. Ogólnopolska Konferencja Naukowa* (Kraków, 14–15 czerwca 1996 r.) / red. nauk. W. Wrona-Wolny, B. Makowska. Kraków : AWF im. Bronisława Czecha w Krakowie, 1998. Cz. II. S. 45–48.

Супрун Д. М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національного університету біоресурсів природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4725-094X>*

Супрун М. О.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзивної освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4198-9527>*

Харченко Т.Г. ,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4239-3434>*

АКАДЕМІК В.М.СИНЬОВ

І СВІТОВА ЛЮДИНОЗНАВЧА НАУКА

Анотація. У статті розглянуто і представлено біографію та науково-практичний доробок видатного українського вченого, академіка В.М. Синьова, а також внесок його наукової школи в розвиток педагогіки, психології, пенітенціарної науки та практики.

Ключові слова: пенітенціарна педагогіка, пенітенціарна психологія, ресоціалізація, педагогіка співпраці, пенітенціарна дефектологія.

1 4 березня 2025 року виповнилося 85-років видатному українському вченому-новатору, Заслуженому юристу України, доктору педагогічних наук, професору, дійсному члену Національної академії педагогічних наук України, Почесному Президенту Асоціації корекційних педагогів України, Почесному голові громадської організації «Пенітенціарна асоціація України», поету, естрадному драматургу, аматору-виконавцю ліричних пісень, Майстру спорту СРСР, судді національної категорії з настільного тенісу, полковнику внутрішньої служби у відставці Віктору Миколайовичу Синьову. Його колеги та учні провели саме в цей день в УДУ Імені Михайла

Драгоманова міжнародну конференцію з нагоди Славного Ювілея Вчителя... а лише через місяць – 15 квітня 2025 року він відійшов у Вічність...

Віктор Миколайович народився у весняні березневі дні 1940 року в сім'ї відомих в СРСР артистів – Марії Захарівни Леонідової та Миколи Михайловича Синьова [2]. Батьки після війни гастролювали майже по всьому Радянському Союзу. З ними подорожував і Віктор. Сцена і повний глядацький зал для нього були рідною домівкою. І тому, де б не виступав Віктор Миколайович, його доповіді, спів та особливо вірші, завжди сприймалися аудиторією бурхливими оплесками.

Закінчивши київську школу № 25, В. М. Синьов вступає до педагогічного факультету (відділення спеціальної педагогіки) Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького, який успішно закінчує у 1962 році та отримує диплом з відзнакою за спеціальністю «Дефектологія: педагогіка і методика початкового навчання» [1]. В студентські роки здобуває звання кандидата в майстри спорту з настільного тенісу, приймає активну участь у художній самодіяльності, творчих колективах, у КВК, керує збірною інституту з баскетболу. По завершенню навчання працює вихователем, вчителем школи-інтернату № 1, а потім – старшим методистом Республіканського кабінету спеціальних шкіл Міністерства освіти України, з 1964 р. по 1975 р. – викладачем, старшим викладачем, доцентом, заступником декана дефектологічного факультету КДПІ імені О. М. Горького (з перервою з вересня 1966 р. по серпень 1968 р. на навчання у аспірантурі науково-дослідного Інституту дефектології АПН СРСР у Москві, де достроково у 1968 році під науковим керівництвом видатного вітчизняного вченого Г. М. Дульнева захищає кандидатську дисертацію зі спеціальної педагогіки).

У 1975 році В. М. Синьова запрошують на посаду старшого наукового співробітника НДІ педагогіки України, де він працює до 1980 року, потім був переведений у кадри Міністерства внутрішніх справ СРСР, зокрема у Київський філіал Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС СРСР (з 1992 року Київський інститут внутрішніх справ при НАВСУ, з 2003 року – Київський юридичний інститут МВС України) [3]. За роки служби обіймає посади від начальника навчального відділу, доцента, професора, начальника кафедри до першого проректора

Інституту. За цей час захищає докторську дисертацію (1988 р.) з проблем корекції інтелектуального розвитку учнів допоміжної школи, обирається член-кореспондентом (1993 р.), дійсним членом НАПН України (1995 р.) та отримує почесне звання «Заслужений юрист України» (1995 р.). У вересні 2003 року академік В. М. Синьов повертається у Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова на посаду директора Інституту корекційної педагогіки та психології. Де до останнього продовжує працювати, але з 2019 року на посаді професора кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології.

Серед вагомих здобутків вченого необхідно наголосити на тому, що ним та під його керівництвом було зроблено радикальні зміни в переосмисленні теоретичних та практичних засад пенітенціарної педагогіки, яка з виправно-трудової педагогіки стала дійсно педагогікою каяття – пенітенціарною. Характерною рисою педагогічних поглядів академіка В. М. Синьова у сфері пенітенціарної педагогіки і психології стало те, що він розглядає побудову взаємодії персоналу установи виконання покарань і засудженого з позицій педагогіки співпраці.

У рамках ґрунтовного вивчення психолого-педагогічних аспектів діяльності виховних колоній, В.М. Синьов як дефектолог, особливо цікавився дослідженням широкого спектра вихованців, що мали особливості психофізичного розвитку. Завдяки ретельному вивченню підлітків і дорослих засуджених з різними особливостями психофізичного розвитку, дослідник разом з колегами О. П. Сєверовим, Д. О. Ніколенком, А. С. Рождественським та іншими, зміг проголосити створення інноваційного наукового напрямку [4]. Цей напрям, що отримав назву пенітенціарної дефектології, інтегрував передові досягнення пенітенціарної та дефектологічної наук. Важливим кроком у розвитку цієї галузі стало те, що О. Д. Гришко під керівництвом академіка В.М. Синьова вперше в колишньому СРСР захистив кандидатську дисертацію, сфокусовану на глибокому вивченні мотиваційної сфери розумово відсталих засуджених підлітків. Важливим здобутком Віктора Миколайовича стало дослідження його учениці Т.Г. Харченко з питань психологічного супроводу ресоціалізації засуджених з вадами психічного розвитку.

Важливо відзначити, що В. М. Синьов є повним кавалером ордену «За заслуги», нагороджений Лицарським Хрестом «За за-

слуги» Європейської академії природничих наук, орденом Святого рівноапостольного Князя Володимира Великого та багатьма відзнаками МОН України, НАН України, НАПН України, МВС України.

Представники наукової школи В. М. Синьова працюють в навчальних та наукових установах України, Молдови, Литви, Білорусії, Болгарії, Англії, США та інших країн. Ним підготовлено понад 30 докторів наук та понад 100 кандидатів наук із різних психолого-педагогічних і юридичних галузей знань. В. М. Синьов був членом багатьох спеціалізованих вчених рад навчальних та наукових закладів, серед яких Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Інститут психології НАПН України імені Г. С. Костюка та ін., був головним редактором низки фахових видань. Мав понад 700 наукових та науково-методичних публікацій.

Лише з роками починаєш все більш повно усвідомлювати, що у нас було велике Щастя жити і співпрацювати із Віктором Миколайовичем Синьовим – Великим Майстром, який сповідував Добро і Професійність!

ЛІТЕРАТУРА

1. Супрун Д. М., Супрун М. О. (2019) Академік В.М Синьов і сучасна психолого-педагогічна наука (до 80-річчя із дня народження) Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М.Ярмаченка НАПН України. С 283-296.
2. Супрун М.О. (2023) Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації. Збірник праць. К.: КДА. 344 с.
3. Каплієнко А. І., Супрун Д. М., Супрун М. О. (2024) Духовні детермінанти педагогіки співпраці академіка В.М. Синьова. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 2 (109). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля. С.59-67.
4. Супрун Д, Супрун М., Харченко Т. (2024) Академік В.М.Синьов як основоположник сучасної пенітенціарної дефектології // Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції (21 листопада 2024 року, м. Суми). – Суми :СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2024. С.36-40.

Ткачук М.М.,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка, доцентка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2842-0168>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ: ВІДРОДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ

Анотація. Розглянуто феномен історичної пам'яті, її значущості у формуванні національної самоідентифікації молоді і громадян України, що слугує виробленню національно-патріотичного світогляду. Наголошено на необхідності оновлення і посилення змісту національного виховання, наповнення його пріоритетними національними цінностями

Ключові слова: історична пам'ять, національне виховання, система освіти, ідентичність, зміст освіти, пріоритетні національні цінності, науково-педагогічна спадщина.

В умовах широкомасштабного вторгнення рф в Україну, виключної актуальності набуває проблематика, пов'язана з історичною пам'яттю. Адже вторгнення, як наголошує В.Г.Кремень, було підготовлено рф «з позиції переформатування історичної пам'яті людей засобами створення хибного світогляду, перекручування історичних фактів, утвердження неправдивих наративів щодо історії української нації та її державності» [4, с.6].

Перед системою освіти України постає надважлива проблема – формування у громадян України, і насамперед у молодого покоління, «невикривленої історичної пам'яті» [4, с.6]. Історична пам'ять допомагає особистості усвідомити своє місце в часі та просторі, зрозуміти зв'язок з минулим, сприяє соціальній інтеграції та моральному розвитку особистості; формуванню власної ідентичності, ціннісних орієнтацій. Як основа національної самоідентифікації вона стає фундаментом для розуміння сьогодення та формування майбутнього, впливаючи на освітні практики та зміст освіти.

Історичні події, структура соціально-культурних відносин, певна деформація національного відродження, призвели до різного розуміння української державності, що засвідчено у теорії і практиці сучасного національного виховання. Досить виразними є суперечності, успіхи й невдачі у національному вихованні майбутніх громадян України. Тож у контексті української перспективи потребує оновлення і посилення зміст національного виховання, бо, як свого часу зазначав Г. Ващенко, «не може розкрити своїх творчих сил... нарід, позбавлений національного обличчя» [1, с.99]. Згодом подібну думку висловив В. Сухомлинський: «Тільки людина, особисто зацікавлена долею Вітчизни, по-справжньому розкривається як особистість, по-справжньому дорожить своєю честю, гордістю, гідністю сім'ї, свого роду, імені» [6, с. 228–229].

Національним вихованням передбачено визначення пріоритетних національних цінностей. До них належать: українська ідея, що містить у собі прагнення до державності та соборності, патріотизм і готовність пожертвувати собою, захищаючи Батьківщину, почуття національної самопошани і гідності, історична пам'ять, повага до державних та національних символів, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і прагнення побудувати справедливий державний устрій та протидіяти антиукраїнській ідеології, прагнення розвивати духовне життя українців тощо.

О. Вишневський зазначав, що «у загальному процесі духовного самозбереження суспільства з допомогою освіти і виховання беруть участь щонайменше три головні чинники: сам народ, що творить свою виховну систему (навіть за умов життя в неволі – звідси витоки етнопедagogіки); його гуманітарно-творча еліта, що втілює цінності суспільства у своїх образах (у літературі, філософії, мистецтві) і, передаючи їх молодому поколінню, цим самим виконує свою виховну місію; нарешті – професійні педагоги-теоретики, які системно узагальнюють увесь цей виховний досвід, включаючи досвід вселюдський, та пристосовують його до вимог соціального замовлення у вигляді певних педагогічних концепцій, настанов і рекомендацій. Ця триєдність і складає «педагогічний контекст» епохи» [2, с. 25].

У зв'язку із цим заслуговує дослідницького інтересу і набуває принципового значення науково-педагогічна спадщина цілої

когорти видатних українських педагогів, громадських та культурно-освітніх діячів другої половини XIX – початку XX століття, періоду національно-культурного відродження, який має багато спільного із сьогоденням. Ґрунтовне осмислення і переоцінка позитивного історичного досвіду розробки змісту національного виховання, діалектичний аналіз попередніх надбань і невдач у справі розбудови держави мають бути покладені в основу розробки змісту сучасного українського виховання та розв’язання суперечностей у вихованні майбутніх громадян України. Збереження і впровадження позитивного національного виховного досвіду і традицій сприятиме залученню молодого покоління до глибинних пластів національної культури і духовності, національній самоідентифікації і формуванню національних світоглядних позицій, ідей, поглядів та переконань на основі цінностей вітчизняної й світової духовної культури.

У процесі реалізації змісту національного виховання потрібно враховувати таку систему компонентів духовного світу особистості українця:

- національну психологію – психологію працьовитого господаря, вмілого хлібороба, захисника прав особистості і державної незалежності, духовної спадщини народу;
- національний характер і темперамент – вічне правдошування, гостинність і щедрість, ласкавість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, свободолюбивість і душевне багатство;
- національний спосіб мислення – своєрідну істотність, завдяки чому зі століття в століття відтворюються і розвиваються самобутня українська культура і духовність;
- народну мораль, етику – людяність, доброту, милосердя, співпереживання як найбільші духовні надбання;
- народну естетику – красу поведінки, привабливий стиль життя, доброзичливе ставлення до людей, вміння вживати, готувати смачну їжу;
- народну правосвідомість – життя за законами добра і краси, правди і справедливості, гідності і милосердя;
- національний світогляд – систему поглядів, переконань, ідеалів, які складають основу національної духовності;

- національну ідеологію – ідейне багатство нації, систему філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних поглядів, ідей, переконань;
- національну свідомість та самосвідомість – відчуття усвідомлення гордості за приналежність до української нації [3; 5].

Отже, завдання сучасних українських педагогів – сформувати й обґрунтувати зміст українського національного виховання. Для цього необхідно насамперед критично проаналізувати виховні ідеали видатних вітчизняних філософів, педагогів і митців, дійти об'єктивних висновків та окреслити шляхи творчого застосування їхніх провідних думок, визначивши методологію сучасного українського виховання.

Особливої уваги потребують проблеми відродження національної (історичної) пам'яті та національної гідності. Розвиток кожної нації, і людини зокрема, відбувається у просторі й часі, де напрям руху у перспективі визначається лінією їхнього розвитку в минулому. Отже, стає зрозумілим, чому так наполегливо український народ позбавляли історичної пам'яті і чому повернення її є справою надзвичайної ваги для долі нації.

До чинників відновлення історичної пам'яті належить усе, що відбиває історичний шлях нашого народу, його боротьбу за волю, його злети і поневіряння в ярмі чужинських народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 192 с.
2. Вишневський О. Григорій Ващенко на тлі актуальних завдань сучасної української педагогіки. Видатний національний педагог Григорій Ващенко: зб. матеріалів до 125-річчя від дня народження / (авт.-упоряд. А. Погрібний). Київ, 2003. С. 25–48.
3. Гнатенко П. І. Український національний характер. Київ: Док-К, 1997. 114 с.
4. Дічек Н. Про феномен історичної пам'яті та його значущість. Освіта і суспільство. 2024. №6. С.6. URL: https://naps.gov.ua/uploads/files/press/ois/2024/ois6_2024.pdf (дата звернення: 2.05.2025).
5. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія. Київ: ІСДО, 1995. 160 с.
6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Вища школа. 1976. Т. 2. С. 158–416.

Удод О.А.,

доктор історичних наук

професор, член-кореспондент НАН України і НАПН України

завідуючий відділом української історіографії

Інституту історії України НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7988-0391>

ІСТОРИЧНА НАУКА І НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ У СФЕРІ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. Акцентується увага на історичній науці як інструменті критичного пізнання минулого на протигагу національній пам'яті, яка є ціннісно і емоційно забарвленою спільною картиною минулого; в освіті пам'ять має спиратися на історичну науку.

Ключові слова: історична наука, історіографія, національна пам'ять, інтерпретація історії, аксіологічний підхід, національна ідентичність.

Взаємодія історичної науки (історіографії) і національної (історичної) пам'яті – складний і багатогранний процес, у якому наукове осмислення минулого перетинається з суспільними запитами на ідентичність, моральну легітимізацію та емоційне відчуття спільності. Основні аспекти взаємодії історичної пам'яті і науки полягають в наступному: 1) різна природа феноменів: знання vs пам'ять; а) історична наука прагне до об'єктивного, критичного, джерельного вивіреного знання про минуле; б) національна пам'ять – це колективне уявлення про минуле, що формується під впливом цінностей, символів, міфів, традицій, політики пам'яті. Приклад: в історіографії вивчають Голодомор 1932-1933 рр. як історичний процес із багатьма чинниками, в той час як національна пам'ять фокусується на ньому як на акті геноциду українського народу, політичній оцінці та меморіалізації. Звідси виникають проблеми: спроби заборонити історикам шукати і опрацьовувати альтернативні версії, посиляючись на законодавство та політику пам'яті; непродуктивні дискусії про кількість жертв Голодомору та порівняння з іншими актами геноцидів.

2) **Форми взаємодії:** а) історики впливають на пам'ять, пропонують нові інтерпретації, виявляючи невідомі факти, переглядаючи усталені уявлення; б) пам'ять впливає на істориків, задаючи теми, визначаючи «дражливі» питання, формуючи соціальні очікування. Приклад: у шкільних підручниках з історії, музеях, публічних заходах переважає наратив, близький до національної пам'яті, але спирається на академічну історію.

3) **Напруга і конфлікти:** а) конфлікти між академічною і політизованою пам'яттю (історик може ставити під сумнів героїзацію певної постаті, а суспільство може сприймати це як «зраду» національній ідеї. Приклад: дискусії довкола постатей С. Бандери (монографія Г. Россолінського-Лібе), І. Мазепи (музей-заповідник «Поле Полтавської битви»), чи УПА («Волинська різня») – історики мають різні оцінки, а в публічній пам'яті переважає героїзація (героїчно-віктимний наратив національної пам'яті)).

4) **Спільна функція – формування ідентичності.** Історична наука та національна пам'ять разом беруть участь у: а) формуванні національної ідентичності; б) легітимізації держави (стратегія захисту історії української державності); в) осмисленні історичних травм (репресії, війни, окупації); г) вихованні громадян (шкільної молоді).

5) **Місце в освіті.** У середній школі та університетській освіті вивчення історії формує не лише знання, а й національну пам'ять, хоча це може призводити до зведення історії до набору «правильних» інтерпретацій.

Таким чином, історична наука – це інструмент (набір сциєнтистських методологій) критичного пізнання минулого (не всі події, факти минулого стають історією, а лише ті, які піддаються осмисленню), а національна пам'ять – це емоційно і ціннісно забарвлена спільна картина минулого. Взаємодія історичної науки і національної пам'яті є необхідною, але потребує балансу (Римський клуб про філософію балансу): пам'ять має спиратися на науку. А наука – враховувати культурний і соціальний контекст. Тобто, історична наука та національна пам'ять є різними формами репрезентації минулого: перша – раціонально-критична, друга – ціннісна.

В умовах сучасної російсько-української війни питання історії мають високий ступінь політичної чутливості. Науковці й суспільство мають бути свідомими того, що під час війни, загроз

державності та ідентичності національна пам'ять часто мобілізується як інструмент патріотичного виховання.

Проблема співвідношення пам'яті й науки особливо актуалізується у сфері освіти, де наукові знання часто адаптуються до потреб формування ціннісно орієнтованої громадянської позиції. Історики мають бути свідомими не лише академічних та етичних вимірів своєї позиції: вони не творці «правильного» минулого, але відповідальні учасники суспільного діалогу про нього. Завдання сучасної історіографії – зберігати автономію, не ігноруючи запитів суспільства, водночас сприяючи критичному переосмисленню національної пам'яті, її очищенню від маніпулятивних чи міфологічних напашарувань. Істина полягає в тому, що минуле потрібне носіям історичної пам'яті лише як засіб для обґрунтування чогось дуже важливого для сучасності. Минуле, яке не функціональне, тобто таке, що не працює на задоволення якихось потреб для пересічних громадян просто перестає існувати. В тому й полягає прагматичний характер історичної пам'яті. Творці історичної політики (в тім числі історичної освіти) виходять саме з такого розуміння взаємодії історичної науки і національної пам'яті.

Безгинський Ю. С.,

кандидат юридичних наук,

здобувач наукового ступеня

доктора педагогічних наук за спеціальністю

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

orcid ID: <https://orcid.org/0009-0008-4023-6399>

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФОКУСІ РІЗНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Анотація. Тези присвячено аналізу феномену резильєнтності особистості з позицій різних підходів – філософського, психологічного, соціального, управлінського, що дозволяє розуміти його як динамічний процес взаємодії особистості з середовищем, що формує підґрунтя для стійкого розвитку у складних і кризових ситуаціях.

Ключові слова: резильєнтність, особистість, наукові підходи.

В умовах війни рф проти України людина опинилась у ситуації повної беззахисності під постійним впливом збройної та інформаційно-психологічної агресії ворога. Безпека людини стала залежати не тільки від зовнішніх, а й внутрішніх чинників, що допомагають у складних ситуаціях долати труднощі, приймати обґрунтовані рішення, зберігати психоемоційну стабільність, психологічну стійкість і продовжувати ефективну професійну діяльність на користь розвитку держави і суспільства як в умовах воєнного стану, так і повоєнного відновлення країни після Перемоги.

У сучасній науковій літературі все частіше використовується термін «резильєнтність» на позначення інтегративної якості особистості, що допомагає їй вистояти в складних ситуаціях загроз, нестабільності й невизначеності.

На сьогодні феномен резильєнтності представлений у міждисциплінарному вимірі у працях як зарубіжних (J. Persson, M. Ramanathan, R. Waitzman & H. Thorén та ін.) так і вітчизняних дослідників (Т. Белавіна, О. Болотова, О. Власенко і В. Швець, О. Захарова, О. Позняк, В. Стадник, Т. Тертична, А. Турубарова, Т. Федотова та ін.).

Метою тез стало здійснити систематизацію підходів до визначення сутності поняття «резильентність» у науковій літературі.

Для виконання мети здійснимо порівняльний аналіз різних тлумачень резильентності з позицій філософського, психологічного, соціологічного і управлінського підходів, які склалися у вітчизняному і зарубіжному науковому дискурсі.

Так, філософське осмислення феномену резильентності (О. Захарова, В. Стадник, Т. Тертична, М. Ramanathan, R. Waitzman, Н. Thorén & J. Persson та ін.) має глибоке коріння у давніх етичних та екзистенційних вченнях. Філософи різних часів розглядають стійкість духу, мужність, терпіння та здатність людини протистояти життєвим випробуванням як важливі чесноти. У філософському контексті резильентність може розглядатися як вияв внутрішньої сили особистості, її здатності зберігати гідність, сенс життя та моральні принципи незалежно від зовнішніх обставин, навіть у найскладніших ситуаціях [2, с. 74].

З точки зору психологічної науки резильентність визначається як динамічний процес ефективної адаптації особистості до стресу, травм, трагедій, загроз або інших серйозних несприятливих життєвих подій. Цей підхід поділяють як зарубіжні дослідники (А. Shoshani & М. Slone, Е. Werner & R. Smith та ін.), так і українські науковці (Г. Варіна, Е. Грішин, К. Зелінська і Т. Петренко та ін.). Учені наголошують, що резильентність не є вродженою властивістю, а формується внаслідок взаємодії індивідуальних і соціальних чинників.

Важливим складником цього процесу є не лише здатність протистояти негативним впливам та витримувати тиск обставин, але й активно відновлюватись після пережитих труднощів, навчатись на власному досвіді та навіть зростати особистісно внаслідок подолання криз [6]. У контексті позитивної психології, яка зосереджується на вивченні сильних сторін і ресурсів особистості, резильентність розглядається як ключовий фактор психічного благополуччя, оптимізму та загальної задоволеності життям, адже вона забезпечує здатність індивіда не лише виживати у складних умовах, а й знаходити сенс у труднощах, розвивати емоційний інтелект, саморефлексію та внутрішні ресурси для подальшого зростання [3, с. 24]. Дослідження в цій галузі вивчають психологічні механізми, такі як саморегуляція, емоційний інтелект, когнітивна гнучкість та віра у власні сили, які сприяють формуванню та прояву резильентності.

Соціологічний підхід до вивчення резильєнтності представлений у роботах В. Obrist, М. Ungar, О. Кокуна і Т. Мельничук та ін., у яких акцентовано увагу не лише на індивідуальних рисах, а й на соціальному контексті. У центрі аналізу соціологів – роль соціальних структур, інституцій та міжособистісних зв'язків у формуванні стійкості як окремих осіб, так і спільнот. У цьому аспекті особливе значення мають такі поняття, як соціальна підтримка, соціальний капітал та колективна ефективність. Структурний соціальний капітал, який включає розгалужені мережі соціальних зв'язків, міцні норми взаємності та високий рівень довіри між членами спільноти, може відігравати важливу модеруючу роль у взаємозв'язку між індивідуальними рисами особистості та рівнем індивідуальної резильєнтності. Наявність міцних соціальних зв'язків забезпечує доступ до емоційної підтримки, практичної допомоги та інформаційних ресурсів, що допомагає індивідам краще справлятися зі стресовими ситуаціями та швидше відновлюватися після криз. Також відчуття належності до спільноти і віра в її здатність колективно долати труднощі є важливими факторами соціальної резильєнтності, сприяючи зміцненню довіри, солідарності та взаємної підтримки в умовах нестабільності [4].

Науковці в галузі управління (В. Кузьменко, В. Близнюк, І. Лопушинський, G. Plimmer та ін.) розглядають резильєнтність під кутом зору професійної діяльності, особливо в контексті публічного управління. Суб'єкти публічного управління постійно працюють в умовах високої відповідальності, часто стикаються з невизначеністю, політичним тиском, громадською критикою та необхідністю приймати складні рішення в кризових ситуаціях [5, с. 81]. У цьому контексті здатність зберігати емоційну стабільність, швидко адаптуватися до непередбачуваних змін, відновлюватися після невдач та зберігати орієнтацію на результат є критично важливими компетентностями для забезпечення ефективного управління та стабільного функціонування державних інституцій. Резильєнтність у публічному управлінні включає не лише індивідуальну стійкість управлінців, але й здатність організацій та систем управління витримувати зовнішні та внутрішні шоки, зберігаючи при цьому свою основну функціональність та здатність до відновлення [1].

Отже, аналіз феномену резильєнтності з позицій різних наукових підходів, зокрема філософського, психологічного, соціологічного

управлінського дозволяє розуміти його як динамічний процес взаємодії особистості із середовищем, що формує підґрунтя для стійкого розвитку навіть у найскладніших умовах. Цей процес вимагає постійної уваги дослідників до нових викликів, які породжує сучасність, зокрема війна, еміграція, цифрова трансформація, а також потребує перегляду традиційних підходів до підтримки психологічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова О. В. Світові тренди управління талантами в бізнесі. Сучасні тренди і стратегічні імперативи розвитку HR-інжинірингу, економіки та бізнесу в умовах турбулентності й трансформації національної економіки: матеріали IV Міжн. науково-практичної конференції, 14-15 листопада 2024 р. 2024. С. 104–107.
2. Зянько В., Нечипоренко Т. Цифрова трансформація банківського сектору: сучасні тренди та вектори розвитку. *Innovation and Sustainability*. 2024. № 4. С. 6–21. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/298>
3. Ковальчук І. П. Ідеологія кризи в капіталістичній глобалізації. *Наукові запуски НаУКМА. Політологія*. 2016. № 168. С. 45–52. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3da2175f-95bf-4bce-a647-ca1fd6a0f6c6/content>
4. Кузьменко В. Цифровізація державних послуг: досвід України. *Електронне наукове видання «Державне управління та національна безпека»*. 2020. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2969082>.
5. Фенич Я. В., Дьордй В. І. Особливості проходження публічної служби в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 75–81. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/77.pdf>
6. The Principles of Public Administration. *SIGMA*. 2020. URL: https://www.sigmaxweb.org/en/publications/2023/11/the-principles-of-public-administration_5e68f805.html

Беньковська Н. Б.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри мовної підготовки

Інституту Військово-Морських Сил

Національного університету «Одеська морська академія»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5857-6991>

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України радикально змінила безпекове середовище та висунула нові вимоги до військового керівництва. У центрі цих вимог опинилася особистість офіцера — не просто фахівця у військовій справі, а лідера, який здатен брати на себе відповідальність, ухвалювати критично важливі рішення в екстремальних умовах і вести за собою підлеглих. Саме тому розвиток лідерських якостей у майбутніх офіцерів набуває особливого значення в сучасному контексті війни.

Ключові слова: лідерство, якості, майбутні офіцери, професійна підготовка.

Військовий лідер повинен бути не лише компетентним фахівцем, але й моральним авторитетом, психологічно стійким командиром, здатним адаптуватися до динамічної та часто непередбачуваної ситуації на полі бою. Ці якості не виникають стихійно — їх слід систематично формувати в процесі професійної підготовки, особливо в умовах воєнного конфлікту, коли майбутні офіцери проходять навчання в безпосередній близькості до бойових дій або в тісному контакті з фронтовою реальністю.

Лідерство у військовому контексті — це здатність впливати на особовий склад з метою досягнення поставлених завдань в умовах високого ризику, тиску, обмежених ресурсів і психологічного навантаження. До основних лідерських якостей офіцера можна віднести: рішучість і впевненість у діях; високий рівень відповідальності; емоційну стійкість і витримку; здатність до стратегічного й тактичного мислення; комунікативні навички та вміння мотивувати особовий склад; ініціативність, креативність, адаптивність.

Особливої ваги набуває приклад особистої поведінки лідера: у кризових ситуаціях підлеглі, як правило, наслідують емоційні реакції, впевненість або страх свого командира. Таким чином, офіцер має бути не лише організатором, але й морально-психологічним орієнтиром для підрозділу.

Воєнний конфлікт значно впливає на процес формування лідерського потенціалу. Курсанти військових навчальних закладів набувають знань і навичок не лише через навчальні дисципліни, а й через участь у реальних або змодельованих бойових умовах.

До особливостей формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки належать:

- підвищений рівень мотивації до навчання (війна стимулює відчуття особистої відповідальності за долю держави, що позитивно впливає на формування лідерських якостей);
- формування особистого бойового досвіду (частина курсантів бере участь у бойових діях або проходить практику у військових частинах, що значно посилює практичну складову лідерства);
- моделювання критичних ситуацій у навчанні (проведення військових ігрових сценаріїв, командно-штабних навчань, стрес-тестів сприяє виробленню здатності до прийняття рішень у реальному часі);
- вплив бойових прикладів (героїзм українських офіцерів та командирів, які проявили себе в боях, виступає не лише як приклад для наслідування, а й як чинник емоційного впливу на молодь);
- Процес розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів має бути цілеспрямованим і інтегрованим у загальну систему військової освіти. Ефективними методами і підходами можуть бути:
- впровадження курсів військового лідерства (спеціалізовані навчальні дисципліни мають охоплювати психологію управління, етичні стандарти, комунікативні навички, моделювання командних дій);
- проведення лідерських тренінгів і психологічних тестувань (допомагають курсантам краще усвідомити власний потенціал, зону розвитку й формувати стратегії самовдосконалення);

- ротація в ролі керівника (залучення курсантів до управління групами на навчальних полігонах чи в умовах польових виходів сприяє практичному засвоєнню командирських функцій);
- наставництво з боку досвідчених офіцерів (перейняття досвіду та цінностей через особистий контакт значно підвищує рівень внутрішньої мотивації);
- військово-патріотичне виховання (зміцнює морально-етичний фундамент майбутнього лідера, зокрема у питаннях служіння державі, честі та гідності).

В умовах збройної агресії розвиток лідерських якостей у майбутніх офіцерів має стати одним із пріоритетів військової освіти. Військовий лідер нового покоління — це офіцер із високими моральними принципами, здатний діяти рішуче, відповідально й ефективно у складних ситуаціях. Його підготовка має ґрунтуватися на поєднанні теоретичних знань, практичного досвіду та психологічної готовності до лідерства.

Отже, для підвищення рівня розвитку лідерських якостей у майбутніх офіцерів доцільно:

- розширити обсяг курсів із військового лідерства у програмах вищої військової освіти;
- поглибити співпрацю військових навчальних закладів з бойовими підрозділами для створення реалістичних умов підготовки;
- підвищити роль психологічної підтримки та індивідуального наставництва в процесі формування лідерського потенціалу;
- запровадити системну оцінку лідерських якостей курсантів з метою їх цілеспрямованого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлов О. І. Військове лідерство: навчальний посібник. Київ: НаУОА, 2021.
2. Кулик С. М. Формування лідерських якостей офіцера: педагогічні засади. Харків: ХНУПС, 2020.

Возняк І.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Центрального науково-дослідного інституту

Збройних Сил України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8376-9688>

НЕВИДИМІ РАНИ:

ЗАГРОЗИ ОСОБИСТІСНІЙ БЕЗПЕЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті висвітлюється проблема психологічних травм («невидимих ран») у військовослужбовців Збройних Сил України в умовах повномасштабної війни. Розкрито поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР), проаналізовано фактори ризику, типові симптоми та наслідки для особистісної і бойової ефективності військових. Особлива увага приділяється системі психологічної підтримки, її сучасному стану та шляхам удосконалення. Запропоновано оригінальні підходи до подолання наслідків бойової психотравми, включно з менторством, арт-терапією та гейміфікацією. Матеріал має практичне значення для психологів, військових керівників і соціальних служб.

Ключові слова: ПТСР; психологічна травма; військовослужбовці; ментальне здоров'я; бойовий стрес; посттравматичні наслідки; реабілітація; психологічна підтримка; адаптація; війна в Україні; Збройні Сили України; «невидимі рани».

Психічне здоров'я військовослужбовців є критично важливим у сучасних умовах війни рф проти України. Морально-психологічний стан воїнів напряму впливає на ефективність виконання бойових завдань, згуртованість підрозділів і довгострокову соціальну адаптацію після повернення з фронту. Проблема «невидимих ран» — глибоких психологічних травм — потребує системного аналізу та відповідного реагування [1].

Поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військових охоплює не лише клінічні симптоми, а й ширший спектр змін у сприйнятті себе, оточення та сенсу життя [1, с. 8–9]. На відміну від фізичних поранень, ці травми залишаються непомі-

ченими для більшості, що ускладнює своєчасну діагностику й підтримку [2, с. 35–42].

Ключовими чинниками розвитку психологічних травм є участь у бойових діях, постійна загроза життю, втрата товаришів, моральні дилеми й тривала ізоляція [3, с. 22–29]. Певні індивідуальні риси, попередній досвід травм і рівень підготовки також істотно впливають на ризик виникнення ПТСР [1, с. 10–11].

Серед основних наслідків – розвиток ПТСР, тривожних та депресивних розладів, зниження мотивації та ефективності, суїцидальні тенденції. Часто ці розлади проявляються лише через певний час після повернення з бойових дій [1, с. 12], [4, с. 67]. Соціальна дезадаптація, втрата сенсу життя і труднощі в комунікації з цивільним середовищем посилюють проблему.

На сьогодні психологічна допомога в ЗСУ реалізується через систему військових психологів, психологічні тренінги та кризову підтримку [3, с. 105–112]. Проте ці заходи не завжди є достатніми або своєчасними. Визначення і впровадження дієвих підходів до кризової інтервенції й довготривалої реабілітації залишається актуальним завданням [5, с. 174].

Необхідна комплексна система: починаючи з профілактики (психологічна підготовка перед бойовими завданнями), супровід під час служби та повноцінна реінтеграція після демобілізації. Особливу роль відіграють міждисциплінарні команди (психологи, медики, соціальні працівники) [3, с. 160], [5, с. 289]. Поширення інформації, розвиток культури звернення за допомогою та зменшення стигми – критичні аспекти покращення ситуації [4, с. 71].

Одним із найефективніших напрямів подолання «невидимих ран» є інтеграція системної психологічної підготовки до служби, яка передбачає не лише тренування витривалості до стресу, але й розвиток навичок емоційного саморегулювання. Важливою є роль превентивної роботи з новобранцями, що дозволяє виявити вразливих осіб і скоригувати підходи до їхньої підготовки [3, с. 42–48].

Не менш важливим є впровадження дієвих програм кризової психологічної допомоги безпосередньо в зоні бойових дій. Це може включати мобільні групи психологів, «гарячі лінії» та створення безпечних зон для емоційного розвантаження. Наявність постійного психологічного супроводу значно знижує рівень тривоги,

сприяє стабілізації емоційного стану та зміцнює бойовий дух [3, с. 138–142], [5, с. 251–260].

Реабілітація після повернення з фронту має охоплювати не лише медичну допомогу, а й тривалу психологічну підтримку, соціальну адаптацію, професійну переорієнтацію. Необхідно створити ефективну інфраструктуру для роботи з демобілізованими, включаючи регіональні центри психологічної допомоги, реабілітаційні табори та групи підтримки на основі досвіду НАТО та інших держав [3, с. 160–164], [4, с. 71].

Важливим аспектом є подолання суспільної стигми щодо звернення військових до психологів. Слід активно інформувати військовослужбовців і громадськість про те, що психологічна допомога — це прояв сили, а не слабкості. Позитивний приклад командирів, які підтримують та заохочують до звернення по допомогу, є ключовим для формування нової культури психологічної безпеки в ЗСУ [1, с. 14–15].

Пропонуємо такі шляхи подолання «невидимих ран» військовослужбовців ЗС України:

Впровадження індивідуальних ментальних щоденників для військових. Створення особистих щоденників або мобільних додатків для щоденного запису емоційного стану, думок і переживань допоможе бійцям усвідомлювати власні емоції та їх динаміку. Такі записи можуть використовуватися психологами як інструмент діагностики без прямого тиску на військового.

Психологічне «наставництво» ветеранів. Запровадження програм «рівний – рівному», де ветерани з досвідом психологічної реабілітації супроводжують новоприбулих військових, створюючи атмосферу довіри та підтримки. Це дає змогу подолати бар'єри мовчання та соціальної ізоляції.

Мистецько-креативна терапія як елемент реабілітації. Залучення військовослужбовців до проектів арттерапії, музики, фотографії, письма або кіно як інструментів переробки емоційного досвіду. Творче самовираження часто допомагає вербалізувати те, що неможливо висловити словами, і трансформувати біль у змістовний досвід.

Інтеграція військових у громадські ініціативи під час відпусток. Участь у волонтерських, екологічних або соціальних проектах на мирній території дає можливість бійцям відчувати свою цінність поза межами війни. Це зміцнює ідентичність, формує відчуття корисності та пришвидшує соціальну адаптацію.

Гейміфікація психологічної допомоги. Використання ігрових механік, віртуальної реальності або мобільних симуляторів для відпрацювання технік подолання тривоги, панічних атак чи агресії. Це дозволяє тренувати психологічну стійкість у безпечному, контрольованому середовищі з високим рівнем залученості.

Отже, психологічні травми військовослужбовців — це складна й довготривала проблема, яка вимагає комплексного та міждисциплінарного підходу. Ефективне подолання «невидимих ран» можливе лише за умов тісної взаємодії держави, армії, психологів і громадянського суспільства. Вчасна допомога, постійна реабілітація та розвиток культури психологічної безпеки стануть запорукою ментального здоров'я наших захисників та національної стійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асєєва Ю. О., Аймедов К. В., Яцишина А. М. Визначення поняття ПТСР у військових: теоретичні основи, клінічні прояви та фактори ризику. Ментальне здоров'я. 2024. № 2. С. 8-15.
2. Блінов О. О. Психологія бойової психічної травми: монографія. Київ: Талком, 2016. 246 с.
3. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям умовах бойових дій: метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
4. Лозінська Н. Психотравма як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології. Вісник Національного Університету Оборони України. 2019. № 50 (2). С. 65–73. DOI: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73.
5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

Дідух І.Я.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0626-9874>

Ворощук О.Д.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0835-544X>

ЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У НАДАННІ ПОСЛУГ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМ'ЯМ ВПО

Анотація. Українське суспільство стоїть сьогодні перед раніше не відомою для нього проблемою – появою значної групи вимушених переселенців, які потребують соціальної допомоги та підтримки. Вагомий внесок у наданні ВПО та їхнім сім'ям послуг соціально-психологічного консультування здійснили громадські організації.

Ключові слова. Громадські організації (ГО), внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціально-психологічне консультування, соціальна підтримка.

Громадські організації як найчисельніші інституційні одиниці громадянського суспільства, які є ланкою, що об'єднує населення, державу та бізнес у вирішенні гострих соціальних проблем у досить короткий термін, відреагували на проблеми, з якими зіткнулося українське суспільство, а першочергово особи з числа внутрішньо переміщених. ГО активізували наявні ресурси й почали надавати послуги з соціально-психологічного консультування сім'ям ВПО. Із початком повномасштабного вторгнення в Україну спостерігається тенденція до зростання кількості громадських організацій; це пов'язано із активізацією громадянського суспільства, збільшенням кількості активістів і волонтерів, а також зі збільшенням фінансування з боку іноземних партнерів. [1].

За останні роки громадськими організаціями реалізовано сотні проєктів щодо надання допомоги вимушеним переселенцям в Україні. ГО можуть забезпечувати доступ до різних видів консультативної допомоги, включаючи матеріальну, психологічну і юридичну підтримку. Крім того, вони можуть здійснювати моніторинг дотримання прав ВПО та допомагати їм в отриманні захисту, а також виконувати функції посередника між сім'ями внутрішньо переміщених осіб і державними органами, які забезпечують соціальну підтримку.

Громадські організації сприяють активному залученню сімей ВПО до розробки та впровадження програм. Це гарантує, що послуги відповідають їхнім реальним потребам. Звичайно, громадські організації можуть залучати фінансову підтримку для розширення своїх програм і послуг. Це дозволяє покращити якість та обсяг консультування внутрішньо переміщених осіб і їх сімей. Також ГО зазвичай мають тісні зв'язки з місцевими громадами, що робить їх послуги більш відкритими й доступними для сімей ВПО. Вони враховують місцеві особливості й культурні контексти, надаючи індивідуалізовану допомогу. Ці організації можуть виступати в ролі адвокатів внутрішньо переміщених осіб перед владою, захищаючи їхні права й інтереси. Вони допомагають створити умови для покращення життя цих сімей, а також залучити увагу суспільства до їхніх потреб. ГО проводять різноманітні тренінги й семінари для сімей ВПО, що сприяють їх саморозвитку та забезпечують доступ до нових можливостей. Такі заходи спрямовані на покращення фінансової грамотності, навичок пошуку роботи або налагодження міжособистісних взаємин. Одна з основних ролей громадських організацій полягає в тому, щоб допомагати ВПО в доступі до необхідних ресурсів і послуг. ГО також допомагають формувати спільноти ВПО, де сім'ї можуть обмінюватися досвідом і підтримувати одне одного. Вони працюють над зменшенням соціальних та культурних стигм, сприяючи рівності та включеності цих сімей.

Важливим аспектом ролі громадських організацій в наданні послуг соціально-психологічного консультування сім'ям ВПО є їхній вплив на підвищення обізнаності громадськості щодо питань внутрішнього переміщення. Ці організації розповсюджують інформацію про причини та наслідки внутрішнього переміщення, а також про потреби внутрішньо переміщених осіб. Це допомагає

створити більше сприятливого середовища для їхнього інтегрування в суспільство та зменшити дискримінацію.

ГО можуть також сприяти соціальній адаптації ВПО, допомагаючи їм знайти роботу, зареєструватися на отримання документів та інших соціальних послуг, а також інтегруватися в нове оточення. Крім того, вони беруть участь у розробці та здійсненні проєктів, спрямованих на покращення умов життя ВПО та збільшення їхньої самодостатності. Такі проєкти передбачають надання громадського транспорту, створення робочих місць, побудову соціальної інфраструктури та інше. Нарешті ГО відіграють важливу роль у захисті прав ВПО, зокрема в боротьбі з дискримінацією, захисті прав на житло, прав на роботу та інших прав, що можуть бути порушені внаслідок внутрішнього переміщення.

Співпраця між громадськими організаціями та урядовими структурами є ключовою у забезпеченні послуг соціально-психологічного консультування. Це розширює можливості надання комплексної допомоги та ресурсів для сімей ВПО. Важливо відзначити, що громадські організації зазвичай мають гнучкішу структуру та більшу спроможність адаптуватися до змін в потребах внутрішньо переміщених осіб. Вони можуть надавати послуги на основі реакції на актуальні події або кризові ситуації, забезпечуючи необхідну допомогу вчасно та ефективно. Завдяки своїй роботі громадські організації сприяють зміцненню сімей ВПО, допомагаючи їм подолати психологічні та соціальні труднощі, що виникли внаслідок вимушеного переміщення. Вони підтримують психологічну стійкість та допомагають цим сім'ям знаходити нові можливості для побудови життя в умовах, які можуть бути важкими і викликати стрес.

Робота громадських організацій в сфері соціально-психологічного консультування сімей ВПО є критично важливою для забезпечення їхнього добробуту, психологічного здоров'я та інтеграції в суспільство. Вони роблять це, враховуючи унікальні потреби та виклики цих сімей, сприяючи покращенню якості їхнього життя та створюючи сприятливі умови для їхнього подальшого розвитку. [2].

Отже, громадські організації відіграють важливу роль у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи їм забезпечити базові потреби та отримати доступ до різних видів підтримки. Слід зазначити, що роль ГО у соціальній підтримці

сімей ВПО є важливою, проте ще не дооціненою державою. Хоча вони й не можуть замінити державну підтримку, яка повинна бути надана відповідно до законодавства, проте забезпечують широким спектром послуг і можливостей осіб із числа внутрішньо переміщених. Громадські організації можуть бути допоміжним інструментом у забезпеченні соціальної підтримки, наданні різного роду допомоги та сприянні інтеграції ВПО в громаду, де вони отримали притулок, проте основна відповідальність за це лежить на державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України : веб-сайт URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.07.2023).
2. Благодійний фонд «Рокада» : веб-сайт. URL: <https://rokada.org.ua/gromadjanam/> (дата звернення: 17.09.2023).
3. Благодійний фонд «Рокада» : веб-сайт. URL: <https://rokada.org.ua/gromadjanam/> (дата звернення: 17.09.2023).
4. Андросович К. А. Соціально-психологічне консультування людей постраждалих внаслідок війни. Журнал «Перспективи та інновації науки». 2023. № 1(19). С. 409–410.
5. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення : дисертація канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 198 с.

Глушко О.З.,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0101-9910>

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ВТРАТ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Євроінтеграція є важливою стратегією для відновлення та розвитку шкільної освіти в Україні в умовах війни. Цей процес передбачає глибинні трансформації, що охоплюють гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, впровадження інноваційних практик та активний розвиток компетентнісного підходу. Основними аспектами є цифрова трансформація, інклюзивність і розвиток STEM-освіти.

Ключові слова: євроінтеграція, шкільна освіта, цифрова трансформація, інклюзивна освіта, компетентнісний підхід, Україна, STEM-освіта.

Євроінтеграція виступає ключовою стратегією для подолання освітніх втрат у шкільній освіті України в умовах війни та є фундаментом для її повоєнного відновлення. Цей процес передбачає глибинні трансформації в середині країни, що охоплюють політичний, економічний, соціальний та освітньо-культурний аспекти. Важливим кроком на шляху європейської інтеграції України стало отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі 23 червня 2022 року. Це рішення, ухвалене лідерами 27 країн-членів ЄС, стало символом підтримки України в умовах війни. Надання статусу кандидата підтверджує європейську ідентичність України та її відданість спільним цінностям Європи, а також рішучість відстоювати ці цінності на шляху до повноправного членства [5].

Активізація євроінтеграційних процесів вимагає від України гармонізації свого законодавства, норм та стандартів з європейськими освітніми практиками. Міністерство освіти і науки України (МОН) затвердило Дорожню карту європейської інтеграції в

сферах освіти і науки до 2027 року, що окреслює чіткі напрями та заходи для інтеграції української освітньої системи в європейський контекст [3].

Серед стратегічних цілей цього документу – поглиблення співпраці з державами-членами ЄС, орієнтуючись на їхні кращі практики та стандарти. Кінцевою метою є забезпечення того, щоб учасники освітнього процесу та науковці не лише усвідомлювали переваги інтеграції України в ЄС, але й активно користувалися наданими можливостями. Виконання Дорожньої карти спрямоване на досягнення повної відповідності українських освітніх стандартів та наукових практик європейським нормам, що сприятиме тісній співпраці України з ЄС у зазначених сферах. Отже, статус кандидата на вступ до ЄС вимагає від України гармонізації законодавства, включно з освітнім, відповідно до Копенгагенських критеріїв, активного впровадження найкращих європейських практик, адаптації навчальних програм та стандартів, а також забезпечення відповідності системи освіти сучасним вимогам ЄС. Це створить умови для розвитку освітнього потенціалу країни та підвищення якості освіти в цілому.

Війна в Україні завдала значних втрат освітній сфері. У цьому контексті євроінтеграція розглядається як рушійна сила для мінімізації цих втрат та сприяння швидкому відновленню. Вона означає об'єднання та поглиблення взаємозв'язків між Україною та ЄС, що має на меті узгодження законодавства, норм і стандартів.

Міністерство освіти і науки України у співпраці з Міністерством цифрової трансформації розробили «Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Освіта переможців». Цей документ підкреслює важливість трансформації освітньої системи в умовах криз, акцентуючи на інтеграції з європейськими стандартами. У Стратегічному плані наголошено, що незважаючи на ті трансцендентні виклики перед якими постало українське суспільство у зв'язку із широкомасштабною війною, варто не зупинятися в розвитку, а “трансформуватися”, оскільки це є базовою необхідністю для майбутнього [4].

Серед пріоритетів плану – адаптація європейських стандартів. Стратегічний план діяльності до 2027 року передбачає імплементацію передових європейських освітніх практик, включаючи модернізацію навчальних програм, методів викладання, підходів та системи оцінювання. Зокрема, передбачено трансформацію шкіль-

ного простору (переобладнання кабінетів базової та профільної школи), що відповідає європейським тенденціям розвитку освіти. Стратегічний план «Освіта переможців» є не просто важливим кроком, а фундаментальним документом у реформуванні освіти в Україні, спрямованим на інтеграцію в європейський освітній простір. Він акцентує на якості, інклюзивності, цифровізації та розвитку STEM-освіти, що відповідає найсучаснішим світовим вимогам. Поглиблення співпраці з міжнародними організаціями та обмін досвідом є критично важливими для успішної реалізації євроінтеграційних устремлінь України [1; 4].

Хочемо наголосити, що в Україні впроваджуються кілька конкретних європейських практик у сфері освіти. Ось деякі з них:

Нова українська школа (НУШ): Реформа НУШ базується на компетентнісному підході, що ставить учня в центр освітнього процесу, і орієнтується на формування ключових компетентностей, необхідних для успішної адаптації в сучасному світі. Модель освіти, що базується на компетентнісному підході, орієнтована на учня, включає інтерактивні методи навчання та оцінювання. НУШ запроваджує нові підходи до оцінювання, які фокусуються на процесі навчання та досягненнях учнів, а не лише на традиційних контрольних роботах. Це дозволяє краще відстежувати прогрес і адаптувати навчальний процес до потреб кожного учня. Нова українська школа є важливим кроком у напрямку євроінтеграції, оскільки її принципи та підходи відповідають сучасним вимогам європейської освіти.

Розвиток STEM-освіти та впровадження інноваційних технологій: Це ключові пріоритети стратегічного плану МОН України «Освіта переможців». Документ акцентує на цифровізації як невід'ємному елементі для забезпечення якісної та конкурентоздатної освіти відповідно до європейських стандартів. Схвалена Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України до 2030 року є важливим кроком до інтеграції української освіти в європейський простір. Вона має потенціал не лише модернізувати шкільну освіту, але й значно покращити якість навчання та підвищити міжнародну конкурентоспроможність закладів освіти. Стратегічні ініціативи, орієнтовані на цифровізацію, відкривають нові можливості для учнів і вчителів, забезпечуючи гнучку та адаптивну освітню систему.

Програми ЄС Еразмус+ для шкільної освіти. Програми ЄС Еразмус+ на період 2021–2027 років сприяють розвитку шкільної освіти

в Україні, надаючи різноманітні можливості для участі. Зокрема, програми відкривають доступ до участі в конкурсах, молодіжних обмінах, а також до освітніх ресурсів і професійних мереж. У рамках Еразмус+ українські заклади освіти можуть брати участь у проектах академічної мобільності, що дозволяє вчителям і учням отримувати міжнародний досвід, обмінюватися знаннями та практиками з колегами з інших країн. Це не лише підвищує якість освіти, але й сприяє розвитку міжкультурного діалогу та співпраці. Крім того, програма забезпечує доступ до інноваційних освітніх технологій та методик, що відповідають сучасним вимогам і стандартам. Таким чином, Еразмус+ стає важливим інструментом для інтеграції української освіти в європейський освітній простір і підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні [2].

Інклюзивна освіта. Україна активно розвиває систему підтримки для учнів з особливими освітніми потребами, що повністю відповідає європейським стандартам доступності та рівності. Це забезпечує кожній дитині право на якісну освіту та повноцінну інтеграцію в суспільство.

Впровадження євроінтеграційних практик є критично важливим для відновлення та розвитку освітньої системи України, що дозволить створити якісну та доступну освіту, інтегровану в європейський освітній простір. Ці практики сприяють гармонізації української освітньої системи з європейськими нормами та стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глушко О. Євроінтеграція як стратегія подолання освітніх втрат у сфері шкільної освіти України в умовах війни та повоєнного відновлення. // *Proces edukacyjny w czasie wojny i rowojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską* : монографія / Інститут педагогіки НАПН України; ред. О. Топузов, М. Головка, З. Шарлович, К. Ладоня. [Електронне видання]. Łomża-Kijów, 2024. С. 220–230. DOI: <https://doi.org/10.32405/mono-lomza-kyiv-2024-3-4>.
2. Національний Еразмус+ офіс в Україні. Участь України у статусі країни-партнера програми ЄС Еразмус+ 2014–2020 рр. та перспективи участі в програмі Еразмус 2021–2027 рр. 2019. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/uchast-ukrayiny-u-statusi-krayiny-partnera-programy-yes-erazmus-2014-2020-rr-ta-perspektyvy-uchasti-v-programi-erazmus-2021-2027-rr/> (дата звернення: 09.06.2025).

3. Про затвердження дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.12.2023 № 1501. URL: <http://surl.li/tjjac> (дата звернення: 09.06.2025).
4. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Освіта переможців. 2024. URL: <https://tinyurl.com/4d8pk6kc>
5. Council of the European Union. Resolution of the European Parliament of 23 June 2022 on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia (2022/2716(RSP)) / Official Journal of the European Union. 2023. (2023/C 32/01), 27.01.2023, p. 2–5. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=%20CELEX%3A52022IP0249&qid=1675604450666>

Захарін С.В.,

*доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НПН України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1263-8170>*

СТРАТЕГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Анотація. У статті визначено стратегію діяльності освітнього закладу в сучасних реаліях. Розкрито завдання, які ускладнюються особливостями трансформацій на ринку освітніх послуг України. Акцентовано увагу на впровадженні принципів стратегічного управління до організаційної моделі закладів освіти. Підкреслено важливість умов існування освітнього закладу, як в нових реаліях функціонування закладу так і на рівні стратегічного управління цілі та завдання його розвитку.

Ключові слова: організаційні моделі закладів освіти, конкретні завдання, стратегічний потенціал, управлінські рішення, система освіти України.

У сфері освіти, як і в інших галузях людської діяльності, виявляються різнопланові ризики. Такі ризики можуть бути ідентифіковані та мінімізовані в процесі застосування керівництвом навчальних закладів відповідної методології стратегічного управління. Впровадження принципів стратегічного управління до організаційної моделі закладів освіти є об'єктивною необхідністю, оскільки вони є суб'єктами ринку освітніх послуг, на яких поширюється дія ринкових законів. Розвиток закладу освіти має відбуватися на основі реалізації принципів стратегічного управління, в процесі якого виробляється місія функціонування закладу, цілі та завдання його розвитку, проектується перспектива, в межах якої реалізуються стратегічні програми та вирішуються конкретні завдання. В той же час розроблення методології та методичних основ проектування стратегії розвитку закладу освіти є складною науково-практичною проблемою з огляду на те, що освітні послуги, які надаються навчальними закладами, вважа-

ються і суспільним, і приватним благом (суспільне - підвищення рівня освіченості населення, освоєння людьми нових знань та технологій, приватне - здобуття конкретними індивідами знань, що можуть використовуватися у повсякденному житті, а також у професійній діяльності). Вирішення цих важливих завдань ускладняється особливостями трансформацій на ринку освітніх послуг України. Як і в інших видах людської діяльності, у сфері освіти (в першу чергу – у сфері вищої освіти) існує помітна конкуренція та її атрибути – демпінг, реклама, “недружні атаки”. За цих умов навчальні заклади одночасно виступають не лише як виробники суспільного блага та виробники освітніх послуг для задоволення індивідуальних потреб, а й як ринкові суб’єкти. Окрім того, заклади державної та комунальної форм власності функціонують, маючи статус бюджетних установ. Окремі заклади освіти, будучи ринковими суб’єктами, націленими на максимізацію економічних результатів своєї діяльності, змушені вступати у конкурентну боротьбу за доступ до економічних ресурсів, протидіяти негативним чинникам зовнішнього та внутрішнього середовища. Також вони вживають заходів для зміцнення власного стратегічного потенціалу, удосконалювати механізми проектування управлінських рішень.

У результаті повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, що почалася 24 лютого 2022 року, ворожій атаці були піддані всі сфери суспільного життя, і зокрема система освіти. Система освіти України опинилася в нових реаліях функціонування, а перед її менеджерами постали такі питання, які до нинішнього часу ніколи і ніким не вирішувались. З перших днів з урахуванням нових реалій війни вище державне керівництво та органи управління освітою цілком перебудували свою роботу, у тому числі в частині підтримки функціонування освітньої системи. У таких умовах заклади освіти, зустрівшись з новітніми жорсткими викликами та обмеженнями (обумовленими, зокрема, воєнним станом), змушені змінювати підходи до своєї діяльності, у тому числі на рівні стратегічного управління. Крім того, вищі навчальні заклади різних форм власності виступають провідниками національної ідеології та державної освітньої політики [1, с.122].

Розвиток закладу освіти має відбуватися на основі реалізації принципів та моделей стратегічного управління, в процесі якого вирабляється місія функціонування закладу, цілі та завдання його

розвитку, проектується перспектива, в межах якої реалізуються стратегічні програми та вирішуються конкретні завдання.

Заклади освіти України мають фрагментарну практику розробки стратегічних рішень, але вони здебільшого не оформлюються у вигляді окремого документу (стратегії). В процесі реалізації програм і заходів стратегічного управління навчальні заклади мають своєчасно реагувати на зовнішні виклики, при цьому з урахуванням проголошеної місії та статутних завдань знаходячи додаткові джерела для підтримки стратегічного розвитку. З метою налагодження успішного механізму стратегічного управління навчальним закладом необхідно організувати системну та цілеспрямовану роботу щодо моніторингу кон'юнктури ринку освітніх послуг, ідентифікації ринкових викликів, оцінки та результативної протидії різним ризикам.

Навчальні заклади у високо конкурентному середовищі змушені діяти як специфічні «освітні корпорації», які одночасно надають ринкові послуги та виробляють суспільні блага. Тому розроблення методології та методичних основ проектування стратегії розвитку закладу освіти є складною науково-практичною проблемою. Стратегія розвитку навчального закладу має передбачати розвиток конкурентних переваг – тобто тих значимих характеристик внутрішнього потенціалу, які істотно впливають на формування його конкурентної позиції. Конкурентну позицію навчального закладу можна сприймати як місце цього закладу на ринку освітніх послуг з точки зору формування привабливих для споживача елементів освітньої послуги. Завдання механізму стратегічного управління навчальним закладом – забезпечити зміцнення конкурентної позиції закладу за рахунок найбільш ефективного використання конкурентних переваг.

У період дії воєнного стану Державна служба якості освіти проводить інституційний аудит закладів освіти, безперервно здійснює державний нагляд щодо дотримання вимог законодавства закладами освіти, здійснює акредитацію освітньо-професійних програм фахової передвищої освіти, ведеться сертифікація педагогічних працівників, надаються консультації закладам освіти, проводяться співбесіди з керівниками закладів з проблем і практик організації освітнього процесу.

Міністерство освіти і науки України разом із міжнародними партнерами проводить цифрову трансформацію сфери освіт. Про-

ведено низку заходів: протидія кіберзагрозам, цифрова грамотність і гігієна, посилення захисту державних освітніх інформаційних систем; розвиток платформ дистанційної освіти та е-діловництва закладів освіти; розвиток вебплатформи дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»; забезпечення програмно-апаратних інфраструктурних освітніх потреб учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Виділено довгострокові пріоритети розвитку освіти в Україні: відновлення пошкодженої та зруйнованої інфраструктури, повернення вимушено переміщених учасників освітнього процесу й продовження політики реформування сфери освіти на всіх рівнях. На повоєнний період основними завданнями розвитку української освіти визначено: коригування освітніх програм відповідно до навчальних втрат, спричинених війною; відновлення освітнього процесу на охоплених війною територіях, а також інфраструктури навчальних і наукових закладів; забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу, запровадження програм їх психологічної реабілітації, адаптації, підтримки у воєнний і післявоєнний періоди; відновлення повномасштабного зовнішнього незалежного оцінювання при вступі й атестації студентів; продовження реалізації реформи НУШ.

ЛІТЕРАТУРА

6. 1. Захарін С.В. Освітній заклад: функціонування, організація безпеки та стратегія розвитку в умовах воєнного стану: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2024. 196 с. <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/Monohrafiia-Zakharin-SV-2024.pdf>
7. 2. Романовський О.О. Роль вищих навчальних закладів у розробці і впровадженні інноваційних технологій (на прикладі США). Вісник КНУТД. 2012. № 4. С. 113-123.

Курило В. С.,

*доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-3358>*

Караман О. Л.

*доктор педагогічних наук, професор,
ректор Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах розкрито сутність понять «національна безпека» і «розвиток особистості», встановлено їх діалектичний взаємозв'язок в умовах війни рф проти України.

Ключові слова: національна безпека, розвиток особистості, війна рф проти України.

Війна рф проти України зруйнувала безпекову архітектуру на глобальному і національному рівнях. В епіцентрі крайньої небезпеки опинились громадяни України, які щодня переживають травми на фізичному, психофізіологічному й психологічному рівнях, що блокує їхню природню потребу в розвитку. Тому надзвичайно актуальною проблемою є встановлення діалектичного взаємозв'язку таких сучасних феноменів, як національна безпека і розвиток особистості в умовах війни рф проти України.

Безпеку як багатовимірне явище розглядають у своїх працях І. Аблазов та Л. Гордієнко, В. Білий та В. Михальчук, І. Ващенко, О. Данильян та О. Дзьобань, С. Дроботов, Т. Загола, Б. Зелений, О. Караман, В. Курило, Г. Мелеганич, О. Мітенко, О. Мотайло, А. Собакарь, О. Нестерцова-Собакарь, О. Сосін, В. Тихий, Л. Юрженко, Н. Ярмиш та ін.

Проблему розвитку особистості в умовах війни рф проти України досліджують М. Арістов, О. Боднарчук, О. Волинчук, Б. Зелений,

О. Караман, В. Курило, О. Милославська, О. Нечітайло, О. Пастушенко та В. Шевченко, Ю. Полеєнко та С. Непогодьева, С. Савченко, В. Філоненко, О. Шахова та ін.

Метою нашої наукової розвідки стало розкриття сутності понять «національна безпека» і «розвиток особистості», а також встановлення діалектичного взаємозв'язку в умовах війни рф проти України.

Виконуючи перше завдання дослідження щодо визначення сутності поняття «національна безпека» було встановлено, що воно є складником більш загального поняття – «безпека».

Безпека як соціальне явище трактується сучасними вченими як відкрита, складна, багатокомпонентна система, що має вертикальну (глобальний, національний, індивідуальний рівні) і горизонтальну (політичний, економічний, екологічний, військовий, інформаційний та ін. складники) структуру, ґрунтується на прогресивних загальнолюдських, національних, індивідуально-особистісних цінностях та принципах сталого розвитку [3].

А тому наукове обґрунтування проблеми національної безпеки і розвитку особистості в умовах війни рф проти України здійснювалося нами в межах логічного ланцюжка: безпека – глобальна безпека – національна безпека – безпека особистості – розвиток особистості.

На підставі аналізу наукової літератури нами було встановлено, що глобальна безпека – це система заходів, спрямованих на запобігання і мінімізацію глобальних небезпек і викликів та забезпечення співіснування й розвитку людської цивілізації на планеті Земля; створення в міжнародному просторі умов, необхідних для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими державами.

Національна безпека – це здатність країни до захисту самостійно чи разом з іншими країнами національних інтересів і цінностей, особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою її сталого розвитку; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [1; 2].

Безпека особистості – це стан її задоволеності від можливості реалізації потреб різного рівня, внутрішньої і зовнішньої гармонії,

впевненості в майбутньому; інтегрований виразник її захищеності (гарантованості) від небезпек [3; 4].

Як бачимо, одним із складників національної безпеки є безпека особистості як фундамент її розвитку.

За нашими теоретичними висновками, безпека особистості – стан задоволеності людини від можливості реалізації потреб різного рівня (від базових фізіологічних і безпеки до найвищих в самоактуалізації і самореалізації) на основі внутрішньої і зовнішньої гармонії та впевненості в майбутньому, що забезпечує успішний взаєморозвиток особистості й соціуму та прогрес суспільства.

Отже, розвиток особистості може відбуватися тільки за умови реалізації системи її потреб, що за теорією А. Маслоу, має неоднорідну структуру. Так, за думкою А. Маслоу, потреба в безпеці – це одна з фундаментальних потреб у захищеності й потреба почувати себе у стані, за якого відсутня загроза для життя і здоров'я. Безпека – це умова задоволення інших потреб людини більш високого рівня. Найвищою потребою людини як особистості є прагнення до самоактуалізації, самореалізації, самовираження, максимального використання внутрішніх потенціалів, визнання в суспільстві. Саме ж суспільство може процвітати, якщо воно створює умови для розвитку особистостей.

У зв'язку з цим постають питання: 1) що відбувається з людьми як особистостями в умовах війни рф проти України? 2) чи можна створити умови для розвитку особистості в ситуації крайньої національної небезпеки?

Для відповідей на ці питання нами було взято за основу динамічно-функційну структуру особистості, розроблену К. Платоновим, що інтегрує у собі чотири ієрархічно-процесуальні структури (спрямованість особистості, досвід, особливості психічних процесів, біопсихічні особливості), і продемонстровано, що відбувається з особистістю в умовах крайньої небезпеки – війни рф проти України – та якими є шляхи забезпечення безпеки особистості з метою виживання, відновлення і подальшого розвитку.

1. Підструктура спрямованості (цінності, смисли, переконання, світогляд, потреби, мотиви, інтереси). В умовах військової небезпеки на рівні спрямованості особистість переживає втрату сенсу життя та попередніх досягнень, образу майбутнього, спотворення життєвих цінностей, світогляду, помилкові, хибні уявлення і переконання тощо. Щоб забезпечити безпеку і розвиток особистості на

рівні спрямованості, відновити цінності і смисли життя, людині треба надати підтримку, зокрема шляхом створення відповідного освітнього середовища і цілеспрямованого формування ціннісного ставлення до освіти і майбутньої професії, мотивації на досягнення успіху в освітній і професійній діяльності, потреби в постійному особистісному й професійному зростанні на користь власного майбутнього і майбутнього країни.

2. Підструктура досвіду (знання, вміння, навички): утрата роботи, джерел доходу, житла, сенсу здобутих знань і досвіду, зацікавленості в діяльності; блокування інтелектуальних здібностей, здатності конструктивно вирішувати проблеми, неспроможність самостійного прийняття та виконання рішення та ін. Позитивними кроками забезпечення безпеки і розвитку особистості на підструктурі досвіду можуть бути активності, спрямовані на отримання нових знань, умінь, навичок, професійну переорієнтацію, пошук нових сфер діяльності (громадської, волонтерської, військової тощо), відновлення професійної діяльності / відкриття справи на новому місті, активне засвоєння нового соціального середовища, інтеграція в нову громаду; надання допомоги іншим та прийняття допомоги від інших тощо.

3. Підструктура психічних процесів (пам'ять, емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття, воля). На цьому рівні через загрозу життю в особистості відбувається блокування мисленнєвих процесів, когнітивний дисонанс, неможливість аргументовано доводити свою думку, некритичне мислення, неусвідомлене сприймання спотвореної інформації, нераціональна оцінка ситуації, агресивність, жорстокість, психічна нестійкість, афективна збудливість; відчуття незахищеності, злість та пошук «зовнішнього ворога», стан жертви, низька самооцінка, почуття провини тощо. Для відновлення психічного стану особистості варто розвивати закладену в неї природою психологічну стійкість – психічний ресурс, який убезпечує людину від особистісних розладів у складних життєвих обставинах, створює основу внутрішньої гармонії, повноцінного психічного здоров'я, високої працездатності тощо. До прикладу, у людини можна цілеспрямовано формувати здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, стабілізації психоемоційного стану, запобігання професійному вигоранню (супервізії) тощо.

4. Підструктура біопсихічних особливостей (властивості темпераменту, статеві та вікові властивості, патологічні зміни). Під загрозою небезпеки в особистості спостерігається загострення певних рис темпераменту; акцентуації характеру; чергування стабільних і критичних станів різних фізіологічних систем, передусім нервової. Тому вчені пропонують активізовувати певні медіативні ресурси особистості, які дозволяють пом'якшити або повністю нейтралізувати вплив стресорів. Такими ресурсами володіють мережі міжособистісних взаємодій (сім'я, друзі, колеги, сусіди, громадські організації), допомога іншим, успіх, любов, творчість, віра в перемогу, прагнення до мудрості, робота над собою, самореалізація в професії, відповідальність [4].

Отже, в умовах війни РФ проти України повністю руйнуються всі безпекові засади розвитку особистості і нації.

Людина з низьким ступенем розвитку на всіх структурних рівнях особистості (спрямованість, досвід, психічні процеси, біопсихічні особливості), може стати жертвою війни і не вийти з цього стану. Їй потрібна допомога ззовні. У людини ж з високим рівнем розвитку особистості включаються механізми психологічного захисту від негативного впливу агресивних дій ворога, що забезпечує, по-перше, безпеку особистості та її подальший розвиток, по-друге, прогрес суспільства від розвитку особистості. У цьому полягає діалектична взаємодія національної безпеки і розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єнін М. Н. Безпека. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Безпека>
2. Курило В. С., Караман О. Л. Національна безпека як суспільний феномен: сутність і структура. Інноваційна педагогіка. 2024. Випуск 70. Том 1. С. 164–168. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.35>
3. Курило В. С., Караман О. Л. Поняття безпеки в глобальному, національному та індивідуальному вимірах. Інноваційна педагогіка. Випуск 64. Том 1. 2023. С. 166–172. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.33>
4. Курило В. С., Караман О. Л. Безпека і розвиток особистості в умовах війни РФ проти України. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2024. № 5 (364), листопад. С. 129–137. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-5\(364\)-129-137](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-5(364)-129-137)

Колісніченко П.Т.,

доктор економічних наук ВШТІП

Академії Прикладних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6730-1236>

Гурська М.Ф.,

магістр економічних наук ВШТІП

Академії Прикладних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5208-1637>

ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У даній тезі розглядається критична роль історичної пам'яті у формуванні національної безпеки та розвитку особистості, особливо в контексті триваючої повномасштабної війни Російської Федерації проти України. З огляду на це, здійснюється освітньо-філософське осмислення досвіду Польщі у консолідації історичної пам'яті, національно-патріотичному вихованні та протистоянні зовнішнім загрозам. Аналізуються ключові аспекти польської освітньої політики та громадянських ініціатив, спрямованих на збереження та актуалізацію історичних знань, з метою виявлення адаптованих шляхів їх застосування для формування свідомої та стійкої української молоді. Особлива увага приділяється значенню усної історії та педагогічного краєзнавства як інструментів розвитку критичного мислення та ідентичності.

Ключові слова. Історична пам'ять, національна безпека, освіта, філософія освіти, молодь, Україна, Польща, російсько-українська війна, патріотичне виховання, усна історія.

Історична пам'ять є невід'ємною частиною колективної свідомості[1, с. 12] та фундаментом національної ідентичності. В умовах гібридної війни та прямої військової агресії, як та, що розгорнута Російською Федерацією проти України, маніпуляції з історією стають потужною зброєю, спрямованою на дезінтеграцію суспільства та підриг національної безпеки[6, с. 5]. У цьому контексті формування історичної пам'яті в учнівської та студентської

молоді набуває стратегічного значення. Розвиток свідомої, критично мислячої особистості, здатної протистояти інформаційним викликам та розуміти глибинні причини поточних подій, є запорукою стійкості нації. У цьому аспекті, досвід сусідньої Польщі, яка має власні складні історичні випробування та успішні практики відстоювання національної пам'яті, є надзвичайно цінним для освітньо-філософського осмислення та адаптації в українських реаліях. Метою даної роботи є аналіз польських підходів до формування історичної пам'яті та визначення можливостей їхнього використання для виховання української молоді в умовах війни.

Теоретичні засади формування історичної пам'яті в освітньо-філософському вимірі.

Історична пам'ять – це не лише сукупність знань про минуле, але й динамічний процес осмислення, інтерпретації та передачі досвіду поколінь [1, с. 15]. З освітньо-філософської точки зору, формування історичної пам'яті передбачає не пасивне засвоєння фактів, а розвиток здатності до критичного аналізу, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та формування ціннісних орієнтирів. Це включає усвідомлення героїчних сторінок, трагічних подій та помилок минулого, що сприяє розвитку національної гордості, стійкості та запобіганню повторення негативного досвіду. В умовах війни, коли інформаційний простір перенасичений пропагандою та дезінформацією, критичне осмислення історії стає інструментом захисту від маніпуляцій та збереження автентичної національної ідентичності [3, с. 20]. Розуміння історії як багаторівневого, часто суперечливого процесу, а не як єдиного незмінного наративу, є ключовим для формування зрілої особистості.

Польський досвід формування історичної пам'яті: ключові аспекти

Польща, як і Україна, пережила століття боротьби за незалежність, розділів, окупацій та тоталітарних режимів. Цей складний історичний шлях зумовив особливу увагу до збереження та культивування національної пам'яті. Основними аспектами польського досвіду, що заслуговують на увагу, є:

Державна політика пам'яті: Польща має чітко артикульовану державну політику щодо історичної пам'яті [2], що включає створення спеціалізованих інституцій (наприклад, Інститут національної пам'яті), розробку освітніх програм та підтримку наукових досліджень. Ця політика спрямована на подолання «білих

плям» історії, вшанування жертв тоталітаризму та утвердження національної гідності.

Інтеграція в освітній процес: Історична пам'ять активно інтегрується в шкільні та університетські програми. Особлива увага приділяється вивченню ключових подій (Друга світова війна, Голокост, Варшавське повстання, «Солідарність»), а також формуванню навичок критичного мислення та роботи з першоджерелами [3, с. 24]. Навчальні матеріали часто включають свідчення очевидців та документальні матеріали.

Роль музеїв та меморіальних комплексів: Польща інвестує у створення та підтримку сучасних інтерактивних музеїв (наприклад, Музей Варшавського повстання, Музей історії польських євреїв ПОЛІН), які є потужними освітніми центрами. Вони не лише зберігають артефакти, але й створюють емоційний зв'язок з минулим, сприяючи глибокому осмисленню історії [5, с. 33].

Громадянське суспільство та неформальна освіта: Активна діяльність громадських організацій, фондів та волонтерів відіграє значну роль у формуванні історичної пам'яті. Це включає організацію просвітницьких акцій, екскурсій, проектів з усної історії [4, с. 28], що дозволяє залучати молодь до активного пізнання та збереження минулого.

Популяризація усної історії та краєзнавства: Польський досвід демонструє ефективність використання усної історії як джерела знань про повсякденне життя під час історичних подій, а також педагогічного краєзнавства для прив'язки «великої історії» до місцевого контексту [4, с. 30]. Це робить історію більш живою та зрозумілою для молоді.

Застосування польського досвіду для України в умовах війни: Польський досвід має значний потенціал для адаптації в українських реаліях, особливо з огляду на спільні історичні виклики та сучасну агресію РФ.

Подолання травм та формування стійкості: Польща, як і Україна, пережила масштабні трагедії та зовнішні окупації. Вивчення того, як польське суспільство працювало з власними історичними травмами (наприклад, Катинь, Варшавське повстання, тоталітаризм), може надати Україні цінні інструменти для подолання наслідків війни [5, с. 38] та формування національної стійкості. Боротьба з дезінформацією: Польща має досвід протистояння російській історичній пропаганді. Вивчення її стратегій та тактик, зокрема

в освітньому полі [2], може допомогти Україні ефективніше протидіяти фальсифікації історії та інформаційним атакам.

Розвиток критичного мислення: Інтеграція польських методик розвитку критичного мислення та роботи з першоджерелами в українську освіту є ключовою для формування молоді, яка здатна самостійно аналізувати інформацію [3, с. 25] та не піддаватися маніпуляціям. Це особливо важливо в умовах постійних інформаційних війн.

Активізація усної історії та педагогічного краєзнавства: Збір свідчень очевидців сучасної війни, документування локальних подій, розвиток краєзнавчих проєктів у школах та університетах дозволять створити унікальний пласт історичних джерел [4, с. 29] та зробити історію більш особистісною та значущою для молодого покоління. Роль учителя/викладача тут є визначальною, оскільки саме вони є провідниками знань та моральних орієнтирів.

Українсько-польський діалог: Подальше поглиблення співпраці між освітніми та науковими інституціями України та Польщі у сфері історії та пам'яті є взаємовигідним. Це дозволить обмінюватися методологіями, проводити спільні дослідження та створювати спільні освітні продукти, що сприятиме взаєморозумінню та європейській інтеграції.

Адаптація польського досвіду для України несе як значні перспективи, так і певні виклики. До викликів належить необхідність врахування унікальних історичних контекстів та чутливих аспектів двосторонніх відносин. Поточна війна накладає свій відбиток, вимагаючи негайної реакції та інтеграції досвіду сьогодення в історичний наратив. Перспективи ж полягають у створенні більш стійкого, свідомого та патріотичного покоління, здатного до критичного мислення та активної участі у розбудові демократичної та безпечної України. Це також сприятиме зміцненню партнерства між Україною та Польщею на гуманітарному та освітньому рівнях.

Освітньо-філософське осмислення досвіду Польщі у формуванні історичної пам'яті та національно-патріотичному вихованні виявило низку цінних уроків для України, особливо в умовах війни. Польща демонструє системний підхід до політики пам'яті, ефективну інтеграцію історії в освітній процес, потужну роль музеїв та громадянського суспільства, а також акцент на критичному мисленні та дослідженні усної історії. Застосування цих підходів

в Україні може значно сприяти зміцненню національної безпеки через формування свідомої та стійкої молоді, здатної протистояти маніпуляціям та будувати майбутнє на основі об'єктивного розуміння минулого. Роль учителя/викладача у цьому процесі є центральною, адже вони є ключовими агентами передачі знань та цінностей. Подальша українсько-польська співпраця в освітній та історичній сферах є надзвичайно важливою для взаємного розвитку та зміцнення регіональної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк, Л. Історична пам'ять і національна ідентичність. Львів, 2012, 12 с.
2. URL: <http://ipn.gov.pl/> (дата звернення: 13.06.2025).
3. Ключковська, І. Формування історичної пам'яті учнівської та студентської молоді в умовах сучасних викликів. Тернопіль, 2019, 20 с.
4. Сергійчук, В. Усна історія як джерело національної пам'яті. Київ, 2020, 28 с.
5. Мацегора, О. Польща: уроки історії та сучасності. Київ, 2017, 33 с.
6. Гронська, В. Історична пам'ять як фактор національної безпеки України. Київ, 2018, 6 с.

Краснова Н. П.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-3909>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ

ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ ДІТЕЙ З ООП

Анотація. Охарактеризовано поняття «соціальна ексклюзія»; визначено педагогічні умови подолання соціальної ексклюзії дітей з ООП.

Ключові слова: соціальна ексклюзія, діти з ООП, подолання соціальної ексклюзії, педагогічні умови.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України, яка супроводжується активною відсічю та стримуванням ворога, відбувається диференціація українського суспільства. Це негативно впливає на всі верстви населення, передусім – на дітей, які є найменш захищеною та найбільш уразливою категорією. Організація суспільно-трудового життя населення в Україні, на сьогодні, практично не орієнтована на забезпечення соціальної рівності між здоровими людьми та особами з обмеженими можливостями здоров'я. Це призводить до соціальної ізоляції останніх. Значна частина суспільства досі не готова сприймати людей з фізичними чи психічними вадами як рівноправних членів соціуму, а самі ці люди часто психологічно не підготовлені до повноцінної інтеграції в соціальне життя.

Упродовж історичних етапів різні соціальні групи зазнавали ексклюзії. У сучасному українському суспільстві найбільше стикаються з нею діти з особливими освітніми потребами та їхні родини, що фактично призводить до відторгнення цих людей суспільством. Водночас порівняльний аналіз даних за останнє десятиріччя свідчить про зростання готовності суспільства визнавати людей з інвалідністю не лише об'єктами соціального обслуговування, а й рівноправними партнерами [3]. Це дає підстави сподіватися на поступове подолання соціальної ексклюзії цієї категорії населення.

Концепція соціальної ексклюзії активно обговорюється як у соціально-політичному, так і в науковому дискурсі. Проблематика інвалідності у сучасному суспільстві висвітлена в працях Н. Васильєвої, Е. Калімуліної, Д. Мохова та ін.; аспекти інклюзивної освіти досліджували О. Расказова, В. Тесленко, М. Чайковський тощо. Соціальну ексклюзію вивчали Ф. Бородкін, Е. Дем'янов, З. Калугіна; її соціально-психологічні аспекти розглянуто в роботах В. Левченко, О. Приходько, О. Мастюкова; ознаки соціальної ексклюзії аналізували у своїх працях Н. Тихонова, Ш. Рамон, В. Шмідт.

Необхідність подолання соціальної ексклюзії дітей з ООП, соціальна потреба у збереженні морального й психічного здоров'я молодого покоління як найвищої соціальної цінності, а також зростаюча тенденція ізоляції таких дітей стали основою для вибору теми нашого дослідження. Мета роботи – визначити та охарактеризувати педагогічні умови подолання соціальної ексклюзії дітей з особливими освітніми потребами.

Термін «особливі освітні потреби» охоплює категорію осіб, які через особливості розвитку або життєві обставини, зумовлені їхнім фізичним, емоційним чи соціальним станом, потребують додаткової підтримки для досягнення свого потенціалу, зокрема в освітній сфері. Молодь і діти з ООП – це особи з обмеженнями здоров'я, які мають специфічні соціальні й психологічні потреби, що формуються під впливом індивідуальних особливостей та соціального середовища [2]. Таким чином, дефініція терміну дозволяє точніше визначити потреби кожної дитини з метою надання їй необхідної підтримки.

У науковій літературі розрізняють об'єктивну та суб'єктивну соціальну ексклюзію. Об'єктивна – це сукупність бар'єрів, що існують у суспільстві та перешкоджають досягненню рівних соціальних можливостей для осіб з інвалідністю у порівнянні з тими, хто таких обмежень не має. Суб'єктивна – це внутрішнє відчуття відчуження, виключення з повноцінного суспільного життя, відчуття зменшених можливостей у реалізації власного потенціалу порівняно з іншими [1]. Узагальнюючи розуміння соціальної ексклюзії можна зробити висновок, що це процес депривації соціальних суб'єктів від доступу до соціально престижних і схвалюваних цінностей. Він супроводжується стигматизацією осіб або груп, що, своєю чергою, призводить до самоізоляції, маргіналізації

соціальної ідентичності та відображається у стандартизованих моделях поведінки ізольованих індивідів.

Фактори соціальної ексклюзії можна проаналізувати на макро-, мезо- та мікрорівнях. На макрорівні – розрив між досягненнями педагогічної, соціально-педагогічної науки і рівнем їх практичного впровадження в освітній і виховний процес; на мезорівні – нестача організаційної підтримки дітей з ООП; невелика варіативність програм виховання й навчання для дітей із високим рівнем інтелекту та одноманітність для дітей із труднощами розвитку; невідповідність програм віковим і індивідуальним особливостям дитини; на мікрорівні – спостерігаються дискримінаційні установки в ставленні до дітей з інвалідністю, нестача знань і навичок у реалізації індивідуального підходу до таких дітей, а також наявність стійких соціальних стереотипів.

Одним із ключових напрямів подолання соціальної ексклюзії є створення педагогічних умов, спрямованих на подолання цього явища у дітей з ООП, що вміщує реалізацію комплексу заходів, спрямованих на своєчасне виявлення причин ексклюзії та їх усунення, які сприяють подоланню будь-якого розмежування, виключення або обмеження, зумовленого інвалідністю.

Робота з подолання соціальної ексклюзії повинна бути спрямована на створення безпечного середовища, у якому буде відсутнє зовнішнє оцінювання та тиск, а дитина з ООП зможе сформувати власну позицію, незалежну від стереотипів. Саме через самоусвідомлення й самоактуалізацію дитина здобуває про уразливість морального та психічного здоров'я, розвивається як соціально повноцінна особистість, що є запорукою ефективної інтеграції дитини з ООП у суспільство та подолання її соціального виключення.

Перша педагогічна умова полягає в усвідомленні суб'єктами педагогічної діяльності соціальної значущості проблеми соціальної ексклюзії, а також в активному прийнятті ними суб'єктної позиції щодо її подолання. Це передбачає формування стійкої мотивації до професійної взаємодії з дітьми цієї категорії, розвиток морально-ціннісних орієнтацій та психологічних установок, позитивних експектацій, які спонукають до гуманного та інклюзивного підходу у роботі. Педагог має бути не просто виконавцем певних функцій, а ініціативним, відповідальним суб'єктом соціального процесу,

готовим до постійного самовдосконалення, рефлексії, емпатійної взаємодії з дитиною з ООП.

Друга педагогічна умова передбачає активне залучення виховного потенціалу сім'ї до процесу подолання соціального виключення, знання вікових психолого-педагогічних особливостей дітей-інвалідів а також формування педагогічної культури батьків, які виховують дитину з інвалідністю. Зміст цієї роботи спрямований на запобігання явищам дезадаптації у сімейному середовищі дитини з ООП, координацію роботи з різними соціальними інститутами, що опікуються проблемами даної категорії, а психолого-педагогічна корекція, консультування допоможуть визначенню перспектив розвитку дитини та розвитку потенційних творчих можливостей дітей з ООП. Третя педагогічна умова полягає в оптимальному поєднанні традиційних і інтерактивних методів роботи з дітьми з ООП (метод прєктив; ділові, сюжетно-рольові ігри; брейнстормінг; керована дискусія, дебати; методи: «Тілесна карта емоцій», «Драбина участі», «Кольорові асоціації», «Кейс-технології», «Вибір позиції», «Соціальна стіна», «Живі скульптури», «Соціальна драма», «Фантазійне занурення», «Відкритого кола» та ін). Такі методи створюють безпечне середовище, в якому діти з ООП мають можливість вільно самовиражатися, набувати соціального досвіду, відчувати себе повноцінними учасниками колективу.

Реалізація визначених умов сприяє не лише зменшенню проявів соціальної ізоляції, а й формуванню в дітей почуття власної гідності, самоповаги, довіри до світу та впевненості у власних силах. Це, у свою чергу, дозволяє забезпечити цілісну інтеграцію дітей з ООП до суспільного життя, розвиток їхнього потенціалу та реалізацію прав на рівних засадах з іншими членами суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карп'як М. О. Соціальна ексклюзія в Україні: ознаки та форми прояву в сучасному суспільстві Регіональна економіка 2020, №2, С.144–152.
2. Клімчук В. А., Чайковський М. Є. Впровадження інклюзивного навчання в Україні. 36. Наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». №1 (9). 2014. С. 52–55.
3. Овчарова Л. М. Причини та форми прояву соціальної ексклюзії у сучасному українському суспільстві. Молодий вчений. 2017. № 10(50). С. 745–749. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/170.pdf> (дата звернення 6.06.2025).

Лимар Л.В.,

докторка педагогічних наук, доцентка,
директорка Навчально-наукового центру неперервної професійної освіти
НМУ імені О.О. Богомольця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9407-1066>

Коломієць Т.В.,

PhD, доцентка, доцентка кафедри мовної підготовки
НМУ імені О.О. Богомольця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-7789>

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. У тезах проаналізовано необхідність формування у студентів медичних закладів вищої освіти соціальних навичок взаємодії з особами з інвалідністю. Показано ключові напрями соціального виховання, що включають етичні, комунікативні та інклюзивні компоненти, а також наведено практичні методи їх реалізації в освітньому процесі.

Ключові слова: соціальна культура, емпатія, інвалідність, комунікація, інклюзія.

Сучасні реалії, спричинені війною в Україні, зумовлюють різке зростання кількості людей з набутими інвалідностями. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває соціальне виховання студентів-медиків і майбутніх фахівців, яким доведеться спілкуватися та працювати з великою кількістю осіб з інвалідністю. Мета такого виховання – сформувати не лише базове розуміння потреб цих осіб, а й глибоку емпатію, коректне ставлення та готовність до практичної взаємодії [1, с. 38].

Серед ключових напрямів такої підготовки – формування правильної термінології та етичного ставлення. Важливо прищеплювати принципи мови поваги, зокрема використання формулювань «особа з інвалідністю» замість стигматизуючих слів [2, с. 49]. Не менш важливим є розвиток вербальної комунікації – студенти повинні навчитися говорити просто, чітко та без патерналістських інтонацій, особливо з людьми з інтелектуальними чи сенсорними порушеннями [3, с. 14].

Окремо варто виділити невербальну чутливість. Невербальні сигнали – поза, жести, дистанція — мають велике значення у спілкуванні з людьми з інвалідністю. Студентів потрібно навчати розпізнавати сигнали дискомфорту, зберігати фізичну дистанцію, не порушувати особистих меж без згоди [4, с. 21].

Ще один важливий напрям – навчання пропонуванню допомоги. Формула «запитай – почуй – допоможи» має стати етичним стандартом для майбутнього медика. Надмірна ініціативність або жалість можуть викликати дискомфорт, тоді як коректна пропозиція допомоги – зміцнити довіру та взаєморозуміння.

Необхідною складовою є залучення студентів до інклюзивної взаємодії в освітньому просторі через проекти, волонтерство, живе спілкування з людьми з інвалідністю не як з «пацієнтами», а як з експертами досвіду. Це сприяє деконструкції стереотипів і формує розуміння, що інклюзія – це не пільга, а норма.

Таким чином, системне соціальне виховання майбутніх медиків сприяє формуванню культури гідної комунікації, толерантності та готовності до якісної роботи у все більш інклюзивному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Загальні основи виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York : UN, 2006. URL: <https://www.un.org/disabilities/>
3. Гаврилюк О. В. Комунікативна компетентність майбутнього лікаря: теорія і практика. Тернопіль : Укрмедкнига, 2021. 192 с.
4. Власюк Н. І. Соціально-психологічна адаптація студентів з інвалідністю у ВНЗ. Психологія і суспільство. 2020. № 2. С. 18–24.

Нелін Є. В.,

кандидат педагогічних наук,

незалежний дослідник

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5612-8589>

КУРС «ПОЗИТИВНА ДИСЦИПЛІНА»

ЯК ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ НЕОАДЛЕРІАНСЬКОЇ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У тезах розкрито концепцію позитивної дисципліни як способу формування у школярів соціально прийнятної поведінки та емоційної зрілості. Підкреслено її гуманістичну спрямованість, а також надано критичну оцінку ідеям неоадлеріанства з боку представників інших психолого-педагогічних шкіл.

Ключові слова: психоаналітична педагогіка, позитивна дисципліна.

Аналізуючи різні закордонні концепції організації педагогічних систем, група фахівців Команди підтримки реформ МОН України підготували матеріали «Позитивна дисципліна: теорія і практика» [1]. У цих матеріалах експерти МОН закликали до поширення ідей позитивної психології, теорії прив'язаності і педагогіки партнерства в освіті, спираючись на творчі ідеї А. Адлера і Р. Дрейкурса. Як приклад поширення доробків А. Адлера і його послідовників, експерти МОН розробили програму розвитку «Позитивної дисципліни», яка покликана сформулювати у дітей молодшого шкільного віку правила поведінки та інші соціальні норми, які сприятимуть їх інтеграції у суспільство.

Презентація ідей позитивного дисциплінарного виховання та управління класом була здійснена А. Адлером у 1920-х рр. у США. У своїх промовах він наполягав, що балування дітей не заохочує їх до навчання, натомість провокує соціальні і поведінкові відхилення. Спираючись на ідеї А. Адлера, Дж. Тейлор у 1980-х рр. організував курси з усвідомленого батьківства, що, згодом, було взято за основу моделі формування позитивної дисципліни [10]. Навчальна програма з позитивної дисципліни, яку розробила Дж. Нельсен, передбачала такі критерії ефективного навчання дітей навичкам позитивної дисципліни [1]:

1. Дорослий має бути доброзичливим і рішучим. Діти наслідують дорослих, коли відчувають, що ті тримають ситуацію під контролем і впевнено дотримуються прийнятих рішень. Зупиняючи небажану поведінку, дорослий має демонструвати спокій і доброзичливість, а не злість чи роздратування.

2. Зв'язок із дорослим має вирішальне значення. Щоб дитина могла контролювати свою поведінку та емоції, їй потрібні підтримка й прийняття з боку дорослого. Натомість відсторонення, ігнорування чи осуд дитини лише посилюють тривожність і ускладнюють опанування власних емоцій.

3. Позитивна дисципліна спрямована на довготривалі результати. Хоча покарання і залякування можуть дати миттєвий ефект, у перспективі вони підривають довіру дитини до дорослого і шкодять взаємовідносинам.

4. Соціальні норми дитина засвоює через приклад. Навчитися поважати інших, турбуватися про них, розв'язувати проблеми і співпрацювати дитина зможе лише тоді, коли побачить ці моделі поведінки у щоденних діях дорослих.

5. Заохочення дитини до пізнання своїх можливостей і конструктивного використання власних ресурсів. Досвід «ситуації успіху» позитивно впливає на самооцінку дитини та сприяє її подальшому особистісному розвитку.

Курс «Позитивна дисципліна» у США передбачає вивчення різних вікових груп, сімейних умов та особливих ситуацій. Він викладається у державних, приватних і релігійних закладах початкової освіти, для батьків, педагогічних спілок тощо. Дослідження результативності методів позитивної дисципліни засвідчило високу доказову ефективність цієї технології. Наприклад, аналіз результатів діяльності однієї зі шкіл міста Сакраменто (Каліфорнія, США), в якій навчалися діти з сімей з нижчим рівнем доходу, засвідчив, що за чотири роки упровадження курсу «Позитивна дисципліна» для батьків та учителів, випадки вандалізму і відстороненості їхніх дітей від навчання через прогули зменшилися до поодиноких історій, що відповідало рівню інших шкіл міста, де навчалися діти батьків з кращими фінансовими можливостями [5]. Дослідження впливу позитивної дисципліни неодноразово засвідчували, що сприйняття учня з поведінковими розладами частиною шкільної родини і його подальше залучення до різних форм шкільної активності зменшували частоту випадків асоціаль-

ної поведінки: вживання алкоголю, цигарок, думок про суїцид, з одночасним підвищенням академічної успішності [7]. Також є докази того, що навчання молодших школярів соціальних навичок позитивно впливає на їх успішну самореалізацію у старшому шкільному і юнацькому віці [3].

На сучасному етапі розвитку психоаналітичної педагогіки, основною рисою неoadлеріанства є STET-підхід (Systematic Training for Effective Teaching), що передбачає систематичні тренування учителів (з метою подальшого більш ефективного викладання), використання гуманістичних ідей для розвитку кооперативних відносин (співробітництва), а також формування у дітей цінностей і переконань демократичного суспільства [4]. У контексті STET-підходу актуальним є дослідження ставлення педагогів до «позитивної поведінки», як одного з інструментів ефективного управління класом. У статті Е. Стевенс «Позитивна дисципліна як частина ефективного управління класом», дослідниця слушно вказала, що одним із свідчень професійної зрілості учителя є вміння тримати уваги класу, щоб діти не порушували гармонію командної роботи і не намагалися зірвати урок. При цьому, аналіз діяльності педагогів засвідчує, що одні з них, для успішної роботи, покладаються на покарання за погану поведінку, інші – на винагороду учнів за хорошу поведінку. Однак, переважна більшість учителів, знаходиться умовно посередині між цими двома полюсами [9, с. 3]. Ті ж учителі, які покладаються на покарання, пояснюють свої дії зворотною реакцією на агресивну поведінку дитини. У цьому контексті П. Райлі з колегами засвідчили, що більшість учителів, які часто дотримуються агресивних реакцій у відповідь на порушення дисципліни учнями, не пов'язують свої дії з жодною теорією управління класом, і, схоже, не знають жодної теорії управління загалом [8, с. 962].

Унаочненням моделі управління колективом, що побудована на засадах позитивної дисципліни, є дослідження Т. Чедсі і Дж. Маквітті, які здійснили порівняння між традиційним практиками виховання і позитивною дисципліною [2]. Така модель дозволяє побачити, як зміна фокусу з поведінки на глибинні потреби учнів сприяє формуванню емоційно безпечного і сприятливого освітнього середовища. Загалом, позитивна дисципліна сприяє довготривалим змінам у поведінці учнів, відповідальності, самоповазі і соціальній залученості учнів. У результаті такого підходу, клас

перетворюється з простору підкорення на простір партнерства, взаємодії і взаємопідтримки. Саме такі принципи були покладені в основу філософії Університету Адлера – закладу вищої освіти, в якому підготовка фахівців дотепер ґрунтується на переконанні, що зміни в індивідуальному житті не можуть відбуватися без змін у соціальному середовищі, а, отже, педагогіка має бути не лише наукою про навчання, а й інструментом емпатії, рівності і служіння громаді.

Деякі сучасні фахівці наводять критичні аргументи низької ефективності адлеріанства. Зокрема фрейдисти називають теорію індивідуальної психології наївною, однобокою і поверховою, оскільки вся її увага зосереджується на свідомості і структурі Его, через що нехтується робота з позасвідомою сферою. На думку біхевіористів, неoadлеріанці досі не змогли зрозуміти, є вони теоретиками соціального навчання, або містиками, які прагнуть пояснити викривлені стилі життя через недорозвиненість креативного «Я». Загалом, адлеріанська школа психоаналізу досі представляє дивне поєднання наукових теорій, в основу яких покладено ідею служіння суспільним інтересам [6, с. 75].

ЛІТЕРАТУРА

1. Позитивна дисципліна: теорія та практика. Матеріали Команди підтримки реформи МОН, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/news/oprilyudneno-materiali-komandi-pidtrimki-reformi-mon-pozitivna-distiplina>
2. Chadsey, T., & McVittie, J. The positive discipline school: Using solution focused discipline to build a powerful learning community that models mutual respect and supports academic excellence. Positive Discipline Association, 2006. 1–8.
3. Kellam, S. G., Mackenzie, A., Brown, C. H., Poduska, J. M., Wang, W., Petras, H., et al. The Good Behavior Game and the future of prevention and treatment. *Addiction Science & Clinical Practice*, 2011, 6. 73–84.
4. Lewellen, J. R. Systematic and effective teaching. *The High School Journal*, 1990, 74(1). 57–63.
5. Platt, J. J., Wicks, R. J. (Ed.). *The psychological consultant*. Published by Grune & Stratton, New York, 1979. 252 p.
6. Prochaska, J. O. & Norcross, J. C. *Systems of psychotherapy. A Transtheoretical Analysis*. Belmont, CA. Thomson Brooks/Cole Publishing Co., 2010.
7. Resnick, M. D. et al. Protecting adolescents from harm. Findings from the National Longitudinal Study on Adolescent Health. *JAMA*, 1997, 278(10). 823–832. DOI: 10.1001/jama.278.10.823

8. Riley, P., Lewis, R. & Brew, C. Why did you do that? Teachers explain the use of legal aggression in the classroom. *Teaching and Teacher Education*, 2010, 26(4). 957–964. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2009.10.037>
9. Stevens, A. Positive Discipline as a Part of Effective Classroom Management. Honors Theses. 2018. URL: https://scholarworks.wmich.edu/honors_theses/2973
10. Taylor, J. Person To Person Awareness Techniques For Counselors Group Leaders And Parent Educators. R & E Publishers, Saratoga, CA, 1984. 155 p.

Nykyporets S. S.,

senior English language lecturer,

Foreign Languages Department,

Vinnytsia National Technical University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL FOR DEVELOPING SAFE DIGITAL COMMUNICATION SKILLS AND PERSONAL GROWTH OF STUDENTS DURING WARTIME

Abstract. The ongoing russian-Ukrainian war has dramatically transformed the educational environment in Ukraine, forcing educators to adapt to unstable conditions, digital dependence, and the psychological vulnerability of students. This paper examines how English language teaching can serve as a medium for fostering safe digital communication practices while simultaneously promoting students' personal growth under conditions of war.

Keywords: foreign language instruction, digital safety, personal development, wartime education, cybersecurity awareness

Introduction

In times of war, education systems often shift rapidly to digital formats, placing a heavier burden on both teachers and students to maintain not only academic continuity but also psychological stability and civic responsibility. Language education, especially in the technical higher education sector, must now contribute to the formation of skills that go beyond grammar and vocabulary. In particular, it should empower students to act responsibly in digital spaces while developing self-awareness, resilience, and critical thinking. As Ukraine strives to maintain its educational sovereignty under external aggression, integrating these goals into foreign language instruction becomes a matter of national importance.

The ongoing hostilities have not only disrupted physical infrastructure but also deeply affected the cognitive and emotional well-being of learners, necessitating a rethinking of pedagogical priorities.

Foreign language classrooms have become spaces where students can regain a sense of agency through meaningful interaction and task-based learning. Moreover, the global nature of English positions it as a gateway to reliable information, international solidarity, and

access to humanitarian resources. By embedding principles of cyber hygiene and ethical online behavior into language learning, educators contribute to the formation of digitally literate and critically aware individuals. Thus, the foreign language curriculum during wartime must evolve into a hybrid platform for both linguistic advancement and the safeguarding of personal and national digital security.

Personal development through language learning

Foreign language learning offers fertile ground for fostering students' personal growth, particularly in extreme circumstances. It develops perseverance and adaptability through sustained effort, promotes empathy through exposure to diverse perspectives, and enhances self-reflection through communicative tasks. Moreover, in wartime, the classroom often becomes one of the few stable environments where students can regain a sense of normalcy, purpose, and control over their future.

Project-based learning, for example, not only encourages collaboration and creativity but also helps students find meaning in their education despite surrounding uncertainty. The opportunity to communicate with peers worldwide via English can create feelings of solidarity and global belonging, counteracting the psychological isolation many students experience during war.

A growing number of digital tools – such as Padlet, Kahoot, Mentimeter, and Google Workspace – can be used to simultaneously develop language skills and raise awareness of digital risks. By embedding cybersecurity-related topics into communicative tasks (e.g., discussing misinformation, analysing online behaviour, or participating in ethical debates), educators can implement a form of «integrated digital citizenship education» through the medium of English. Integrated digital citizenship education refers to the deliberate inclusion of digital ethics, online safety, and responsible behaviour into subject-specific instruction, rather than treating these topics as standalone lessons. In the context of English language teaching, this involves analysing online reviews for credibility, identifying manipulative language in phishing messages, or discussing the ethical implications of AI-generated content. For example, students can role-play a scenario in which they must respond to a suspicious email in English, thereby practicing both their language skills and safe online decision-making simultaneously.

Role-playing activities that simulate digital dilemmas (e.g., responding to a suspicious email, dealing with online bullying, or verifying sources)

promote both critical language use and responsible decision-making. These approaches align with contemporary trends in education that advocate for interdisciplinary learning, where language becomes a bridge between technical knowledge and soft skills.

Despite the potential of foreign language instruction to promote safe digital practices and personal resilience, several challenges persist. Limited access to stable internet connections, emotional fatigue, and the general unpredictability of wartime life can hinder consistent engagement. However, these same constraints reveal opportunities for innovation: asynchronous learning, micro-learning modules, and trauma-informed teaching strategies can be employed to adapt English instruction to the realities of war.

Moreover, by reframing language learning as a tool for empowerment and survival, educators can redefine the role of English in Ukraine's long-term reconstruction and modernization efforts. In this context, English becomes not merely a subject of study, but a strategic asset that equips students to participate in global dialogue, access technical knowledge, and advocate for their country on international platforms. Language proficiency opens pathways to academic mobility, remote employment, and collaboration with global humanitarian and reconstruction initiatives. Furthermore, incorporating real-world and socially relevant content into language instruction fosters a deeper sense of purpose and engagement among students, which is critical during periods of national hardship.

Through exposure to international discourses on resilience, recovery, and innovation, students begin to perceive themselves as active agents of change rather than passive recipients of crisis. Educators can guide learners in developing narratives about Ukraine's wartime experiences in English, helping to shape the global perception of the war conflict through authentic, youth-driven voices.

Such practices contribute to the cultivation of civic identity, media literacy, and personal agency, which are essential components of a democratic and secure post-war society. Ultimately, English language education can serve as a conduit through which Ukrainian students reconnect with the world, rebuild disrupted aspirations, and acquire the tools needed to contribute meaningfully to the country's future.

Conclusion

In the context of war, English language instruction in technical universities must be reimaged as a multifaceted educational

intervention – one that equips students with both linguistic competence and digital resilience, while supporting their emotional and personal development. By integrating digital safety awareness and opportunities for self-growth into English curricula, educators contribute not only to national educational continuity but also to the strengthening of Ukraine's future human capital in the face of adversity.

REFERENCES

11. 1. Council of Europe. Digital Competence Framework for Citizens (DigComp). URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp_en. (Accessed on: 26.05.2025).
12. 2. Nykyporets, S. S., Melnyk O. D., Piddubchak S. Yu., Melnyk M. B., Krutchenko O. O. The efficacy of AI-driven pedagogical strategies for foreign language acquisition in higher education. Society and national interests. Series «Education/ Pedagogy», 2025. № 2(10). С. 24-36. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-24-36](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-24-36).
13. 3. UNESCO. Education in Emergencies: A Guide for Practitioners. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381572>. (Accessed on: 26.05.2025).
14. 4. Nykyporets S. S., Kot S. O., Hadaichuk N. M., Melnyk M. B., Boiko Y. V. Innovative pedagogical strategies for utilizing online platforms in foreign language acquisition. Current issues in modern science. Series «Pedagogy». 2024. No. 5(23). P. 730-743. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-730-743](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-730-743).
15. 5. Kot S. O., Nykyporets S. S. Utilization of artificial intelligence in enhancing English language proficiency in tertiary education. Science and Education in the Third Millennium: Information Technology, Education, Law, Psychology, Social Sphere, Management: International collective monograph. Institute of Public Administration Affairs, Lublin, Polska, 2024. Chap. 10. P. 250-274. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11279390>.
16. 6. Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Hadaichuk N. M. Digital transformation of language education at a technical university: challenges, opportunities and prospects for cooperation with European partners. Цифровізація як інструмент забезпечення якості надання освітніх послуг з урахуванням європейського досвіду: колективна монографія. Ред. А. В. Череп, І. М. Дашко, Ю. О. Огренич, О. Г. Череп. Запоріжжя: вид. ФОП Мокшанов В. В., 2024. С. 36-85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14258696>.
17. 7. Nykyporets S. S. Harnessing cloud technologies for foreign language acquisition among masters in energy engineering. Moderní aspekty vědy: Svazek XXXI mezinárodní: kolektivní monografie. Czech Republic, 2023. P. 21-56. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-31.pdf>. (Accessed on: 26.05.2025).

Sova O.,U.,

PhD in Economics, Associate Professor,

Senior Research Fellow,

*Institute for Demography and Life Quality Problems of
the National Academy of Sciences of Ukraine*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>

A GUIDING DOCTRINE FOR MODERN SOCIETY: SOCIAL COHESION IN FOCUS

Abstract. In the face of modern global crises – including war, migration, economic volatility, and digital polarization – social cohesion has increasingly become central to strategies of sustainable societal development. These theses explore the role of social cohesion as a guiding doctrine for modern society, with a particular focus on Ukraine during the ongoing war with the Russian Federation. The paper outlines conceptual foundations, key challenges, and practical dimensions of cohesion as a value-based and systemic framework essential for societal resilience, inclusion, and democratic transformation.

Keywords: **social** cohesion, social resilience, social capital, civic trust, inclusive development, post-war recovery, public policy.

The 21st century has brought with it a set of complex societal challenges that transcend borders, ideologies, and traditional governance mechanisms. Amid global instability and local disruptions, the concept of social cohesion emerges not merely as a desirable social condition, but as a doctrine – an intentional, normative, and strategic direction of policy, development, and community life. Social cohesion refers to the capacity of a society to ensure the well-being of all its members, minimize disparities, and avoid fragmentation through inclusive, trust-based and participatory mechanisms.

For Ukraine, a nation defending its sovereignty under conditions of full-scale war, the doctrine of social cohesion acquires heightened significance. It not only ensures national unity in times of existential threat but also lays the foundation for long-term recovery, reintegration, and modernization.

Social cohesion has evolved from a descriptive sociological concept into a multidimensional framework that encompasses economic, political, cultural, and psychological dimensions. According to the OECD, social

cohesion is the glue that holds society together, allowing it to function and evolve in the face of internal and external stresses [1].

Definitions and associated conceptual frameworks usually summarize social cohesion as collective attributes and behaviours characterized by positive social relations, a sense of identification or belonging, and an orientation towards the common good [2].

Scholarly literature typically identifies three main pillars of cohesion [3]:

- social inclusion: equal access to resources, rights, and opportunities regardless of background;
- social capital: interpersonal trust, civic participation, and institutional confidence;
- shared values and identity: a common narrative of belonging, solidarity, and mutual respect.

This multidimensionality is further emphasized by Bujar Aruqaj [4]: social cohesion is conceptualized as a multilevel construct encompassing micro-level individual attitudes, mezo-level group tensions, and macro-level structural conditions. These elements function systemically: weakened trust erodes participation, which in turn undermines solidarity. Thus, social cohesion must be cultivated not as a set of discrete interventions but as a cross-cutting doctrine guiding governance, education, media, and community development.

Ukraine's context intensifies the relevance of social cohesion. Russia's full-scale invasion in 2022 has led to massive displacement, physical destruction, and psychological trauma. Over 5 million people have become internally displaced, and more than 8 million have fled abroad [5]. Despite these hardships, Ukraine has demonstrated an exceptional level of unity and mutual aid – elements that speak to latent social cohesion.

However, the post-war reconstruction phase poses new risks: social stratification, regional inequalities, reintegration of veterans, and disinformation threats. The national doctrine of social cohesion must therefore:

- promote inclusive governance and participatory democracy;
- invest in education systems that foster critical thinking, civic identity, and tolerance;
- strengthen the social service infrastructure for vulnerable groups;
- ensure access to quality healthcare and psychosocial support;

- encourage media literacy and fight propaganda to safeguard information integrity.

There are several risks that hinder the practical implementation of social cohesion strategies:

Political fragmentation and populism can exploit societal tensions for short-term gains.

Economic inequality deepens polarization and weakens perceptions of fairness.

Digital echo chambers reduce exposure to diverse opinions, fostering radicalization.

War fatigue and trauma can shift public focus from solidarity to survivalism.

Institutional distrust, especially in post-Soviet contexts, can weaken participation.

These challenges require both policy innovation and sustained cultural work. Social cohesion cannot be legislated from above: it must be experienced and reinforced at every level of social interaction. Orysia Lutsevych [6] points out, sustaining and giving new purpose to the connections forged between citizens during the war has the potential to accelerate reconstruction and enable a more inclusive and resilient recovery. This involves fostering everyday practices of solidarity, civic dialogue, and mutual recognition across diverse social groups. Educational systems must cultivate values of empathy, tolerance, and responsibility from an early age, while media and public institutions should promote inclusive narratives that reflect the pluralism of society. Moreover, local communities play a pivotal role in nurturing trust and cooperation, especially in war-affected or marginalized areas. In this sense, social cohesion becomes both a cultural habitus and a structural objective – nurtured not only through formal policies but through the daily enactment of shared values in families, neighborhoods, workplaces, and civil society.

Social cohesion is not merely a response to crisis but a strategic doctrine for navigating the uncertainties of the modern world. For Ukraine, it is an existential imperative – necessary for wartime resilience and for post-war recovery. Embedding cohesion as a cross-sectoral value can empower societies to resist fragmentation, build sustainable democratic institutions, and realize inclusive development. As such, social cohesion should be integrated into national planning, education reform, cultural policy, and international cooperation.

REFERENCES

1. Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World. OECD Publishing. 2011. P. 52-53. DOI: 10.1787/persp_glob_dev2012en
2. Moustakas L. Social cohesion: definitions, causes and consequences. Encyclopedia Journal. 2023. No 3(3). P. 1028-1037. DOI: 10.3390/encyclopedia3030075
3. Schiefer D., Van der Noll J. The essentials of social cohesion: a literature review. Social Indicators Research. 2017. No 132(2). DOI: 10.1007/s1120501613145
4. Aruqaj B. An integrated approach to the conceptualisation and measurement of social cohesion. Social Indicators Research. 2023. No 168. P. 227-263. DOI: 10.1007/s1120502303110z
5. Simojoki S., et al. Realising the action agenda on internal displacement in Ukraine. Forced Migration Review. 2023. No 72. P. 63-66. URL: <https://www.fmreview.org/ukraine/simojoki>
6. Lutsevych O. Ukraine's wartime recovery and the role of civil society. Chatham House. 2024. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-06/2024-06-05-ukraine-wartime-recovery-role-civil-society-lutsevych.pdf>

Скуратовська Л.І.,*вчитель інформатики середньої загальноосвітньої школи № 166 м. Києва**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7867-3832>*

ІНФОРМАТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Анотація. Тези розглядають роль інформатики як інструменту національної єдності в цифрову епоху, підкреслюючи її значення у формуванні спільних цінностей, розвитку критичного мислення та збереженні культурної ідентичності. Обґрунтовано, що інформатика стає платформою для комунікації та соціальної інтеграції, відкриваючи нові можливості для громадянської активності та міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: інформатика, цифрова грамотність, національна єдність, патріотичне виховання, цифрова епоха.

Актуальність. У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільства особливої ваги набуває розвиток інформатики як інструменту національної єдності, що дозволяє об'єднати громадян навколо спільних цінностей, культурної спадщини та державної ідентичності. Цифрові технології стають засобом комунікації, освіти та самовираження, відкриваючи нові горизонти для консолідації українського суспільства. Законодавчо визначено необхідність забезпечення неперервного професійного розвитку, тому педагоги, науково-педагогічні та наукові працівники повинні інтегрувати інформатику у свої методичні та освітні практики, формуючи у здобувачів освіти не лише цифрову грамотність, а й свідоме розуміння власної ролі у зміцненні національної єдності.

З кожним роком технології дедалі глибше проникають у всі сфери життя, змінюючи спосіб комунікації, взаємодії та співіснування людей. У умовах інформаційного суспільства саме цифрові технології стають інструментами не лише для передачі знань, а й для формування спільних цінностей, збереження культурної спадщини та укріплення громадянської ідентичності. Інформатика, яка є одночасно навчальною дисципліною й практичною сферою, відкриває широкі можливості для консолідації українського суспільства, особливо в контексті викликів війни та глобалізації,

коли важливо зберегти національну самобутність і культурну автономію.

Виклад основного матеріалу. Питання використання інформатики як інструменту національної єдності у цифрову епоху вивчали такі дослідники: Г. Андрощук, О. Баранов, Н. Саєнко, Т. Голуб, Ю. Лавриш, В. Лук'яненко, І. Литовченко, А. Нечитайло та М. Толмач. Попри їхні ґрунтовні праці, ця тема все ще залишається малодослідженою у сучасних наукових дискурсах.

Згідно з позицією Г. Андрощука, цифрова трансформація європейської економіки має значний вплив на Україну не лише в площині технічного прогресу, а й у сфері правового та культурного приєднання до спільного європейського простору. Цифрова компетентність, як він підкреслює, стає не лише інструментом конкурентоспроможності, а й маркером громадянської зрілості, що дозволяє українцям активно брати участь у житті демократичної держави [1, с. 67]. У цьому контексті інформатика надає необхідні знання та навички для розуміння принципів цифрової економіки, кібербезпеки та захисту особистих даних. Водночас вона створює умови для збереження інформаційного суверенітету держави, що є особливо важливим у сучасних умовах.

Як зазначає О. Баранов, соціальні та цифрові трансформації неминуче породжують нові правові виклики, пов'язані з обробкою персональних даних, забезпеченням приватності та захистом цифрових прав громадян. У цьому аспекті роль інформатики не обмежується лише технічними аспектами: вона стає майданчиком для формування правової та етичної культури громадян, що передбачає відповідальне ставлення до цифрових ресурсів і цифрової поведінки. Саме завдяки поєднанню технічних знань і правового контексту інформатика формує підґрунтя для усвідомленої та безпечної взаємодії в цифровому середовищі [2, с. 59].

У монографії Н. Саєнко та співавторів підкреслюється, що цифровізація освітнього процесу виступає ключем до модернізації та розвитку суспільства. Інформатика в цьому контексті перетворюється на потужний засіб розвитку критичного мислення, креативності та вміння працювати в команді у цифровому середовищі. В умовах дистанційного та змішаного навчання особливо важливо, що інформатика забезпечує рівний доступ до знань для учнів з різних регіонів [3, с. 48]. Це дозволяє зменшити цифрову нерівність і створювати єдиний національний інформаційний

простір, де учні, незалежно від місця проживання, мають рівні можливості для розвитку.

Особливу роль інформатика відіграє у процесі патріотичного виховання. А. Нечитайло у своєму дослідженні зазначає, що соціальні мережі стають могутнім інструментом поширення ідей державності, формування культурної та історичної пам'яті. У цьому сенсі інформатика дозволяє інтегрувати сучасні цифрові ресурси в систему виховання молоді, створюючи умови для формування особистостей, здатних не лише орієнтуватися в інформаційному середовищі, а й свідомо використовувати його для збереження та примноження національних цінностей [4, с. 28].

На думку М. Толмача, впровадження цифрових технологій в освітній процес відкриває нові горизонти для міжрегіонального співробітництва, обміну досвідом та подолання соціальної нерівності. Інформатика виступає платформою для спільного навчання й творчості, сприяючи формуванню у молоді розуміння важливості єдності та взаємоповаги. Завдяки інформатиці формується єдиний інформаційно-комунікаційний простір, де громадяни мають змогу ділитися досвідом, підтримувати одне одного та розвивати спільні ініціативи [5, с. 159].

Завдяки інформаційним системам і цифровим платформам громадяни можуть ефективно комунікувати, обмінюватися знаннями й досвідом, а також зберігати та поширювати важливі культурні та історичні надбання. Інформатика стає інструментом формування громадянської зрілості та національної свідомості, сприяючи зростанню інформаційної культури населення.

Крім того, інформатика створює умови для міжрегіонального діалогу та рівного доступу до знань, що дозволяє зменшувати цифрову нерівність та підтримувати соціальну згуртованість. Розвиток цифрової грамотності та навичок критичного мислення дозволяє людям бути активними учасниками демократичних процесів, виявляти власну позицію та брати участь у розвитку суспільства. Таким чином, інформатика відіграє ключову роль у формуванні відкритого інформаційного середовища, яке зміцнює національну єдність і забезпечує сталий розвиток країни у цифрову епоху.

Інформатика як інструмент національної єдності в цифрову епоху доводить свою роль у зміцненні суспільства через розвиток цифрової грамотності, збереження культурної ідентичності та

формування активної громадянської позиції. Дослідження науковців підтверджують, що вона не лише забезпечує рівний доступ до знань, а й стає платформою для міжрегіональної комунікації, творчої взаємодії та обміну досвідом. У свою чергу, інформатика в освітньому процесі сприяє розвитку критичного мислення, креативності та патріотичної свідомості, формуючи покоління, здатне зберігати та примножувати національні цінності. Завдяки такому багатогранному впливу інформатика постає не лише технічним, а й стратегічним ресурсом для об'єднання громадян і підтримки сталого розвитку України в умовах сучасних глобальних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г.О. Цифрова трансформація європейської економіки: стан та місце України. Інформація і право. № 1(44)/2023. С. 67-78.
2. Баранов О.А. Соціальна та цифрова трансформації: джерело правових проблем. Інформація і право. № 3(38)/2021. С. 59-73.
3. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи: монографія / Саєнко, Н.С., Голуб, Т.П., Лавриш, Ю.Е., Лук'яненко, В.В., Литовченко, І.М. Київ: Центр учб. літ., 2022. 220с.
4. Нечитайло А. А. Патріотичне виховання молоді засобами соціальних мереж у глобальному інформаційному просторі. Правова інформатика. 2014. №. 4. С. 28-33.
5. Толмач М. Цифрові технології в освіті: можливості й тенденції застосування. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2021. № 4(2). С. 159-171.

Ступак О.Т.,*аспірант Інституту педагогіки НАПН України**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3303-1589>*

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Розглядається роль цифрової компетентності дизайнерів як важливого чинника формування національної ідентичності, особливо в умовах війни. Обґрунтовано графічний дизайн як інструмент формування національної ідентичності в суспільстві під час війни. Аналізуються сучасні технологічні можливості дизайну, які сприяють збереженню культурної спадщини, інформаційній безпеці та створенням візуальним комунікаціям, що формують суспільну свідомість.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифрові технології, національна ідентичність, національний символ.

В умовах війни цифрові технології відіграють ключову роль у підтримці національної ідентичності та протидії інформаційним загрозам. Графічний дизайн став ефективним інструментом популяризації національних символів, комунікації та мобілізації суспільства. Формування цифрової компетентності фахівців з графічного дизайну є ключовим компонентом їхньої професійної підготовки, що в подальшій професійній діяльності сприятиме здатності майбутніх дизайнерів підтримувати інформаційну стійкість суспільства, використовувати візуальні комунікації для протидії дезінформації, розробляти дизайн громадських просторів для підтримки соціальної згуртованості [1].

Графічний дизайн відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності, зокрема, через культурні символи, історичні наративи, суспільні цінності [2]. Наприклад, візуальне використання національних символів передбачає дизайн традиційних орнаментів, кольорових схем, шрифту та графічних елементів, що асоціюються з національною спадщиною; брендинг країни та культурна дипломатія – дизайн пізнавального стилю для державних установ, туристичних культур та міжнародних

проектів; інформаційна безпека та протидія дезінформації – дизайнери створюють візуальні матеріали, що допомагають боротися з фейками та маніпуляціями; мистецькі ініціативи та соціальні проекти – дизайн плакатів, муралів, цифрових платформах для популяризації національної культури [6].

Цифрова компетентність дизайнерів успішно є запорукою успіху в національній безпеці, особливо в умовах сучасних викликів. Насамперед, мова йде про здатність працювати з цифровими технологіями, створювати візуальні комунікації та захищати інформаційний простір. Основні аспекти цифрової компетентності дизайнерів у контексті національної безпеки пов'язані з інформаційною безпекою та протидією дезінформації – дизайнери створюють візуальні матеріали, що дають змогу боротися з фейками та маніпуляціями; зі збереженням культурної ідентичності – графічний дизайн використовується для популяризації національних символів та історичних наративів [3]; з розвитком цифрових навичок – знання роботи з графічними програмами, UX/UI-дизайн, анімація та мультимедійні технології стають ключовими для ефективної комунікації [4]; з кібербезпекою та захистом даних – дизайнери працюють над створенням безпечних цифрових середовищ, що мінімізують ризики кібератак. Ці аспекти показують, що цифрова компетентність дизайнерів є не лише професійною навичкою, а й стратегічним інструментом захисту національної безпеки.

Сучасні дизайнерські технології важливі для збереженні культурної спадщини, особливо в умовах війни. Сучасний дизайнер має володіти технологіями створення точних цифрових копії артефактів, архітектурних пам'яток та мистецьких об'єктів, які повністю їх зберігають у разі фізичного знищення (3D-сканування та моделювання); технологіями створення інтерактивних експозицій та віртуальних турів, що дають змогу людям досліджувати культурні об'єкти, навіть якщо вони фізично недоступні (доповнена та віртуальна реальність (AR/VR)); технологіями створення онлайн-платформи для збереження історичних документів, фотографій та мистецьких творів, що забезпечує їх доступність для майбутніх поколінь (цифрові архіви та бази даних; технологіями використання штучного інтелекту, що уможливить відновлення внутрішніх елементів мистецьких творів, реконструкцій історичних пам'яток та аналізу культурних тенденцій (генеративний дизайн та штучний інтелект); технологіями поєднання графічного

дизайну, відео та анімації для популяризації культурної спадщини в сучасному цифровому середовищі. Ці технології не тільки дають змогу зберегти культурні об'єкти України, а й роблять їх доступними для ширшої аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кай, М. (2023). Особливості формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру. Імідж сучасного педагога, (6(213), 111–115. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-111-115](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-111-115)
2. Ступак, О. (2024). Формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів: від теорії до практичного впровадження. Український педагогічний журнал, (3), 257–262. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-257-262>
3. Топузов, О., & Алексєєва, С. (2024). Забезпечення якості загальної середньої освіти: сучасні виклики та можливості. Проблеми сучасного підручника, (33), 266–272. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-266-272> URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/769/893>
4. Топузов О., Алексєєва С. Штучний інтелект та імерсивні технології в освітніх практиках: компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті під час війни в Україні. Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 249-260 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744578>
5. Алексєєва С. (2024) Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. Проблеми сучасного підручника. 1, 2024 С. 6-12 <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-6-12>
6. Алексєєва С. Адамовська М. (2025) Освіта в умовах розвитку креативних індустрій: особливості професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Moderní aspekty vědy: LV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. С. 109-121 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745124>
7. Алексєєва С. (2024) Штучний інтелект в освіті: основні можливості трансформації навчання. Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024). Artificial intelligence in science and education: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 1-2 березня 2024 р.) [Електронний ресурс]. Київ : УкрІНТЕІ, 2024. С. 17-20 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745075>
8. Алексєєва С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. Український педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 59-65. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/645/641>

Tonkonoh N.I.,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Education and Pedagogical Innovations

of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9973-3778>

FORMATION OF HIGHER EDUCATION

APPLICANTS' NATIONAL IDENTITY IN WAR CONDITIONS

Abstract. The article considers the concept of national identity and national consciousness as a complex phenomenon that includes knowledge of the history, culture and traditions of one's people, feelings of pride for your country and the desire to participate in its life. It is established that in the conditions of armed aggression of Russia against Ukraine the study of formation and transformation of Ukrainians' national identity processes, especially higher education applicants, is of particular relevance.

Due to the significant impact of war on the consciousness of Ukrainians, the study of identification processes will allow you to understand more deeply how change the values and perceptions of nationality in modern conditions. The author of the study proves that higher education institutions play an important role in shaping the national identity components. It is stated that the formation of a national youth identity is a complex and multifaceted process that depends on many factors, both internal and external.

It is established that social networks, manipulative information campaigns and ideological attacks create serious challenges to form a stable national consciousness of the younger generation. Therefore, the study of this issue is important for developing effective national-patriotic education that would contribute to the formation of active civic position and willingness to protect the interests of your country.

Keywords: **national** identity, applicants, national-patriotic education, national values.

Modern State Policy of Ukraine demonstrates a clear focus on forming the national identity of the citizens. It is reflected in a number of normative legal acts, in particular, The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Field of Approval Ukrainian national and civic identity" (2022), strategy and State program for the affirmation of national identity. These documents define priority areas

of state policy aimed at form-civic consciousness, national consciousness and patriotism among the population, especially young people. Let's analyze the definitions of «national consciousness» and «national identity». National-cultural identity, by definition of scientists, is a socially constructed concept that reflects an individual's belonging to a certain community and its participation in the reproduction of its cultural codes. This process is dynamic and is constantly changing under the influence of socio-cultural transformations [4]. In particular, V. Makarchuk emphasizes that national identity is the result of active personality activity that selects and interprets various cultural symbols and values. It's a process of self-identification in which the individual is aware of his or her belonging to a certain nation and builds its personal identity based on national stereotypes and values [6].

Study of Ukrainian history, culture and literature, as well as participation in cultural activities are important components of forming national identity of higher education applicants. Involvement in folk festivals, literary competitions and excursions to historical places contribute to deepening their knowledge of their country and strengthening national consciousness [4].

National consciousness is a multifaceted socio-cultural phenomenon, formed under the influence of historical, social and political processes.

It includes as rational components (knowledge, representations, values), so and irrational (emotions, beliefs, symbols) that interact with each other, formation of the unique spiritual world of the nation [5]. National consciousness is a socially constructed concept that reflects an individual's belonging to a particular community and his participation in reproduction of its cultural codes. Is the process in which the individual is aware of his belonging to a particular nation and builds its personal identity based on national stereotypes and values [1].

Thus, the formation of national-cultural identity of higher education applicants is a complex process that depends on many factors: family education, educational institutions, mass media information, social environment and historical events.

For the effective formation of national identity of an applicant in higher education institutions should be moved away from traditional passive teaching methods and actively attracting applicants to participate in interactive forms of work. Application of projected activity, innovative technologies, virtual and supplemented reality and other active methods contribute to development of critical thinking, the formation of an

active civic position and deepening understanding of national values. Digital technologies play an increasingly significant role in the modern world, significantly influencing.

All spheres of life have impact on the process of national identity formation. This is especially true of the young generation that actively use internet and social networks. Analyze the main aspects of the impact of digital technologies for national identity formation:

- access to information: the internet provides unlimited access to information about the history, culture, language and traditions of their nation, and social networks allow young people to communicate with representatives of different regions countries, share experiences and form a common identity [2];
- creating communities. Online platforms help to create virtual communities united by common interests and values that allows young people to feel a part of a greater community and strengthen their national identity;
- formation of civic position: social networks have become a powerful tool for expressing a civic position and participating in social movements, young people can unite to protect national interests that contribute to the strengthening of national identity [7];
- cultural exchange. Digital technologies make it easy to share cultural heritage, music, cinema, literature that promotes preserving and promoting national culture [4];
- manipulation of consciousness. However, digital technologies can be used to manipulate consciousness, spread misinformation and introduction of ethnic hatred. Nowadays, there is a problem of influence of information war on national consciousness, spread of fake news, propaganda and misinformation in order to create a distorted idea of reality and undermining confidence in state institutions; creating information bubbles where people receive only the information that confirms their preliminary ideas that leads to the split of society; spread negative stereotypes about other countries and peoples contributing to the formation of hostility and intolerance; attempts to rewrite history, deny genocide. For counteracting information war and protection of national consciousness is necessary develop critical thinking, maintain media literacy, develop mechanisms of rapid detection

and refutation of fake news, support the development of Ukrainian language and culture.

To study the features of forming national identity of student youth in the conditions of war the author used a set of methods, among which the leading place is the questionnaire. This method allows you to collect large quantitative data but has some restrictions related to standardization of questions and the possibility of social desire for answers. Analysis of the given data indicates that the applicants of the higher education institutions prefer active forms of work that contribute to the national identity formation. The greatest support received such directions as cooperation with public organizations and involvement in volunteer activity. This indicates an increase in the social responsibility of young people and the desire to take an active part in society. At the same time, traditional forms of educational work such as conducting educational hours and organization of cultural measures remain relevant. In general, the survey results indicate to the need for a comprehensive approach to the national identity formation of student youth that combines both theoretical training and practical activity.

Analysis of the survey results indicates that modern youth aware of the importance of forming a national conscious and defines the key components of this process. Respondents emphasize the need at knowledge of the history of Ukraine, culture and language, development of critical thinking and active civic position. Particular attention is paid to the role of family in national identity formation as well as participation in cultural events and volunteer activity. The information war has been established one of the most important challenges of today. It directly affects the national identity formation, especially in armed conditions conflict. To confront information attacks must be used complex measures aimed at strengthening national unity and increasing the stability of society to manipulation. The study of survey among higher education applicants allow you to conclude that modern youth demonstrates a high level of self-awareness and understanding the importance of national identity. Respondents are actively identifying the key components of this phenomenon, including knowledge of history and culture, development of critical thinking, active civic position and participation in cultural events. These results indicate that young people seek not only passively consume knowledge but also actively forming one's identity that is an important factor for the development of Ukrainian society. Perspectives of further research

are seen in identifying the relationship between the level of national identity and civic activity of higher education applicants.

REFERENCES

1. Babarchuk N., Virshke N., Slobodeniuk L. (2021). Formuvannia natsionalnoi svidomosti v uchniv pochatkovykh klasiv [Formation of national consciousness in primary school students]. *Novi tekhnolohii navchannia v pochatkovii shkoli: dosvid, problemy, perspektyvy. Materialy oblasnoi naukovo-praktychnoi konferentsi. Zhytomyr*, p. 45-47. [in Ukrainian].
2. Boyko, S. (2021). Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti ukrainskoho suspilstva: suchasni vyklyky i zahrozy [Formation of national-cultural identity of Ukrainian society: modern challenges and threats]. *Ukrainoznavchyi almanakh cUkrainian Studies Almanac*, 29. P.32-38 [in Ukrainian].
3. Zhelanova V. V., Matvienko O. V. (2022). Natsionalno-kulturna identychnist osobystosti: sutnist ta struktura [National-Cultural Identity of the Individual: Essence and Structure]. *Innovatsiina pedahohika*, 49, Vols. 1, p. 17-20 [in Ukrainian].
4. Konivitska T. (2024). Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity kriz pryzmu kinomystetstva [Formation of national and cultural identity of higher education students through the prism of cinema]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriia «Pedahohika»*. Vypusk № 11(29). S. 1236-1248. [in Ukrainian].
5. Kresina I. O. (1998) Natsionalna svidomist: sutnist, osnovni skladovi ta rivni funkcionuvannia. *Nova polityka*. p. 12-19. [in Ukrainian].
6. Makarchuk, V. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly [Formation of the national identity of the future primary school teacher]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 10 (28). P.276–285. [in Ukrainian].
7. Martyniuk, V. V. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi v zakladakh vyshchoi pedahohichnoi osvity u pozaaudytnonii roboti. [Pedagogical conditions of formation of national identity of student youth in institutions of higher pedagogical education in extracurricular work]. Candidate's thesis. Uman. [in Ukrainian]

Шпарик О.М.,

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу порівняльної педагогіки*

Інституту педагогіки НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7507-4950>

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. У тезах підкреслено роль європейської інтеграції як стратегічної основи для післявоєнного відновлення освіти в Україні. Розглянуто критичну потребу в адаптації української освітньої системи до європейських стандартів, зокрема через психологічну підтримку, цифрову трансформацію та компетентнісний підхід. Засвоєння європейського досвіду є стратегічною необхідністю для побудови сучасної, інклюзивної та ефективної освітньої системи.

Ключові слова: євроінтеграція, освіта, післявоєнне відновлення, адаптація, психологічна підтримка, цифрова трансформація, компетентнісний підхід, Україна.

Прагнення України до європейської інтеграції – це не просто політичний курс, а стратегічна основа для її майбутнього, особливо в період післявоєнного відновлення. Цей процес вимагає системної адаптації української освітньої системи до європейських стандартів та цінностей, що є критично важливим для формування стійкого та конкурентоспроможного молодого покоління. Євроінтеграція не лише підвищує якість та ефективність освіти в умовах війни, але й надає Україні доступ до передових практик, фінансування та поглибленої співпраці з країнами ЄС, сприяючи загальному зростанню та стійкості країни. «Європеїзація» української освіти вже триває, проте війна значно прискорила ці процеси, вимагаючи оперативного впровадження інноваційних рішень [2, с. 11].

Виклики, породжені війною, та необхідність трансформації освіти. Повномасштабне вторгнення РФ стало безпрецедентним випробуванням для освітньої системи України. Масштабні руйнування інфраструктури, вимушене переміщення мільйонів учнів та вчителів, а також психологічні травми, завдані дітям, створюють

безпрецедентні виклики. Згідно з даними ЮНІСЕФ, понад 1,5 млн українських дітей стикаються з ризиком депресії, тривоги та посттравматичного стресового розладу [5]. Це підкреслює критичну потребу в адаптації освітньої системи для надання психологічної підтримки та сприяння соціально-емоційному благополуччю учнів. Крім того, війна виявила нагальну потребу в прискореній цифровій трансформації освіти для забезпечення інклюзивності та доступності, а також у впровадженні компетентнісного підходу для підготовки молоді до нових реалій. Європейський досвід та найкращі практики можуть стати незамінним ресурсом для вирішення цих проблем, орієнтиром для розробки нових стратегій, програм та інструментів.

Психологічна підтримка та соціально-емоційне навчання: європейські моделі для України. Війна завдала глибоких психологічних травм дітям, що вимагає системного підходу до їхнього відновлення. Європейські країни, зокрема Італія, Велика Британія та Естонія, пропонують ефективні моделі інтеграції соціально-емоційного навчання (SEL) у шкільні програми. SEL є ключовим для розвитку навичок саморегуляції, емпатії та здорових стосунків, що є життєво важливим для учнів, які пережили травматичні події. Досвід Італії демонструє успішне впровадження SEL через цілісний підхід до добробуту учнів, а Велика Британія активно працює над підвищенням обізнаності та профілактикою проблем психічного здоров'я серед дітей [3; 4]. Естонія, зі свого боку, акцентує увагу на формуванні «навичок майбутнього», включаючи соціальні та емоційні компетенції. Для України це означає необхідність

- інтеграції SEL: розробка та впровадження навчальних програм, які включають елементи SEL на всіх рівнях освіти;
- підготовки вчителів: навчання вчителів методикам виявлення та підтримки дітей з психологічними травмами, а також навичкам проведення занять з SEL;
- створення безпечного середовища: формування психологічно комфортного освітнього простору, де панує атмосфера довіри та взаємодопомоги.

Цифрова трансформація освіти: шлях до інклюзивності та доступності. Війна прискорила необхідність цифровізації освітнього процесу в Україні. Європейські країни, зокрема Естонія, є лідерами у впровадженні цифрових технологій в освіту, забезпечуючи їй

доступність та безперервність навіть в умовах криз. Досвід Естонії демонструє успішне використання електронних щоденників, цифрових навчальних матеріалів та онлайн-платформ, що дозволяє організовувати дистанційне навчання та забезпечувати доступ до освіти для учнів, які перебувають у зоні бойових дій або були вимушені покинути свої домівки. Для України це означає:

- розвиток цифрової інфраструктури: забезпечення шкіль швидкісним інтернетом, необхідним обладнанням та програмним забезпеченням;
- впровадження цифрових інструментів: активне використання онлайн-платформ для навчання, електронних ресурсів та віртуальних лабораторій;
- цифрова грамотність вчителів та учнів: навчання всіх учасників освітнього процесу ефективному використанню цифрових технологій.
- подолання цифрового розриву: забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів для всіх учнів, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу чи місця проживання.

Компетентнісний підхід та якість освіти: відповідь на виклики сучасності. Європейські освітні стандарти акцентують увагу на компетентнісному підході, який передбачає розвиток не лише знань, але й умінь, навичок та цінностей, необхідних для успішного життя та професійної діяльності. Це особливо актуально для України, яка потребує висококваліфікованих та адаптивних фахівців для післявоєнного відновлення. Європейські країни, такі як Естонія, акцентують на розвитку широкого спектру навичок, включаючи критичне мислення, креативність, комунікацію та співпрацю, що є «навичками майбутнього». Для України це означає необхідність:

- перегляду навчальних програм: адаптація змісту освіти до вимог європейських стандартів та ринку праці;
- оновлення методів навчання: впровадження інтерактивних, проєктних та проблемно-орієнтованих методів, які сприяють розвитку ключових компетентностей;
- оцінювання, що орієнтоване на компетентності: зміна системи оцінювання знань та навичок учнів з акцентом на їх практичне застосування;

- безперервний професійний розвиток педагогів: забезпечення можливостей для вчителів постійно вдосконалювати свої професійні навички та знання [1, с. 53].

Отже, євроінтеграційні практики є не просто бажаним напрямком, а стратегічною необхідністю для повоєнного відновлення української шкільної освіти. Засвоєння європейського досвіду в сфері психологічної підтримки, цифрової трансформації та розвитку компетентнісного підходу дозволить Україні не лише подолати наслідки війни, а й побудувати сучасну, інклюзивну та ефективну освітню систему. Цей шлях вимагає значних зусиль, інвестицій та співпраці на всіх рівнях, але він є єдиним вірним шляхом до сталого розвитку та інтеграції України в європейську спільноту. Успішна інтеграція української освіти в європейський простір є невід'ємною частиною загального процесу відновлення та розбудови сильної, сучасної та демократичної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство освіти і науки України. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. 2023. URL: <http://surl.li/twxlv> (дата звернення: 02.06.2025).
2. Шпарик О., Ладоня К. Європейська інтеграція України у сфері освіти як важлива стратегія подолання наслідків війни. У: *Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską* : монографія / Instytut Pedagogiki NANP Ukrainy; ред. О. Топузов, М. Головки, З. Шарлович, К. Ладоня; [Команда авторів]. [Електронне видання]. Łomża-Kijów, 2024. С. 9–28. DOI: 10.32405/mono-lomza-kyiv-2024.
3. European School Education Platform. Promoting social and emotional learning & well-being – Istituto Comprensivo Chignolo Po, Italy. URL: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/resources/social-emotional-learning-wellbeing-ic-chignolo-po-italy> (дата звернення: 02.06.2025).
4. GOV.UK. Promoting and supporting mental health and wellbeing in schools and colleges. URL: <https://www.gov.uk/guidance/mental-health-and-wellbeing-support-in-schools-and-colleges> (дата звернення: 02.06.2025).
5. UNICEF Ukraine. Mental health and psychosocial support. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/mental-health-and-psychosocial-support-0> (дата звернення: 02.06.2025).

Червінська І.Б.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, завідувач
творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат»
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0745-1413>*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу процесу формування медійної грамотності учнівської молоді як важливої складової національної безпеки в умовах воєнного стану. Наголошується, що боротьба за домінуючий вплив та панування в інформаційній екосистемі переміщується із соціально-побутової сфери в сферу інформаційну. Адже інформація є основним елементом життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, де інформація – це не лише освітньо-пізнавальний ресурс, а й одна з найпотужніших видів зброї.

Акцентується увага на тому, що особливо це проявляється в умовах війни, коли інформаційний простір стає ареною боротьби з маніпуляціями, ворожою пропагандою та фейками. Вказується, що розвиток системи освіти, швидкість та стан поширення інформації засвідчують необхідність впровадження в освітній процес медіаосвітніх технологій, застосування відкритих цифрових систем та соціальних мереж, які комплексно сприятимуть обміну інформацією серед суб'єктів медіапростору та гарантуватимуть інформаційну безпеку як для конкретної особистості, так і для країни загалом.

Ключові слова: медійна грамотність, учнівська молодь, інформація, інформаційний простір, критичне мислення, національна безпека, інформаційна війна.

У часи інформаційних викликів і гібридних загроз здатність правильно сприймати, аналізувати й критично оцінювати інформацію стає питанням виживання як для конкретної особистості, так і для всієї країни. В умовах війни інформація перетворюється на один із найпотужніших інструментів впливу. Пропаганда, фейки, дезінформація – все це створює хаос, який може послабити суспільство зсередини, завдати непоправної шкоди для розвитку економіки та інфраструктури. Молодь як найбільш активна аудиторія

торія інтернету та соціальних мереж – є найбільш вразливою, і водночас – ключовою силою для протидії цим викликам.

Відомий фінансист і банкір Натан Ротшильд наголошував, що «той, хто володіє інформацією, той володіє світом». Дещо трансформувавши цей вислів відносно реалій сьогодення, можна стверджувати: «той, хто керує інформацією, той керує світом, а хто володіє медіагігієною, – той керує своїм життям і своїм вибором». І це дійсно так. Адже сьогодні інформаційний простір відіграє все більшу роль у світобудові, впливає на формування ціннісних орієнтирів та базових принципів розвитку особистості.

Зазначене окреслює нові завдання перед системою освіти, вимагає від педагогів не тільки знання сучасних цифрових застосунків та вміння з ними працювати, а й високого рівня критичного мислення, навичок самостійної творчої роботи, яка пов'язана з пошуком, обробкою й презентацією освітнього контенту та розвитку базових інфо-медійних компетентностей задля ефективної взаємодії з інформаційною екосистемою.

Адже інформаційна екосистема – це система, здатна управляти інформацією та будувати взаємозв'язки між об'єктами, які розглядаються у певному контексті. «Інформаційні екосистеми – це складні адаптивні системи, що включають інформаційну інфраструктуру, інструменти, засоби масової інформації, виробників, споживачів, кураторів та пайовиків. Вони являють собою складні організації динамічних соціальних відносин, завдяки яким інформація рухається і трансформується в потоках» [1].

Інформаційна екосистема передбачає використання електронних інформаційних ресурсів у вигляді баз даних та знань для поточної діяльності, моніторингу та формування інформаційної звітності.

Екосистема це – динамічний і адаптивний організм, що створює, споживає та трансформує знання в інноваційні продукти.

У сучасному інформаційному суспільстві реалізація життєвих цілей і проєктів залежить від ступеня залученості молодшої людини в інформаційний простір, а успіх і влада буде належати тим, хто здатний створювати нові соціокультурні продукти для репрезентації реальності і здійснення впливу на свідомість інших людей.

Відповідно боротьба за домінуючий вплив та панування в інформаційній екосистемі переміщується із соціально-побутової сфери в сферу інформаційну. Адже інформація є основним елементом життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві.

За окреслених умов воєнного стану перед освітянською спільнотою виникають нові виклики, зумовлені процесом формуванням компетенцій, які сприятимуть адаптації молодих людей до нових реалій життєдіяльності в інформаційному просторі.

Сучасна молода людина занурена в інформаційний простір, адже живе серед комп'ютерних ігор та соціальних мереж. А здобута нею інформація відіграє важливе значення у життєвому циклі розвитку людини, яка взаємодіє і творить медіапростір.

Складність та багатогранність взаємодії медіа та освіти відображаються у складній системі понять, серед яких чимало з них ще не отримали однозначного чи загальновизнаного тлумачення.

Варто наголосити, що ми живемо в епоху інформаційних викликів і суспільних трансформацій, коли потік даних, новин і повідомлень перевищує будь-які уявні межі. У цьому потоці дуже важливо не загубитися та мати навички критичного мислення, вміння розпізнавати правду від маніпуляції, а фейки від перевіреної інформації. Ці навички в сукупності називають медіаграмотністю.

Відтак для молоді, яка є активною спільнотою інформаційного простору, медіаграмотність – це не просто корисний інструмент, а справжній щит, який захищає не лише особисті інтереси, а й національні інтереси України.

У зазначеному контексті медіаграмотність розглядають як основу національної безпеки. Адже як наголошує О. Панченко, «інформаційна безпека займає особливе місце в загальній системі національної безпеки держави, оскільки є елементом усіх складових системи безпеки, внаслідок чого одночасно набуває й автономного значення. Будь-які виклики чи загрози власне національній безпеці країни безпосередньо стосуються її інформаційного чинника» [2].

З початком військової агресії інформаційна війна набула ширшого статусу й стала добре організованою боротьбою за свідомість молодих людей. Оскільки без сформованих навичок критичного сприйняття інформації вона стає вразливою до ворожої пропаганди і маніпуляцій.

Адже учнівська молодь є найактивнішим споживачем інформації, саме на її свідомість та нестійку психіку розраховує ворожа пропаганда, коли здійснює різного роду інформаційні впливи. І тому саме вона має стати опорою в захисті національної безпеки.

Виклики сучасних інформаційних воєн полягають у розповсюдженні фейкових новин, які дезінформують суспільство та послаблюють довіру до офіційних владних структур, збройних сил України, шляхом поширення ворожої пропаганди, яка намагається розділити суспільство та організації психологічних операцій, які деморалізують і налаштовують молодь проти власної країни та її захисників і захисниць.

У подоланні цих викликів значимою є роль **медіаграмотності**. Яка передбачає :

- Розвиток критичного мислення – вміння ставити під сумнів, перевіряти інформацію, звертатися до надійних джерел та перевірених ресурсів.
- Фактчекінг - перевірка фактів і спростування неправдивої інформації.
- Інформаційну гігієну – уникнення поширення сумнівного контенту та навчання відповідального поводження в цифровому просторі.
- Активну позицію – участь молоді у формуванні здорового інформаційного простору.

Таким чином, національна безпека – це комплекс заходів, які забезпечують збереження суверенітету, територіальної цілісності, стабільності і розвитку держави. В умовах сучасних гібридних війн, коли інформаційні атаки й пропаганда виступають одним із ключових фронтів, медіаграмотність стає критично важливою складовою цієї безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Information ecosystem in transition: a case study from myanmar How to inform, empower, and impact commun (2014). https://internews.org/sites/default/files/resources/Internews_20140930_MYANMAR.pdf
2. Панченко О. (2019). Інформаційна складова національної безпеки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, Випуск 3. DOI: <https://doi.org/10.32453/governance.vi3.296>

Юнак І.В.,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв,
Бердянський державний педагогічний університет*

Качерова О.Г.,

*старший викладач кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3263-561X>*

ІСТОРИЧНО-МИСТЕЦЬКА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Розглядається роль історично-мистецької пам'яті у формуванні національної безпеки через освітню стратегію для молоді в умовах гібридної війни. Підкреслюється важливість інтеграції культурної спадщини для зміцнення ідентичності та стійкості молодого покоління.

Ключові слова: історично-мистецька пам'ять, національна безпека, освітня стратегія, молодь, гібридна війна, національна ідентичність, освіта.

У сучасних умовах гібридної війни історично-мистецька пам'ять набуває особливої ваги як чинник формування національної ідентичності молоді. Освіта має не лише передавати знання, а й виховувати цінності, що зміцнюють самосвідомість та протидіють зовнішнім загрозам. Молодь як потужний патріотичний стратегічний ресурс держави, який потребує культурно-освітньої стратегії, яка формуватиме розуміння історичних подій, мистецтва й боротьби за державність. Розвиток історично-мистецької пам'яті через освіту, культуру та інтерактивні проекти є важливим елементом національної безпеки й консолідації суспільства.

Проблему формування історичної та мистецької пам'яті молоді як чинника національної ідентичності досліджували багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема М. Стельмах, Л. Масол, О. Сухомлинська, В. Андрущенко, Л. Артюх. У своїх роботах вони

підкреслюють значення культурної спадщини, національної ідеї та виховного потенціалу мистецтва в освіті. Дослідники акцентують увагу на важливості інтеграції історико-культурного компонента в навчальні програми задля формування патріотичних цінностей, громадянської свідомості та критичного мислення [1; 2; 3].

Науковці розглядають мистецтво як інструмент протидії інформаційним маніпуляціям у контексті гібридних загроз, проте бракує міждисциплінарних досліджень, які б комплексно поєднували історично-мистецьку пам'ять, національну безпеку та освітню стратегію. Це зумовлює потребу в подальшому науковому осмисленні та розробці нових педагогічних підходів, орієнтованих на патріотичне виховання й культурну самоідентифікацію молоді.

Мета дослідження полягає у виявленні потенціалу історично-мистецької пам'яті як засобу формування національної ідентичності молоді та обґрунтування її ролі в забезпеченні національної безпеки через освітню стратегію в умовах гібридної війни.

У процесі вивчення впливу історично-мистецької пам'яті на формування національної свідомості молоді, культурні наративи та образи історичних подій сприяють вихованню патріотизму, громадянської відповідальності та ідентичності. Залучення учнів до осмислення культурної спадщини через живопис, літературу, кіно і музику допомагає формувати стійкість до інформаційних впливів. Взаємодія з мистецькими творами, що відображають історію та героїчні постаті, розвиває у прогресивного покоління розуміння цінності історичної правди [6; 7].

Історично-мистецька пам'ять викликає емоційний відгук і ідентифікацію з національними героями, сприяє формуванню гордості, відповідальності, через символізм мистецтва ми краще усвідомлюємо складні історичні теми, що робить їх особисто значущими. Освітні заходи на основі мистецьких творів у форматі інтегрованих уроків і проєктів сприяють розвитку патріотизму, критичного мислення, культурної грамотності та захисту від інформаційних маніпуляцій [4].

Отже, інтеграція історико-мистецького контексту в освітню стратегію молоді є ключовим чинником національної безпеки в умовах гібридної війни. Через мистецтво – живопис, літературу, музику, кіно – молодь глибше розуміє історію та роль культури в боротьбі за незалежність. Мистецтво не лише передає знання, а й формує емоційний зв'язок із минулим, виховує гідність, ідентич-

ність і готовність до громадянського спротиву. Найефективнішим є інтегрований освітній процес із проектами, дискусіями, віртуальними екскурсіями та студіями. Важливо розвивати методики, що системно впроваджують історично-мистецький компонент на всіх рівнях освіти для зміцнення культурної та безпекової стійкості суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Л. С. Історична пам'ять як чинник формування національної ідентичності молоді. Проблеми сучасної педагогіки. 2022. № 3. С. 61–65.
2. Гриценко Т. П. Мистецтво як засіб формування історичної свідомості учнів. Педагогічний альманах. 2020. № 2. С. 98–103.
3. Кравченко М. В. Роль історично-мистецької пам'яті у формуванні патріотизму у молоді. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2021. № 5. С. 88–94.
4. Савченко І. М. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку національної свідомості. Педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 45–50.
5. Тимошенко О. Л. Використання культурних наративів у формуванні стійкості до інформаційних загроз. Журнал сучасної освіти. 2022. № 6. С. 102–108.
6. Бондаренко С. П. Мистецтво та освіта в умовах гібридної війни: теоретичні аспекти. Освітні технології і інновації. 2023. № 3. С. 33–39.

Bodnar A. M.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Law,

Professional and Social-Humanitarian

Education of Podillia State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6725-3625>

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF HISTORICAL MEMORY AMONG STUDENTS IN THE DIGITAL AGE

Abstract. The present study considers innovative approaches to the formation of historical memory among students in the digital age. The impact of digital technologies on the perception of the historical past is analyzed. Effective methods of integrating digital tools into the educational process are outlined. Conclusions are drawn regarding the potential of digitalization for the preservation of national historical memory.

Keywords: **historical** memory, digital technologies, students, national identity.

The modern world is experiencing an era of digital technologies, which significantly changes the ways of obtaining and perceiving information. In this context, the formation of historical memory in student youth becomes an important task that requires new approaches and innovative solutions. Historical memory is not only knowledge about the past, but also an important element of identity that affects the formation of the civic position of young people.

Digital technologies are opening up new opportunities for the study of history. The use of multimedia resources, interactive platforms, and social networks allows students to access a variety of sources of information, which contributes to a deeper understanding of historical events. For example, platforms such as Google Arts & Culture provide the opportunity for virtual tours of museums and historical sites, which makes learning more exciting and interactive [1]. Students can visit museums such as the Louvre in Paris or the British Museum in London without leaving their homes, which allows them to study exhibits and learn about history in a format convenient for them.

Modern educational platforms offer free history courses that include video lectures, interactive tasks, and tests. This allows students to study history at their own pace and receive feedback from teachers. In today's digital transformation of education, students have ample opportunities to form historical memory and a humanitarian worldview thanks to online lectures and courses. In particular, the Ukrainian platform Prometheus offers a number of free courses, including "History of Ukraine. A Complete Course of Preparation for the External Examination", "Modern History of Ukraine: From the Beginning of World War II to the Present Day", as well as the educational course "History of the Kyiv-Mohyla Academy". In addition to historical disciplines, Prometheus also provides courses in critical thinking, digital literacy, and civic education.

The global platform Coursera, in collaboration with leading universities around the world, offers educational programs that also contribute to the development of historical and general cultural awareness. For example, the course "The Modern World, Part One: Global History from 1760 to 1910" (University of Virginia) covers key historical events, and the courses "Introduction to Psychology" (Yale University) and "Learning How to Learn" (University of California, San Diego) help students better understand themselves and effectively organize the learning process. Ukrainian online studio EdEra is also involved in the development of liberal arts education. Among its products are the courses "MovyiTi" (about the modern Ukrainian language), "Dialogues without Anxiety" (mental health) and "OK, Google: How to Become an Entrepreneur?", which teaches the basics of entrepreneurship and financial literacy.

The TED platform offers short video lectures that shape young people's global thinking. For example, Chimamanda Adichie's speech "The danger of a single story" calls for avoiding one-sided historical narratives, while lectures by Simon Sinek ("How great leaders inspire action") and Brené Brown ("The power of vulnerability") promote the development of personality and social intelligence.

For creative youth, the Projector platform offers courses in 2D animation, web development (JavaScript), social media marketing (SMM), as well as a unique course "Kyiv Modernism", which combines the history of architecture and urbanism.

Short educational videos up to 10 minutes long are provided by the Ukrainian video lecture WiseCow. Here you can find lectures on literature, history, cinema, journalism, fashion, and urbanism.

Finally, the MIT OpenCourseWare resource from the Massachusetts Institute of Technology provides access to materials on history, humanities, and exact sciences. The Highlights for High School project, aimed at school teachers, as well as the OCW Scholar program for self-study, deserve special attention.

Interactive learning methods, such as project activities, role-playing games, and debates, promote active student engagement in the process of learning history. These methods allow young people not only to acquire knowledge but also to form critical thinking, analyse different points of view, and develop teamwork skills. For example, holding debates on historical topics can help students understand the complexity of historical events and their consequences [2].

Also, projects that include researching local history or creating documentaries can encourage students to delve deeper into the topic. For example, students can research the history of their city, interview local residents, and collect archival materials, which will help them better understand the context of historical events.

Social media has become an important tool for sharing information and shaping public opinion. Students actively use platforms such as Facebook, Instagram, and TikTok to discuss historical topics, which contributes to the formation of collective memory. Due to the high level of youth engagement in the digital space, social media campaigns dedicated to honouring the memory of the victims of tragic historical events have a great impact on the formation of historical consciousness. For example, the #Holodomor85 campaign, which was carried out on Facebook, Instagram, and Twitter, managed to attract the attention of the younger generation to the tragedy of the Holodomor through interactive posts, eyewitness video stories, and flash mobs with memorial candles. Such initiatives contribute to emotional engagement, arouse interest in historical topics, and build empathy. As Ruban notes, social media campaigns dedicated to the memory of the victims of historical events can become a powerful tool for raising awareness among young people [4].

However, the use of digital technologies in the formation of historical memory also has its challenges. The spread of disinformation and the manipulation of historical facts can lead to the distortion of historical memory. Therefore, it is important to teach students to critically evaluate information and distinguish reliable sources from unreliable ones [3].

Innovative approaches to the formation of historical memory among students in the digital age open up new horizons for teaching and

education. The use of digital technologies, interactive teaching methods, and social networks can significantly increase young people's interest in history and contribute to the formation of a conscious civic position. However, it is also important to take into account the risks associated with disinformation and teach young people to think critically.

REFERENCES

1. Гораш К.В., Боднар А.М. Інноваційне освітнє середовище закладу вищої освіти як система підготовки студентів до навчання впродовж життя [Електронний ресурс] / К. В. Гораш, А. М. Боднар // Наука і техніка сьогодні. – 2024. – № 4(32). 537-550.
2. Google Arts & Culture. Available at: <https://artsandculture.google.com/> [Accessed: 26 May 2025].
3. Korotia-Kovalska, V. P. (2023). The Role of the Ukrainian Folk Song in the Global Chronotope and Art Education. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*, 3, pp. 31–37.
4. Matiichyn, I. M. (2008). Ukrainian Spiritual Song in Galician Author's Song Collections of the Late 19th – First Half of the 20th Century. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Seriya: Mystetvoznavstvo*, 12–13, pp. 133–139.
5. Ruban, Yu. V. (2021). Social Media as a Tool for Shaping the Historical Memory of Youth. *Visnyk Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 76, pp. 112–118.

Lemberskyi O.Y.,

teacher at the Department of language training

Naval Institute of National university

"Odesa maritime academy"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2376-4339>

IMPLEMENTATION OF NATIONAL-PATRIOTIC UPBRINGING IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. National self-awareness and dignity, a careful attitude towards the state and native languages, history, culture and traditions of one's own kind, people and state, love for one's small homeland, interest in inter-ethnic communication and other foundations are formed through targeted pedagogical influence on the child in the conditions of preschool education simultaneously with the everyday influence of parents, the whole family, family structure, attitudes towards each other in the family, among other adults closest to the child in their activities and against the background of social events. In modern conditions, when profound changes are taking place in the life of society, when Ukraine is fighting for its independence in a bloody war, one of the central directions of work with the younger generation is national and patriotic education. Now, in a period of instability, there is a need to return to the best traditions of our people, to its age-old roots, to such eternal concepts as clan, family, homeland. The feeling of patriotism is multifaceted in its content, it is love for native places, pride for one's people, a sense of inseparability with the surrounding world, and a desire to preserve and increase the wealth of one's country. Being a patriot means feeling an integral part of the Fatherland. This complex feeling arises in preschool age, when the foundations of a valuable attitude towards the world around are laid and is formed in the child gradually, in the course of cultivating love for his loved ones, for kindergarten, for his native places, for his native country. Preschool age as a period of personality formation has its own potential opportunities for the formation of higher moral feelings, which include a sense of patriotism.

Keywords: National self-awareness, patriotism, education, higher moral feelings, culture and traditions, upbringing.

Each new generation of people lives and develops in a certain national environment and depends on the peculiarities of the country's state system. Now is the third millennium, a difficult and

contradictory time, when many people are growing national self-awareness, interest and respect for the national culture, history of their people, language. Ukraine today is facing the threat of occupation, loss of sovereignty, and therefore urgently needs new approaches and new ways to educate patriotism as a feeling and as a basic quality of the individual [2, c.105].

At the same time, it should be taken into account that Ukraine has an ancient and majestic culture and history, experience of state life, which serve as a powerful source and a solid foundation for the education of children and youth. They have already entered the general educational space, but current social processes require their rethinking, modernization, which opens up new opportunities for the education sector. Today, there is an urgent need to implement systemic measures that are aimed at strengthening the national-patriotic education of children and youth – the formation of a new Ukrainian who will act on the basis of national and European values:

- respect for national symbols (coat of arms, flag, anthem);
- participation in the public and political life of the country;
- respect for human rights;
- tolerant attitude towards the values and beliefs of representatives of other cultures, as well as regional and national-linguistic features; equality of all before the law; readiness to defend the sovereignty and territorial integrity of Ukraine [1, c.200].

The implementation of national-patriotic education in the education system of Ukraine should take into account modern realities. The main task of educational institutions is to build educational activities in such a way that its organization itself, the examples of authoritative adults, and the educational environment educate children in the spirit of patriotism, with a deep understanding of the history of their people and national identity [1, c.209]. The role of teachers is to ensure that the words “Ukraine” and “patriotism” acquire a special meaning for the child, that is, they are perceived “not only by the mind, but also by the heart.” No less important is the daily upbringing of respect for the Constitution state, legislation, state symbols – coat of arms, flag, anthem. An important aspect of national-patriotic education is respect and love for the state language. After all, the linguistic environment should influence the formation of a citizen, a patriot of Ukraine. In modern scientific literature, patriotic education is interpreted as

education that forms awareness of one's involvement in the history, traditions, and culture of one's people, love for one's homeland, and concern for the fate of one's people and their future. The basis of this concept is the term «patriotism» [3, c.20].

State patriotism is based on the ultimate goal of the nation - building its own state, state self-determination, state worldview and state feeling; it is the highest patriotism, which is based on state ideology and is connected with a sense of citizenship. Thus, the patriotic feelings of the Ukrainian people are an emotional aspect of the national state worldview, which includes a sense of belonging to Ukraine, its history, and faith in the future of their state. The highest form of patriotism is a feeling of love for the Motherland, a readiness to suffer and even die for it [2, c.105].

REFERENCES

1. Vashchenko G. The Educational Ideal («Notes of a Tutor»). Brussels; Toronto; New York; London; Munich: Publishing House of the Central Board of the Union of Ukrainian Youth, 2022. PP. 200-209.
2. Grabovsky S. What were traditional values really like? Day. No. 105-106. June 15-16, 2021. PP. 100-105.
3. Hryvinsky R. Shevchenko as a key to Ukrainian identity and history. Day. No. 27-28. February 14-15, 2021 PP. 20-25.

Ничкало С.А.,

науковий співробітник відділу

мистецької освіти Інституту педагогіки НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6325-687X>

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація. Залучення школярів до національного мистецтва має велике значення для формування в них історичної пам'яті. В освітньому просторі школи воно відбувається на уроках мистецтва в інтеграції з іншими предметами. Пізнання українського мистецтва в історичному дискурсі запобігає спробам фальсифікації історії, зміцнює національну свідомість.

Ключові слова: історична пам'ять, мистецтво, культура, національна свідомість, освіта.

Важливу роль у формуванні історичної пам'яті відіграють знання про українське мистецтво, яке є складовою національної культури, відображенням національної ідентичності. Від найдавніших часів і донині твори українського мистецтва фіксують ключові моменти історії, передають дух епохи, служать джерелом знань про минуле. Залучення до народних традицій і досягнень професійного вітчизняного мистецтва, опанування знаннями про живопис, архітектуру, літературу, музику, театр та інші види художньої творчості викликає відчуття приналежності до нації, зміцнює колективну пам'ять і національну свідомість.

Роль мистецької освіти у формуванні національної свідомості підкреслюється у «Державному стандарті базової середньої освіти». Мистецтво розглядається як засіб розвитку емоційного інтелекту, асоціативного мислення та національної ідентичності, що сприяє історичній пам'яті. У контексті загальної мети базової середньої освіти наголошується на важливому значенні «формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови...» [1].

В іншому засадничому документі - «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» - зазначається: «...нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання

патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [2].

Формування історичної пам'яті за допомогою мистецтва в системі освіти відбувається передусім на уроках мистецтва та інших навчальних предметів, зокрема, української літератури та історії. Ефективним та перспективним тут є застосування міждисциплінарного підходу. Наприклад, заглиблення в історичне тло творчості Тараса Шевченка у двох іпостасях – поета й художника – поглиблює розуміння його внеску в колективну національну свідомість.

Пізнання українського мистецтва в історичному дискурсі дозволяє протистояти спробам фальсифікувати історію. Так спалах інтересу до українського авангарду на самому початку відновлення української державності повернув до історичної пам'яті імена митців, яких раніше замовчували або ж ідентифікували переважно як російських. Те ж стосується й видатних художників 19 ст., як-от Крамського, Айвазовського, Куїнджі та ін., чие походження і творчість тісно пов'язані з Україною. Нині вони аргументовано вводяться до змісту навчального предмета «Мистецтво» як українські мистці, що засвідчує злам нав'язаних імперських шаблонів і усталених стереотипів.

У «педагогічному арсеналі» сучасного вчителя достатньо різноманітних засобів організації навчально-виховного процесу, здатних активізувати когнітивно-креативну діяльність учнів з метою розвитку їхньої історичної пам'яті й зміцнення національної свідомості.

Прикладами такої діяльності є: здійснення екскурсій до музеїв, галерей, відвідання художніх виставок, де представлені твори митців як минулих епох, так і наших сучасників; перегляд художніх і документальних фільмів, прослуховування народних дум, пісень, сучасної музики, в якій відрефлексовано історичні події; виконання практичних завдань та творчих проєктів на теми історичних подій, народного мистецтва, творчості митців з яскраво вираженим національним забарвленням; рольові ігри

та реконструкції, театральні постановки й інсценізації на основі відображених у мистецтві історичних сюжетів. Ці та інші заходи, спрямовані на активізацію пізнавальних і творчих ресурсів дітей та учнівської молоді, можуть відбуватися як у «живому», так і в цифровому форматах. Вони допомагають чуттєвому зануренню в історію під час здійснення того чи іншого мистецького акту.

Сутнісною особливістю мистецтва є вплив на емоційний світ людини. Завдяки цьому воно постає як чинник формування в учнів емпатичного ставлення до історичних постатей і подій, до національної історії в цілому. Емоції, що їх викликають художні твори, наближують до реципієнта закладені в них ідеї, спонукають до роздумів. Наприклад, картини, присвячені Голодомору чи твори про сучасну війну росії проти України, допомагають осмислити трагічні події минулого й сьогодення, тим самим сприяють збереженню пам'яті про них.

Важливим є розвиток критичного мислення під час аналізу мистецьких творів, обговорення їхнього сюжетно-символічного змісту та історичного контексту. Розуміння того, як різні політичні режими намагалися впливати на мистецтво (зокрема, у нацистській Німеччині та СРСР), допомагає учням розпізнавати маніпуляції з історичною пам'яттю.

Наукові праці українських та зарубіжних дослідників підкреслюють роль мистецтва як інструменту формування історичної пам'яті через образи, символи та емоційний вплив. У цьому контексті викликає інтерес концепція «місць пам'яті» відомого французького історика П'єра Нора [4]. Згідно з нею такими місцями, де минуле перетинається з теперішнім у свідомості людини, можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти, включно з мистецтвом, які формують історичну пам'ять. В освітньому просторі «місцями пам'яті» виступають передусім історичні артефакти й мистецькі твори, що пов'язують події далекого й близького минулого з культурними символами.

Велике значення для формування історичної пам'яті учнів засобами мистецтва має україноцентрична парадигма підготовки вчителів мистецтва, історії, літератури. Академік Г. Г. Філіпчук зазначає: «...не можна допустити, щоб майбутній педагог ґрунтовно не знав народної поезії, літератури, великих творінь діячів нашої національної культури» [5, с. 269].

Тож поле професійної компетентності вчителя передбачає досить широку культурологічну ерудицію з національними пріоритетами, знання історії мистецтва, вміння інтерпретувати художні твори в історичному контексті, уникаючи однобічного трактування, акцентуючи на критичному аналізі та індивідуальному емоційному сприйманні й осмисленні учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки № 527 від 06.06. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
3. Культура європейський та український досвід / Ю. І. Шаповал та ін.; за заг. ред. Ю історичної пам'яті: . І. Шаповала. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. 598 с.
4. Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер. з франц. Андрій Репа. Київ : Кліо, 2014. 272 с.
5. Філіпчук Г. Г. Незборимість духу. Київ – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2024. 336 с.

Алексєєва С.В.,

доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник відділу моніторингу
та оцінювання якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8132-0465>

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Розглянуто філософські основи оцінювання професіоналізму педагогічних працівників в умовах війни, зокрема з урахуванням трансформації цінностей, соціальних викликів та гуманістичних орієнтирів. Проаналізовано, як зміни суспільного стану та морально-психологічний клімат впливають на педагогічну діяльність і критерії її оцінювання. Обґрунтовано потребу в переосмисленні цілей, методів та етичних засад освітньої взаємодії.

Ключові слова: філософія освіти, професіоналізм, педагог, оцінювання, війна, гуманізм, етика, місія освіти.

Становлення професіоналізму педагогів завжди було пов'язане з моральною відповідальністю, глибокими ціннісними орієнтирами та філософськими основами освіти. В умовах війни ці аспекти набувають особливої ваги, оскільки педагог постає не лише як передавач знань, а як духовний провідник, носій національної ідентичності та моральної сили. Тому постає необхідність глибшого осмислення філософських засад оцінювання педагогічної діяльності саме в умовах кризи та загроз, що спричинено війною рф проти України.

В умовах війни філософія освіти орієнтується на гуманізм, солідарність, національну свідомість, культуру миру. Такий підхід дає змогу педагогам зберігати гідність, підтримувати учнів у складних умовах, транслювати надію й віру в цінності життя. Філософія освіти розглядає педагога як суб'єкта, що здійснює ціннісно-орієнтовану діяльність. Професіоналізм у цьому контексті – це не лише володіння методиками, а й здатність до рефлексії, етичного вибору, відповідальності за духовний розвиток учня.

Адже, освіта – це не лише система знань, а й простір формування особистості, світогляду та моральної позиції.

У реаліях війни змінюється сама сутність педагогічної діяльності. Педагоги працюють в умовах нестабільності, травматичного досвіду, евакуації, дистанційного навчання. Зростає значення емоційної стійкості, адаптивності, здатності до кризового реагування.

Педагогічна діяльність в умовах війни – це форма служіння. Тому її оцінка має враховувати також волонтерську участь, патріотичне виховання, громадянську активність, які виходять за рамки формального навчання. Оцінювання професіоналізму не повинно бути репресивним чи знеособленим, воно має базуватися на принципах довіри, взаємопідтримки, емпатії. З філософської точки зору, етика оцінювання включає визнання суб'єктності педагога, пошук не «ідеального вчителя», а розвитку потенціалу в конкретному контексті. Ці фактори не можна ігнорувати при оцінюванні їх професіоналізму. Оцінювання має включати не лише педагогічні результати, але й здатність педагога зберігати етичну позицію, формувати безпечне освітнє середовище, забезпечувати психологічну підтримку.

Традиційні критерії (методична грамотність, дисциплінарна компетентність, успішність учнів) залишаються важливими, однак в умовах війни мають бути доповнені такими критеріями, як: здатність до морального лідерства; емоційна підтримка учнів; адаптація до змін; дії в умовах невизначеності; залученість до збереження культурної та національної ідентичності. Це потребує розробки нових, гнучких підходів до оцінювання, які поєднують кількісні та якісні методи, самооцінювання, рефлексію, експертну підтримку.

Наприклад, моральне лідерство – це здатність вчителя бути моральним орієнтиром для учнів, колег і громади. Це не лише про правила чи моральні норми – це про внутрішню стійкість, приклад гідної поведінки, готовність діяти заради інших, навіть у складних обставинах. Якщо схарактеризувати основні риси морального лідерства вчителя, то слід визначити особиста доброчесність (чесність, послідовність, вірність цінностям), готовність брати відповідальність за моральний клімат у класі, школі, громаді, натхнення інших на добрі вчинки, розвиток критичного мислення та емпатії в учнів, збереження гідності та гуманістичних орієнтирів у періоди суспільної турбулентності. Педагог має

бути джерелом моральної опори для дітей, які живуть у страху чи втраті. Моральне лідерство допомагає формувати стійкі цінності: свобода, гідність, співчуття, єдність. Воно сприяє відновленню довіри до освіти як інституту, здатного формувати громадян із сильною ідентичністю.

Дії в умовах невизначеності — це ще одна критично важлива складова професіоналізму педагога, особливо в періоди воєнних дій, суспільних криз або освітніх трансформацій. У сучасній філософії освіти ця здатність розглядається як ознака зрілої професійної і моральної позиції, орієнтованої не лише на знання, а й на дію в умовах ризику, нестачі інформації та постійних змін. Що означає діяти в умовах невизначеності для педагога? Це здатність швидко адаптуватися до змін (онлайн/офлайн формат, зміна навчального контексту), зберігати внутрішню стійкість у ситуаціях відсутності чітких інструкцій або підтримки, приймати відповідальні рішення навіть без гарантій правильності, орієнтуватися на цінності, а не лише на алгоритми чи формальні правила; діяти з урахуванням людяності, гідності, співпереживання. Адже, війна – це ситуації, в яких планування стає неможливим або вторинним, а первинною стає реакція, оцінка контексту і гнучка дія. Учні потребують прикладу дорослого, який у складних обставинах зберігає спокій, шукає рішення і не втрачає гуманності. Дія в умовах невизначеності – це екзистенційна дія, це коли педагог змушений діяти не за інструкцією, а за внутрішнім моральним компасом, беручи на себе ризик і відповідальність. Це вимагає мужності, відкритості до нових смислів, творчої інтерпретації ролі вчителя.

Залученість до збереження культурної та національної ідентичності – це не лише ознака особистої позиції педагога, а й одна з ключових характеристик його професійної та громадянської відповідальності, особливо в умовах війни. У філософії освіти цей аспект пов'язується з роллю школи як осередку трансляції історичної пам'яті, цінностей нації та культурної тяглості. Насамперед, це виявляється в спроможності добору прикладів з української історії, літератури, мистецтва, науки в межах різних предметів, тобто інтеграція національного контексту в навчання, підтримка мовної ідентичності, участь у виховних заходах, присвячених українським традиціям, державним святкам, пам'ятним подіям, формування історичної пам'яті через обговорення ключових подій, постатей, національних трагедій і перемог, сприяння роз-

витку культурного самовираження учнів через пісню, мистецтво, театральну діяльність, дослідження родинної та місцевої історії.

Щодо оцінювання професіоналізму педагогів за такими новими критеріями, то слід зазначити про можливості використання аналітичних кейсів з описом конкретних педагогічних ситуацій, рефлексивних щоденників, використання зворотного зв'язку від колег, учнів щодо здатності учителя діяти в критичних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева С. Оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників: атестація та сертифікація. Education and science in the context of global changes: scientific multidisciplinary monograph, International Center for Science and Social Transformation, 2025. С. 44-50 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744481>
2. Алексеева С. В. Система забезпечення якості загальної середньої освіти на засадах сталого розвитку: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації. Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions : scientific monograph. Volume 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 359-372 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-15> URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745063>
3. Алексеева С. Громадська атестація закладу загальної середньої освіти: нові можливості та перспективи. Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти : матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26–31 березня 2025 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 220-226 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745125>
4. Топузов, О., & Алексеева, С. (2024). Забезпечення якості загальної середньої освіти: сучасні виклики та можливості. Проблеми сучасного підручника, (33), 266–272. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-266-272> URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/769/893>
5. Топузов О., Алексеева С. Штучний інтелект та імерсивні технології в освітніх практиках: компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті під час війни в Україні. Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 249-260 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744578>
6. Алексеева С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. Український педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 59-65. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/645/641>
7. Алексеева С. Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. Проблеми сучасного підручника. 1, 2024. С. 6-12 URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-6-12>

Ілійчук Л.В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4274-6903>

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті визначається роль учителя як ключового суб'єкта трансляції національних цінностей і консолідації громадянського суспільства, зміцнення національної єдності та формування патріотичної свідомості особистості в умовах суспільної нестабільності та зовнішньої загрози.

Ключові слова: національна єдність, патріотична свідомість, громадянська ідентичність, учитель, освіта, війна.

Майбутнє України як суверенної і демократичної держави, її внутрішня стабільність і довгострокова стратегія розвитку безпосередньо пов'язані з наявністю сформованої, інтегрованої та стійкої національної й громадянської ідентичності у свідомості кожного її громадянина. Дефіцит національно-ціннісної самоідентифікації, нестійкість громадянських орієнтирів та невизначеність ідентифікаційних позицій формують уразливість до зовнішніх впливів і становлять потенційну загрозу національній безпеці [1, с. 63]. За відсутності чітко сформованої національної свідомості зростає рівень психологічної толерантності до різних форм зовнішньої агресії – від військової інтервенції до інструментів гібридної війни, включно з інформаційним маніпулюванням, культурною експансією та економічним тиском. У таких умовах національна ідентичність постає не лише гуманітарною категорією, а й інструментом колективного самозбереження та соціального згуртування в межах демократичного громадянського суспільства.

Актуальні геополітичні трансформації, спричинені повномасштабною збройною агресією РФ проти України, спричинили радикальні зміни в суспільному розвитку, системі національної

безпеки та гуманітарному просторі держави. В умовах дестабілізації соціальних інститутів, порушення цілісності комунікативно-культурного поля та зростання екзистенційних загроз ключовим завданням держави стає збереження та відтворення національної ідентичності, консолідація громадянського суспільства й формування ціннісних засад державності. У цьому контексті особлива місія належить системі освіти як стратегічному інституту суспільного відтворення, що виконує не лише функції когнітивної соціалізації, але й трансляції національних цінностей, утвердження патріотизму й готовності до громадянської участі в житті суспільства.

У сучасному нормативно-правовому полі закріплюються основоположні засади формування національної і громадянської ідентичності як пріоритетного напрямку державної політики. У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2] окреслено стратегічні пріоритети державної політики, серед яких, зокрема, зміцнення національних цінностей, утвердження ідей демократії та верховенства права, консолідація українського суспільства на засадах подолання соціокультурних, мовних і регіональних розбіжностей. У документі акцентовано на необхідності реалізації цих завдань у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції, а також на забезпеченні дотримання конституційно закріплених прав і свобод людини й громадянина як фундаменту для формування національної єдності та громадянської солідарності. Ці положення визначають не лише стратегічні орієнтири державотворення, а й актуалізують роль освіти та вчителя як ключових агентів у процесі виховання свідомого, відповідального та національно свідомого громадянина.

Роль учителя в умовах війни та суспільної нестабільності набуває нового змістового наповнення, адже він є носієм державницької ідеї, суб'єктом гуманітарного спротиву та вихователем особистості, здатної до усвідомленого служіння національним інтересам, виявів громадянської солідарності й збереження національної ідентичності. Від позиції, компетентності й етичної налаштованості педагога значною мірою залежить формування внутрішньої стійкості здобувачів освіти, їхнє усвідомлення власної причетності до національної спільноти, розвиток державницького мислення й готовності до відповідального громадянського вибору. Формування патріотичної свідомості особистості, її залучення до

осмислення національного досвіду, конструювання відповідальної громадянської позиції – усе це стає пріоритетним вектором педагогічної взаємодії в сучасному освітньому просторі. Вчитель у воєнний і поствоєнний час виступає не лише освітнім діячем, а й активним суб'єктом національного спротиву – у гуманітарному, ціннісному та виховному вимірах.

Таким чином, в умовах російсько-української війни роль учителя набуває стратегічного значення як чинника формування патріотичної свідомості, національної ідентичності та консолідації суспільства. У цьому контексті педагогічна діяльність розглядається як інструмент цілеспрямованого виховного впливу, спрямованого не лише на трансляцію знань, а й на формування патріотичної свідомості особистості, що є важливою складовою освітнього спротиву й утвердження державності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пометун Н. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. Український педагогічний журнал. 2023. № 2. С. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72>
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Ільницька Л.В.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри дизайну, МАУП, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2163-7751>

ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ПЛОЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАСАД ГУМАНІЗМУ

Анотація. Розгляд європейських засад гуманістичного погляду на мистецьку освіту має сприяти узгодженому впровадженню діяльнісних навчальних підходів до розуміння історичних підвалин формування цілісного розвитку.

Ключові слова: гуманізм, цілісний розвиток, мистецька освіта.

Сприятлива уніфікація освітнього поступу передбачає загальноприйнятні підходи при розробці сучасних навчальних технологічних методологій щодо дотримання когерентних підстав у винайденні оптимально сприятливого механізму врахування належного рівня інформаційного погодження оновлених програмних зазначень при відборі тематичного навантаження для певної вікової учнівської категорії. Типовий обсяг нормативно необхідного включення має на меті забезпечити збалансоване європейське навчальне прагнення цілісно підходити до систематизованого викладення знання поза інформаційним масштабом додаткового багатоманіття. Такий наріжний спосіб уважного ставлення до засвоєння знання є найнеобхіднішим і найгуманнішим, адже шкільна освіта дає універсальний простір для вивчення не тільки основ мовлення, а й математичного мислення, мистецького, фізичного, творчого та історико-патріотичного спрямувань у індивідуальне майбутнє кожного з учнів. Відтак, цілісність всебічного розвитку є не строкатістю вибору предметного наповнення для можливого зацікавлення дитячої уваги, а саме базовим рівнем широко орієнтованого формування людини, з потенційними професійними можливостями за прикладами талановитих особистостей європейської доби Відродження. Динаміка життя сучасного світу за рахунок масової доступності медійних ресурсів спрощує ставлення до споживчого характеру візуальної інформації. Гуманістичні засади шкільної освіти не декларують кодифікацію чіткої

методології, яку постійно відшліфовує педагогічна специфікація навчального обмірковування. Вимоги до якості освіти регламентують суцільну узгодженість затверджених планових форм роботи з додатковим тематичним забезпеченням. Заохочувальний аспект привернення учнівської уваги по ходу поступового викладення програмного матеріалу потребує логічного приведення до цілісності, як злагодженості. Дидактична процесуальність спирається на формування компетентнісного способу висування педагогічних винайдень до регламентного методичного застосування. У таких постійних умовах повсякчасного перегляду базового навчального обсягу рушійного навчального базису затребуваною сполукою вивіреного нагляду є фіксоване розуміння настановчої цілісності, як параметральної опції не структурування зведеного знання, а гуманістичної визначеності на винайдений пріоритет організованої можливості представляти перед учнями мистецький масштаб.

Якщо взяти до уваги, що гуманістичні підходи, у межах цілісності, передбачають загальноприйнятний рівень змістовного навантаження на еквіваленти перевірки отриманого предметно-інформаційного обсягу учнями, то мистецька періодизація світового спадку має структуруватися не хаотичним способом ущільненого тематичного графіку, а скоординовувати поступовість нарощування зображувальних різновекторних особливостей.

Здебільшого європейський гуманістичний характер навчання, за наміром цілепокладання, спирається на сформовану учнівську самостійність в освіті, адже з дорослішанням відповідальність збільшується, а контроль над процесом навчання з боку старшого покоління має зменшуватися, тобто учень має власним способом відношення до навчання розуміти майбутні пріоритети, поставлені перед собою зразкові планки і визначити характер важливості додаткової мистецької освіти і потенційний виклик для кардинального осягнення різних творчих напрямків. При цьому мова не йде про освітні гуманістичні настанови мистецького кола тематики для дитячих центрів творчого розвитку, адже у спеціалізованому освітньому середовищі питання про цілісність методичних прийомів виведення художньої інформації взагалі не є засадничим профілем, оскільки процес навчання, наприклад, у художніх студіях повністю крокує не з типовим календарним планом проходження підручника нормативу з мистецтва згідно затвердженого стандарту, а з компетентнісним мистецьким

опрацюванням конкретних творчих завдань відповідно до вікових особливостей у ставленні до наполегливості. Тим не менш, гуманістичність встановлює вплив на проблемні вектори мистецької освіти, окреслює спрямоване дискусійне поле для фахових розробок з приводу акумуляції послідовного навантаження на навчальний план з доцільним обсягом годин для мистецького розуміння виснажливості творчої роботи при створенні історичних шедеврів.

Lemberskyi O.Y.,

teacher at the Department of language training

Naval Institute of National university

"Odesa maritime academy"

Mordar O.O.,

student at the Naval Institute of National university

"Odesa maritime academy"

orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2376-4339>

THE ROLE OF THE TEACHER IN STRENGTHENING PATRIOTIC EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article notes the relevance of the problem of patriotic education of children and youth, the formation of their national consciousness and civic position. The special role of patriotic education in the formation of a young person as a citizen of his Motherland is highlighted. Patriotic education is considered in the context of modern socio-pedagogical realities. The crisis situation of the socio-political conditions of the existence of the younger generation is highlighted. In modern conditions, the growing role of social educators in the patriotic education of children and youth is noted. The main tasks of social work in this direction are identified, the requirements for the professional qualities of social educators are described. The main technologies of social work that can be applied in the formation of patriotism of children and youth are characterized. The content of the technologies of social work with families affected by military aggression is revealed. The article considers social work as a significant means of forming patriotism of children, young people and their families. The feasibility of developing optimal directions of social and pedagogical activity in the patriotic education of children and youth of Ukraine is substantiated. Recommendations are given to social educators on the organization of patriotic education of students in educational institutions. Conclusions are drawn on the important function of a social educator in cooperation with all participants in the process of patriotic education of the younger generation. The need for state support in this direction is emphasized not only for educational institutions, social institutions, medical, legal institutions, public organizations, but also for all those who are interested in this process.

Directions for further research are proposed on the multifaceted activities of social educators in the formation of a new generation of young people

Keywords: patriotic education of children and youth; patriotism; the role of a social educator; social work; social work technologies.

The study of the problems of socio-pedagogical activity on patriotic education of children and youth of Ukraine is based on the significant scientific and practical experience of social educators. The scope of scientific interests of domestic social educators is the ideas of harmonizing the interaction of the individual and the social environment. The current socio-pedagogical problem in modern conditions remains the solution of individual problems of youth socialization, the study of the personality of a young person and the environment, the development of an individual assistance program that will help young people navigate in the whirlpool of social events and phenomena, as well as the independent search for their life path, development and self-realization. A radical reform of the education system, regulation of youth employment, provision of special economic and legal guarantees, implementation of the strategy of national-patriotic education of children and youth are the priority tasks of the state youth policy of Ukraine today in general, and of socio-pedagogical science and practice in particular [2, c.330].

The current historical period, when the young Ukrainian statehood is enduring a difficult test of independence during the Russian military aggression in the east of the country, deepening the patriotic education of young people should be one of the main strategic directions for building a future society. The patriotic component in the state identification of young people is complicated by the critical state of the split in political views of the older generations, which negatively affects their education of young people, the crisis economic situation, the conflict situation in society on issues of language and religion. The problem is exacerbated by the total distrust of the adult population in the country's authorities, so young people cannot independently determine the guidelines and understand the reasons for respect for the Ukrainian state. In order to level the patriotic identification of the younger generation, the Kremlin organizers of the hybrid war in Ukraine, through the mass media under their control, constantly manipulate the family ties of the Ukrainian and Russian peoples, the cultural heritage associated with this. The love for the Motherland among the adult population and youth is being held back by the Ukrainian authorities with their outrageous

corrupt actions. Therefore, to build a better future for Ukraine, patriotic education of youth becomes a key issue, which is called upon to carry out educational work among youth to form their awareness of national differences from other countries, and to contribute to the formation of an active civic position so that society changes for the better. Only gradually, through reforms and state support for programs of patriotic education of children and youth, will social educators succeed in instilling in them respect for their country[1, c.27].

The social environment in which a young person is located has a decisive influence on the upbringing of the personality, therefore, a social educator must take into account the peculiarities of socialization in each individual case. In general, the feeling of patriotism, first of all, has a socio-moral origin, and does not depend on the territorial location. The civic position of young people should be formed under the influence of national self-awareness and recognition of the priority of human rights, that is, the legal culture of the individual. Patriotic education and professional activity in this direction of social educators, who are assigned a key role in implementing a holistic system of educating patriotism in young people, forming an active life position in them, changing the consciousness of young people to join in the affairs that can make our country an independent, democratic, sovereign, legal and social state, are called to give impetus to the spiritual healing of the nation [1, c.25]. The formation of a person's patriotic consciousness is an evolutionary process that consists of many stages of the development of society and national unity. Therefore, social educators are faced with the task of reforming education in the aspect of patriotic upbringing of children and youth [3, c.115].

Social educators in the patriotic education of children and youth use the following social technologies: prevention, diagnostics, counseling, adaptation, therapy, rehabilitation, control. The primary task of relevant specialists in this area is the prevention or warning of negative phenomena in the social environment. Applying primary prevention technologies, social educators should conduct educational activities with children and youth regarding the crisis situation in the country, teach adequate response to events, socially safe behavior, etc. [2, c.328].

The conclusion of the presented material of the article is the confidence in the critical need to deepen and expand the activities of social educators in the process of patriotic education of youth, as

a key factor in rebuilding a better future for the people of Ukraine. The work of social educators should be aimed at forming in young people a sense of patriotic belonging to their state. In this direction, attention and support for the patriotic education of children and youth is of fundamental importance as a factor in the guarantee of economic prosperity and unity of Ukraine. Socio-pedagogical science should be aimed at reforming, developing, deepening and improving the process of patriotic education of the younger generation, and be a unifying link in the activities of various patriotic public organizations. The feeling of patriotism should be based not only on modern heroic examples of protecting the statehood of Ukraine in the conditions of Russian military aggression, but also on the foundation of the centuries-old struggle of the Ukrainian people for their independence, originality, taking into account historical achievements in the fields of science, culture, art and sports. The development of technologies and methods of patriotic education of children and youth will enable social educators to constantly improve the professional level of their work depending on the new needs of society.

REFERENCES

1. Bekh, I. D., Chorna, K. I. 2022. Program of Ukrainian patriotic education of children and students. Kyiv, PP. 25-27.
2. Kapska, A. Y. 2021. Technologies of social and pedagogical work: Textbook / A. Kapska. K.: Slovo, PP. 328-330.
3. Kovalchuk, I. V. 2020. Technologies of social work for the formation of children's patriotism / I. V. Kovalchuk//Collection of scientific works of the Ivan Ohienko Kamyanets-Podilsky National University. Series: Socio-pedagogical. Issue 32, PP. 115-117.

Листопад О.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3121-324X>*

Мардарова І.К.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної педагогіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8899-2830>*

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Анотація. Розглянуто роль онлайн-платформ як інструменту патріотичного виховання здобувачів освіти в умовах діджиталізації суспільства. Акцент зроблено на перевагах використання цифрових технологій у формуванні національної свідомості та державницького мислення молоді.

Ключові слова: патріотичне виховання, діджиталізація, онлайн-платформи, громадянська свідомість, національна ідентичність, інформаційно-комунікаційні технології.

Сучасна освіта переживає глобальні трансформації, пов'язані з цифровізацією суспільства. Особливого значення набуває патріотичне виховання, яке формує національну ідентичність, громадянську відповідальність та любов до рідної землі [1; 2; 6]. Для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти важливо не лише опановувати педагогічні методики, а й уміти використовувати цифрові інструменти для виховання патріотів. Діджиталізація відкриває нові можливості для патріотичного виховання, але вимагає переосмислення традиційних підходів. Майбутні вихователі закладів дошкільної освіти повинні володіти навичками використання цифрових технологій для формування національної свідомості у дітей, поєднуючи інновації з класичними формами

організації освітнього процесу. Сучасний етап розвитку цифрових технологій характеризується появою низки спеціалізованих платформ, спрямованих на реалізацію патріотичного виховання: віртуальні екскурсії (музеї, історичні місця), що забезпечують доступ до вивчення культурної спадщини України; інтерактивні курси з історії та краєзнавства, які сприяють розвитку критичного мислення та формуванню національної свідомості; онлайн-заходи (вебінари, зустрічі з ветеранами та волонтерами), орієнтовані на активізацію громадянської позиції.

У контексті інтенсифікації цифровізації освітнього середовища гейміфікація визначається як ефективний механізм інтеграції ігрових елементів в освітній процес з метою формування патріотичної компетентності у майбутніх педагогів дошкільної освіти. Наукові дослідження (В. Ю. Биков, Р. С. Гуревич, А. М. Гуржій, В. Г. Кремень, В. В. Луговий, О. І. Ляшенко, П. Ю. Саух, С. О. Сисоєва, О. М. Спірін, О. М. Топузов та ін.) підтверджують, що застосування гейміфікації сприяє підвищенню мотивації, когнітивної активності та емоційної залученості учасників освітнього процесу. Використання системи балів, рівнів і досягнень (наприклад, платформа Kahoot!) стимулює засвоєння знань про національну історію, державну символіку та культурні традиції. Дослідження [3; 4; 5] засвідчують, що використання ігрових засобів у освітньому процесі сприяє підвищенню рівня залученості студентів на 30–40 % порівняно з традиційними формами. Віртуальні квести (наприклад, «Подорож Україною» у Minecraft Education Edition) дозволяють майбутнім вихователям в інтерактивній формі опанувати методiku ознайомлення дітей дошкільного віку з географією та історичною спадщиною України. Симуляційні ігри (наприклад, «Вихователь-патріот») пропонують сценарії, у яких студенти проектують заняття з патріотичного виховання для дітей. Онлайн-турніри з краєзнавства (типу Quizlet Live) розвивають критичне мислення та національну свідомість через командну взаємодію. Соціальні дошки лідерів (ClassDojo) візуалізують індивідуальний прогрес, посилюючи змагальний ефект і відповідальність за результати.

Довели свою ефективність у патріотичному вихованні студентів у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» такі форми роботи, як вебінари за участю учасників бойових дій, флешмоби, онлайн-акції до державних свят. Особливу роль у формуванні патріотичних

цінностей відіграють зустрічі з ветеранами, волонтерами, представниками громадських організацій, які безпосередньо долучаються до захисту незалежності України. Такі заходи не лише збагачують світогляд студентів, а й сприяють розвитку емоційної чутливості, емпатії, почуття відповідальності за майбутнє держави. Крім того, інтерактивні проекти – зокрема створення відеороликів («Я пишу, що я українець»), тематичних презентацій («Україна – це ми!»), участь у челенджах («Одягни вишиванку»), фотоконкурсах на тему патріотизму та державних символів («Мій прапор – моя гордість», «Обличчя патріотизму») – активно залучають студентську молодь до творчого самовираження та глибшого осмислення національних ідеалів. Означені форми роботи, поєднуючи традиції та сучасні цифрові технології, забезпечують цілісне патріотичне виховання, що відповідає викликам часу та сприяє становленню активного, свідомого, відповідального громадянина.

Проведене дослідження дало змогу виявити низку ключових викликів, що супроводжують процес цифровізації патріотичного виховання майбутніх вихователів. Одним із основних бар'єрів є недостатній рівень цифрової компетентності частини педагогічного складу. Багато викладачів не мають достатнього досвіду у використанні сучасних цифрових інструментів, платформ та сервісів, що значно ускладнює ефективне впровадження цифрового контенту. Окрему увагу варто приділити психологічним і педагогічним аспектам цифрового середовища. У дистанційному або змішаному форматі навчання суттєво ускладнюється встановлення емоційного зв'язку між викладачем і студентом. Відсутність безпосередньої взаємодії, невербальної комунікації, живого обговорення тем патріотичного змісту знижує рівень емоційного залучення студентів і послаблює їхню мотивацію до осмисленого прийняття цінностей національної ідентичності, що є критично важливим, оскільки патріотичне виховання передбачає не лише передання знань, а й формування глибокого особистісного ставлення до національних ідеалів, традицій, історії та культури.

Проведене дослідження дозволяє встановити, що цифровізація патріотичного виховання майбутніх вихователів є складним і багатовимірним процесом, що охоплює як педагогічні, так і технологічні аспекти освітньої діяльності. Патріотичне виховання здобувачів освіти в умовах діджиталізації освітнього простору вимагає не лише системної підтримки з боку держави та освітніх інституцій,

а й цілеспрямованого підвищення рівня цифрової грамотності викладачів, удосконалення змісту освітніх програм з урахуванням цифрових інструментів, модернізації матеріально-технічної бази закладів освіти. Водночас надзвичайно важливим залишається розроблення ефективних методичних підходів, здатних забезпечити збереження гуманістичної спрямованості, емоційного зв'язку між педагогом і здобувачами освіти, а також формування стійких патріотичних цінностей в умовах трансформації освітнього середовища під впливом інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, № 5(2), С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
2. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко, Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова, О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Регейло, М. В. Набок; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023>
3. Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М. Розвиток проєктної культури майбутніх педагогів в освітньому середовищі закладу вищої освіти Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки, 2023, Вип. 3. С. 485–497. DOI : <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-485-497>
4. Листопад О. А., Мардарова І. К., Освітній вебквест як інструмент дистанційної освіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки. 2024, Вип. 1 (54). С. 12–21. DOI : <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-12-21>
5. Листопад О., Мардарова І. Цифрова трансформація вищої освіти: теоретичний та практичний аспекти Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2024, Вип. 66. С. 143–152. DOI: [https://doi.org/10.31909/26168812.2024-\(66\)-19](https://doi.org/10.31909/26168812.2024-(66)-19)
6. Луговий В. І., Топузов О. М., Регейло І. Ю., Гудим І. М. Науково-практичні заходи (проєкти) наукових установ НАПН України з національно-патріотичного виховання. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, № 5(2), С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5210>

Пронікова І.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6911-0433>*

ФІНАНСОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТІВ-ДЕРЖАВНИКІВ

Анотація. У дослідженні проаналізовано важливість фінансової компетентності вчителів і пов'язана з цим необхідність розвитку фінансової грамотності здобувачів освіти. Актуалізовано положення Закону України Про освіту (2017) в частині обов'язковості набуття компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» на рівні повної загальної середньої освіти. Визначено рекомендації для розробки ефективної системи методів фінансової освіти вчителів з урахуванням набутого досвіду. Обґрунтовано значущість фінансової грамотності здобувачів освіти у розвитку успішного суспільства, виховання патріотів-державників.

Ключові слова: вчитель; здобувач освіти; фінансова грамотність; компетентності; наскрізна змістова лінія; заклади загальної середньої освіти.

Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти – «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Закон України «Про освіту» (2017) – одним із головних завдань визначили підготовку випускника Нової української школи, який є цілісною особистістю, всебічно розвиненою, здатною до критичного мислення; патріотом з активною життєвою позицією; здатним змінювати навколишній світ, розвивати економіку на принципах сталого розвитку; конкурентним на ринку праці. Для досягнення цієї мети розвиток шкільної освіти спрямовано на формування в здобувачів освіти 33СО ключових компетентностей [1; 2].

До виконання цих завдань має бути підготовлений учитель в системі освітнього процесу закладів вищої освіти (ЗВО) та післядипломної педагогічної освіти. Його фінансова компетентність є вагомим чинником економічного зростання національної еконо-

міки та збільшення рівня добробуту громадян. Також в сучасних умовах економічна освіта у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) виступає необхідною умовою адаптації здобувачів освіти до вимог Нової української школи. Вона потребує оновлення змісту освітнього процесу, творчого впровадження накопиченого досвіду та відіграє важливу роль у вихованні патріотів-державників.

Стаття 12 Закону України «Про освіту» (2017) визначає мету повної загальної середньої освіти та перелік ключових компетентностей, якими має володіти сучасний випускник задля досягнення цієї мети. Зокрема, однією з важливих компетентностей є «підприємливість та фінансова грамотність». Компетентність має передбачати певну «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1].

Відповідно до положень концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» відбулось оновлення змісту шкільних програм середньої та старшої школи. Головною відмінністю нових програм є те, що під час навчання мають бути реалізовані наскрізні змістові лінії, які є спільними для всіх предметів і співвідносяться з ключовими компетентностями. Реалізація наскрізної лінії «підприємливість та фінансова грамотність» передбачає вміння вчителя зіставляти матеріал, який він викладає, з можливістю його використання для розвитку підприємливості та підвищення рівня фінансової грамотності здобувачів освіти [2].

Реалізація наскрізних змістових ліній не передбачає збільшення обсягу навчального матеріалу, але має особливості. Зокрема, наскрізній змістовій лінії «підприємливість та фінансова грамотність» сприятимуть наступні фактори: застосування інтерактивних методів навчання (ці методи дозволяють змодельовати життєві ситуації на уроках і спонукати здобувачів освіти мислити, спілкуватися і діяти); проектна діяльність (завдяки навчальним проектам здобувачів освіти навчаються застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати, шукати інформацію з різних джерел, порівнювати й аналізувати, переконувати і вести за собою); організація екскурсій на підприємства та в організації (що допоможе мотивувати і активізувати здобувачів освіти до здобуття освіти) [3, с.91].

Також формування знань з фінансової грамотності здобувачів освіти необхідно розглядати як педагогічну технологію, яка охоплює певну сукупність методів і засобів, що забезпечують досягнення заданого результату [4, с.188].

Одним із вагомих чинників упровадження підприємницької освіти у шкільну практику є введення в освітній процес предмету «Фінансова грамотність», який має бути обов'язковим, що дозволить молоді розвивати базові компетентності, пов'язані з фінансовою сферою [4, с.189].

В цьому контексті важливе значення має виховання в ЗЗСО патріотів-державників. Це комплексна, системна й цілеспрямована діяльність закладів освіти спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування, сім'єю, громадськими об'єднаннями та іншими інститутами щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, розвитку як правової, демократичної, соціальної держави.

Тому фінансова компетентність вчителів є важливою зброєю в їх роботі. Розуміння економічної ситуації в Україні допомагає вчителям формувати у здобувачів освіти ЗЗСО усвідомлене ставлення до власної країни, її перспектив розвитку, визначити й акцентувати увагу на особливості економічних знань, фінансової грамотності. Інтеграцію економічних знань в освітній процес та організацію такої роботи із здобувачами освіти має бути забезпечений ЗЗСО. До забезпечення цього процесу, відповідним чином, має бути підготовлений вчитель.

Також зазначаємо, що важливими напрямками такої роботи є:

Включення економічних тем у програми ЗЗСО: уроки з економіки, історії економіки України, фінансової грамотності та підприємництва.

Екскурсії на підприємства: відвідування виробництв, фірм, банків та інших економічних структур дозволяють молоді побачити, як працює економіка на практиці.

Участь у економічних іграх та конкурсах: це дозволяє активніше залучити молодь до вивчення економіки та розвитку практичних навичок.

Залучення фахівців: експерти та практикуючі економісти можуть долучатися до проведення занять із здобувачами освіти, що дозволить їм отримати практичні знання та рекомендації.

Обговорення актуальних економічних проблем: обговорення актуальних економічних проблем та викликів, що стоять перед Україною, допоможе сформувати свідоме ставлення до економічної ситуації та мотивувати до участі у розвитку країни.

Проаналізувавши вимоги та зміст підготовки вчителя з фінансової грамотності, як засіб виховання патріотів-державників, встановлюємо, що цей процес є вагомим чинником професійного зростання і ресурсом їх викладацької практики. Підвищення кваліфікації вчителів повинно розглядатися і як важливий фактор зростання фінансової грамотності здобувачів освіти. Знання та навички, набуті майбутніми вчителями ще під час освітнього процесу у ЗВО й вчителями на курсах підвищення кваліфікації, однаково необхідні та важливі, як для них самих, так і для здобувачів освіти ЗЗСО в процесі виховання патріотів-державників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про освіту. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 10.03.2021).
3. Пронікова І. В., Давиденко А. А. Виховання підприємницьких рис на уроках фізики. Уроки з підприємницьким тлом: навчальні матеріали. Варшава: Сова, 2014. С. 90-91.
4. Пронікова І. В. Фінансова грамотність як складова економічного виховання учнівської молоді. Наукові Записки малої академії наук. Серія: Педагогічні науки. Вип. 9. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С 187-195.

Ткачук Л.В.,

*кандидатка педагогічних наук,
доцентка, доцентка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3337-2540>*

СОБОРНІСТЬ ЯК ІДЕЙНИЙ ІМПЕРАТИВ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. Ідея соборності як цінність особливо значуща для українського народу, який століттями входив до складу чужоземних держав, територіально і політично був роз'єднаний, піддавався різним видам денаціоналізації. В умовах надзвичайних викликів потребують негайного вирішення питання формування української людини як соборної особистості

Ключові слова: соборність, ідейний імператив, освітня система, духовна еліта, духовність.

Нині нового розуміння й осмислення набула ідея соборності, єдності суспільства у готовності до боротьби за свою свободу і Державу. Нашу незалежність і самостійність виборювали цілі покоління українських патріотів, за неї полягли герої Небесної сотні, за неї гинуть і нині українські воїни та мирні громадяни. Соборність є одним із базових концептів української державності. Саме соборність для України – це єдність багатоманітності, об'єднання навколо спільного стрижня, яким є українська державність, українська ідентичність.

Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначені як «основні суспільно-державні (національні) цінності: соборність, самобутність, воля, гідність» [4, ст. 6, п. 3]. Зміст Закону спрямовано на забезпечення соборності як єдності й неподільності усіх територій України, як духовної єдності усіх громадян України, а утвердження української національної ідентичності є не лише основним напрямом його втілення, але й – необхідною умовою суспільної консолідації.

Російська агресія стала найсуворішою перевіркою не декларативності, а реальної сили українських соборницьких ідей. В умовах війни розуміння соборності набуває нових сенсів: «у Соборності – суть нашого спротиву. Коли кожен відповідає за іншого і водночас за загальну справу, добробут, розвиток і, звісно, боротьбу»; «єдиний народ не зламати і ми, як ніколи, відчуваємо єдину державу, бо самі творимо її і боремося за неї»; «усіх нас об'єднує бажання перемогти»; українці об'єднали весь цивілізований світ, щоб перемогти агресора, українці єдині у своєму бажанні жити у вільній, соборній, незалежній Україні; Україна разом з усім цивілізованим світом демонструє дивовижну консолідацію та єдність у протистоянні агресору [1, с.17].

Ідеї соборності, «ціннісне обґрунтування, суспільна легітимація й інституційне оформлення якої є ключовим індикатором завершеності націєтворчих процесів всередині етносу» без сумніву, належить статус цементуючого ферменту нації [5, с.197]. Отже, на перший план виходить людський фактор – «українська людина як соборна особистість з її всеукраїнськими почуттями, болями і сподіваннями» [6, с.16]. На порядку денному нагальна потреба плекання «націєцентричності української нації» [6, с.15] «за допомогою насамперед духовного вектора, філософії серця» [6, с.15], «на спільних духовних цінностях, патріотичних почуттях та кодах українського народу, на традиціях, нормах і правилах, притаманних його спільноті» [6, с.16]; духовно-інтелектуальне забезпечення державо-націєтворчих процесів як запорука збереження розмаїття етнічної, культурної, мовної, релігійної та іншої ідентичності народу, що дав назву державі Україна.

Визначну, неперевершену роль у формуванні почуття соборності й українськості, безперечно, відіграв Пророк нашої нації Тарас Шевченко, який заповідав нам: «Свою Україну любіть. Любіть її... Во время люте. В останню тяжкую минуту За неї Господа моліть».

Досвід об'єднаної Європи, побудова в Україні інформаційно відкритого, громадянського і демократичного суспільства вчать, що пора наголошувати на патріотизмі та українськості спільноти, насамперед її молодій генерації. В активному «окультурюванні» української спільноти власними духовними (європейськими і світовими) демократичними цінностями більш функціональну позицію повинна зайняти – як результат реалізації наукових напрацювань у психолого-педагогічній практиці – нова національна інтелектуальна еліта, яка, «почавши із себе, побачить, нарешті,

Україну в собі, а не тільки себе в Україні, позбудеться популізму, корупції, брехні та інших асоціальних явищ і девіантних форм поведінки; зробить справжній, а не декларативний «український прорив» у підвищенні рівня людського розвитку, інтелектуального капіталу, соціальних стандартів і т. ін.» [6, с.20].

Характеризуючи ознаки духовної еліти академік І. Зязюн зазначав: «Відмінністю духовних еліт від політичних, економічних чи професійних є первинність моральних гуманістичних начал. Духовна еліта визначається передусім тим, що відшукує нові моральні ідеали, шляхи відтворення великого суспільства, нові більш досконалі, достойні засоби єднання людей, більш високі цілі» [2, с.33]. Духовність визначається не стільки інтелектом, скільки емоційно-почуттєвими характеристиками особистості: «Чутливість до моральних вчинків, загострена чуттєвість провини (риса, як правило, притаманна інтелегенту)... розуміння життя як переживання. Співчуття, доброзичливість, «журба про інших» пов'язані з надзвичайною сприйнятливістю, зраненою за інших «боляче сприйнятливою душею», відкритістю світові [3, с. 16].

У період соціальних змін в Україні особливого значення набуває думка І. Зязюна про те, що «Громадянське суспільство не лише формує громадян, але й само народжується ними» [2, с.39]. Забезпечення на практиці психолого-педагогічних умов, сприятливих для духовного розвитку молоді, незмінно призводить до циклічного духовного оновлення суспільства, утвердження його соборності. Однією з важливих характеристик соборної особистості є орієнтація на служіння ближнім, країні, людству в цілому, не очікуючи визнання та нагород. У зв'язку із цим вчений стверджував: «Незмінно перебуваючи у меншості, духовна еліта не зацікавлена зовнішніми успіхами і прагненнями виокремитися, звертаючи на себе соціальну увагу» [2, с.33]. Ставлення до інших, визначає ступінь духовної розвиненості людини та зумовлює відповідне ставлення з боку оточуючих: «Духовний авторитет визначається не лише сумою певних особистісних якостей, але й здатністю бачити і знаходити достоїнства в інших, цінувати інтереси та думки тих, хто знаходиться поруч. Ця повага до особистості іншого, вміння співстраждати і гостро сприймати чужу біду завжди були характерною ознакою вітчизняної духовної еліти» [2, с.34].

Отже, найголовніше завдання освіти не стільки у формуванні професіонала, скільки у розвитку особистості, її духовного світу:

«Освіта має формувати не фахівця експерта (це само по собі важливо), а самоцінну особистість, що реалізує себе в тій чи іншій професії, повнокровно живе в світі, переживає свою відповідальність за близьких, країну, планету. Можливо тоді прийде нове покоління політиків – не лише з капіталом, вченими ступенями і званнями, гарним знанням іноземної мови, але й з іншим духовним і душевним світом, що мислять не службово-інструментально, а в контексті цінностей і смислів людського життя і культури» [2, с.37]

Таким чином, констатуємо, що соборність особистості розуміється як своєрідний ідеал не тільки особистісного становлення, але й суспільного зростання. Реалізація цього ідеалу на практиці здійснюється за посередництва національної системи освіти, яка має забезпечувати психолого-педагогічні умови, сприятливі для духовного розвитку молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Т. День Соборності України як маркер ідентичності в умовах війни. Соборність України: історія та сучасність: зб. наук. праць: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 19 січ. 2023 р. Київ–Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2023. С.11–18.
2. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць / За редакцією Л. Л. Товажнянського та О. Г. Романовського. Вип.1 (5). Харків: НТУ «ХПІ», 2003. С.32–42.
3. Зязюн І. А. Духовні чинники елітарної особистості. Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: зб. матер. Міжнар. конгресу – IV Слов'янські педагогічні читання. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. С. 15–19.
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 17.05.2025).
5. Семергей Н. Соборність як складник розвитку національної ідентичності українців у другій половині XIX – першій третині XX століття: новітня історіографія. URL: <file:///C:/Users/USER/Downloads/358-Article%20Text-314-1-10-20200123-1.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
6. Українська Національна Ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / за ред. В.С. Кравціва; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2011. 60 с.

Шевченко С.М.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,*

Інституту педагогіки НАПН України,

ORCID ID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0432-8893>

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ (1991–2004)

Анотація. У статті визначено роль гуманітарних дисциплін у формуванні національної свідомості школярів України у період з 1991–2004 років. Розкрито, який зміст шкільних програм зазнавав трансформацій, і чи відповідав він змінам у політичному, соціальному та культурному контексті українського суспільства. Акцентовано увагу на гуманітарних дисциплінах, які виконували не лише інформативну, а й виразну виховну функцію. Доведено, що на початку 2000-х років реформи освіти сприяли посиленню інституціоналізації патріотичного виховання національних цінностей, національної свідомості учнів України

Ключові слова: історичне минуле, культурна спадщина, історія України, українська мова, національна свідомість, національне виховання.

У загальноосвітніх школах України протягом 1991–2004 років гуманітарні дисципліни стали основою формування національної свідомості та громадянської позиції учнів. У контексті розбудови незалежної держави завдання формування національної ідентичності було визначено пріоритетним у державній освітній політиці. Предмети історія України, українська література, українська мова, «Людина і світ», «Основи правознавства», а також впроваджений у низці шкіл курс «Християнська етика» стали важливими інструментами трансляції ідей патріотизму, шанобливого ставлення до історичного минулого та культурної спадщини.

Протягом зазначеного періоду зміст шкільних програм зазнавав трансформацій, що відповідали змінам у політичному, соціальному та культурному контексті українського суспільства. У другій половині 1990-х років в освітній сфері були розроблені й впроваджені концептуальні документи, які закладали ідеологічні

засади національного виховання: Концепція національного виховання (1997), Концепція громадянської освіти (2000), Національна доктрина розвитку освіти України (2002). Вони визначили гуманітарну освіту як пріоритетний напрям формування світоглядної та громадянської компетентності учнівської молоді.

Гуманітарні дисципліни почали виконувати не лише інформативну, а й виразну виховну функцію. У програмах та підручниках з історії України з'явилися теми, що раніше ігнорувалися або висвітлювалися однобічно: Голодомор 1932–1933 років, визвольна боротьба ОУН і УПА, діяльність Української Центральної Ради, репресії радянського періоду. Особливу увагу приділяли формуванню історичної пам'яті через вивчення трагічних та героїчних подій української історії.

В українській літературі акцент зміщувався у бік вивчення творів письменників, які відображали національні ідеї, боротьбу за свободу та незалежність. До програм були включені твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стуса, Івана Багряного. Їхні тексти не лише ілюстрували художні зразки українського письменства, а й формували в учнів морально-етичні уявлення про гідність, жертвовність, любов до Батьківщини [10]. У 2002 році ухвалено Державну програму патріотичного виховання громадян України на 2003–2005 рр., яку у 2007 році оновлено на період до 2012 року. Ці документи визначали головні напрями діяльності навчальних закладів: формування національної свідомості, прищеплення любові до рідного краю, залучення до вивчення історії України, популяризацію державної символіки [2].

У шкільному просторі патріотичне виховання реалізовувалося через такі напрями: навчальний компонент – інтеграція патріотичних цінностей у зміст навчальних дисциплін, зокрема історії, літератури, географії України; позакласна діяльність – організація тематичних заходів (Днів захисника Вітчизни, Днів пам'яті жертв Голодомору, Днів вишиванки тощо); туристсько-краєзнавча робота, зокрема через мережу шкільних краєзнавчих гуртків і походів; співпраця з ветеранськими організаціями, музеями, козацькими об'єднаннями.

Одним із дієвих підходів було створення виховних систем на рівні класного колективу з акцентом на патріотизм, що давало змогу сформувати єдність навчального і виховного процесів [7].

У період 1991–2004 років у змісті патріотичного виховання відбулося поступове оновлення у навчальних програмах: було

введено теми про визвольні змагання 1917–1921 рр., діяльність УПА, постаті Івана Мазепи, Степана Бандери, Євгена Коновальця. Водночас, як зазначає І. Білоцерківець, військово-патріотичне виховання не втратило актуальності, однак зазнало модернізації у відповідності до нової української ідеології [1]. Зростала увага до формування поваги до державних символів, знання історії місцевої громади, традицій рідного краю. Значну роль відігравали шкільні музеї, "живі уроки історії", патріотичні акції тощо.

Незважаючи супроводжувалося труднощами. Це було пов'язано із: слабкою підготовкою вчителів до роботи з новими виховними ідеями; недостатнім методичним забезпеченням; політизацією історичних тем і відсутністю єдиної ідеологічної позиції; впливом пострадянських виховних стереотипів. Ідея народності виховання лягла в основу на формування нормативної бази, впровадження патріотичного виховання у виховну шкільну роботу, де головним завданням було збереження національних традицій, розвиток рідної мови і культури, утвердження почуття національної самосвідомості, збагачення духовного арсеналу українського народу.

На початку 2000-х років реформи освіти сприяли посиленню інституціоналізації патріотичного виховання. Історія України стала обов'язковою для вивчення вже з 5 класу, а у старшій школі зросла кількість годин на її опанування. Зміст підручників поступово адаптувався до нових ідеологічних підходів, відображаючи незалежницький наратив та реабілітуючи низку подій і постатей, що були в радянський період.

Суттєвим стало і розширення курсів з громадянської освіти, де розглядалися питання прав і обов'язків громадян, демократичні цінності, національна символіка. У 2000-х роках поширення отримали програми на зразок «Я і Україна», «Основи християнської етики», у межах яких патріотичне виховання поєднувалося з духовно-моральним розвитком особистості.

Таким чином, гуманітарні дисципліни у шкільній системі освіти стали ефективним інструментом формування патріотичних цінностей, національної свідомості та історичної пам'яті учнів, інтегруючи навчальний зміст із ціннісними орієнтаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківець І.П. Українське військово-патріотичне виховання: витоки і становлення. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18, кн. 1. С. 487–490.
2. Державна програма патріотичного виховання громадян України на 2007–2012 роки. Освіта України. 2007. №14.
3. Зубалій М.Д. Становлення і розвиток поняття “військово-патріотичне виховання” у педагогічній літературі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2007. №1(10). С. 219–228.
4. Історія України: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2004.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. К.: МОН України, 2002. 32 с.
6. Концепція національного виховання. К.: МОН України, 1997. 14 с.
7. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання: досвід сучасної школи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. №36. С. 73–75.
8. Українська література: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Ірпінь: Перун, 2005.
9. Шевченко С.М. Патріотизм як індикатор духовного оздоровлення народу та вихованні молодого покоління. Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, May 1-2, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 210-211. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-4-1-2-travnya-2025/> <http://www.wayscience.com> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745311/>

Гоголь М.Р.,

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Глухівського національного педагогічного

університету імені Олександра Довженка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0143-9314>

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Розглядається теоретичне осмислення взаємозв'язку освіти та культури як чинників формування культурної компетентності особистості. Обґрунтовується необхідність інтеграції культурологічного підходу в освітній процес, що сприятиме формуванню здатності особистості до ефективної взаємодії в полікультурному просторі.

Ключові слова: освіта, культура, культурна компетентність, соціалізація, полікультурний простір.

Сучасні наукові дослідження філософів, педагогів, психологів і культурологів акцентують на взаємозв'язку освіти та культури, розглядаючи освіту як соціальний інститут, який забезпечує інтеграцію молодого покоління у світовий культурний простір і сприяє творчому засвоєнню культурних надбань людства. Так, українська дослідниця Т. Шахрай розглядає культуру та освіту як взаємопов'язані, однак сутнісно відмінні феномени. Учена окреслює спільні та відмінні риси цих понять, наголошуючи, що культура базується переважно на практичних знаннях і навичках, тоді як освіта ґрунтується на знаннях у поєднанні з розумінням. Вчена визначає культуру як механізм, що регламентує та спрямовує поведінку й життєдіяльність індивіда, водночас підкреслюючи роль людини як носія і транслятора культурного досвіду [6].

У педагогічній науці поняття «культура» трактується багатозначно. В українському педагогічному словнику С. Гончаренка культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності [3, с. 182].

В аспекті нашого дослідження апелюємо до трактування поняття «культура», поданого В. Тушевою. Українська вчена запропонувала низку дефініцій, які розширюють розуміння сутності означеного поняття, як-от: «культура – це якісна визначеність явища, що дозволяє не тільки ідентифікувати і відрізнити його від інших, а й вказати на ступінь сформованості, розвиненості і відносної досконалості; культура – це ціннісна значущість будь-якого явища, що дозволяє розглядати його з точки зору включення у сукупність досягнень у галузях науки, освіти, мистецтва, способу життя; у цьому сенсі культура сама стає соціальною метацінністю, поєднуючи у собі цінності в їх культурно-історичному і національно-культурному контекстах; культура – це процес і механізм як збереження і трансляції цінностей, так і їх постійного породження і перетворення у галузі пізнання, спілкування і творчості; культура – це середовище соціально значущого зрощування людяності і простір вільного виникнення нових елементів творчого досвіду, його самоорганізації, саморозвитку і самооновлення» [5, с. 62].

На основі усвідомлення поданих ученою дефініцій можна стверджувати, що культура охоплює різноманітні аспекти соціального буття, а центральним завданням культурологічного знання є дослідження взаємодії особистості з навколишнім світом крізь призму творення матеріальної та духовної культури. Тож, культурні цінності формують ідеали людини, визначають її життєві орієнтири та впливають на світосприйняття, відображаючись у традиціях і нормах. Суб'єктом культури є особистість, яка творить, зберігає, поширює культурні цінності, а система освіти виступає своєрідним каналом передачі й творення соціокультурного досвіду людства.

Освіта як соціокультурний інститут виконує стратегічну функцію інтеграції індивіда у культурний простір на різних етапах онтогенезу, вона відіграє ключову роль у формуванні культури особистості. На думку української вченої В. Болгаріної, принцип культуровідповідності передбачає орієнтацію на засвоєння культурних способів взаємодії зі світом ідей, людей і мистецтва, техніки тощо [2, с. 9]. Таким чином, культура в освіті виступає як джерело знань про суспільство, природу та способи діяльності, вона визначає ціннісне ставлення особистості до світу.

В рамках освітнього процесу відбувається засвоєння людиною як предметних результатів культурної діяльності (матеріальних і

духовних цінностей), так і операційних механізмів їх відтворення. Зміст освіти варто розглядати в діалектичній єдності його структурних компонентів (знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій) і культуротворчої функції, спрямованої на формування культурної компетентності особистості. Як інституціалізована форма соціокультурної практики, освіта забезпечує передачу культурних цінностей, знань і традицій від старших поколінь до молодших, міжкультурну комунікацію, соціокультурну детермінацію особистісного розвитку.

Освіта та культура мають спільну сферу впливу на формування особистості, оскільки система освіти завжди відповідала культурним вимогам епохи. Сучасні освітні реформи в Україні орієнтовані на розвиток демократичного суспільства, інтеграцію до європейського освітнього простору та відродження національної культури. Система освіти функціонує як інституціалізований механізм, що забезпечує трансляцію культурної спадщини, генерацію нових культурних форм, соціалізацію індивіда крізь призму культурних цінностей.

Освіта виконує ключову функцію у процесі залучення особистості до культурного простору упродовж усього її життєвого шляху. Саме через освітню діяльність індивід опановує як матеріальні, так і духовні надбання суспільства, а також засвоює способи їх відтворення і трансформації. Водночас зміст освіти передбачає не тільки засвоєння знань, формування умінь, навичок і ставлень, а й орієнтацію на набуття особистістю культурної ідентичності. Вітак освіта постає як складна соціокультурна практика, що забезпечує міжкультурну комунікацію та визначає спадкоємність культурних традицій, створюючи умови для особистісного розвитку індивіда.

Різноманітні аспекти культури особистості нині репрезентуються поняттям «культурна компетентність». На думку Н. Бібік, розвиток культурної компетентності забезпечує здатність особистості до життя й ефективної взаємодії в міжкультурному соціумі, спираючись на національні й загальнолюдські духовні засади [1]. Відтак джерелом формування означеної компетентності виступає культурна спадщина українського народу та всього людства в історичній ретроспективі, яка втілює систему універсальних норм і цінностей.

На наше переконання, культурна компетентність визначається як здатність особистості критично осмислювати й оці-

нювати культурні досягнення як національного, так і світового рівня, орієнтуватися в духовно-культурному контексті сучасного суспільства, а також використовувати методи самовиховання, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях [4, с. 5]. Отже, у процесі виховання й самовиховання відбувається засвоєння індивідом основ культури як сфери духовного життя людей, що сприяє формуванню в особистості вмінь самостійно виробляти принципи своєї діяльності, поведінки, спілкування, орієнтуючись на найкращі зразки загальнолюдської та національної культури.

Культурну компетентність доцільно розглядати як таку, що забезпечує здатність людини самостійно осмислювати та свідомо застосовувати набутий комплекс знань, умінь і навичок у сфері соціокультурних, суспільних, інституційних і нормативно-ціннісних засад, що регулюють її поведінку. Особливо важливою ця компетентність є в умовах мобільної соціальної взаємодії, зокрема в полікодових комунікативних ситуаціях, що відбуваються різними мовами.

Отже, на основі аналізу наукових підходів ми дійшли висновку, що освіту доцільно розглядати як засіб створення та передачі культурних цінностей, їх збагачення, ретрансляції та розповсюдження, тобто як своєрідний провідник у світ культури. Взаємодія культури та освіти забезпечує формування ієрархії цінностей особистості та необхідних компетентностей, визначальною з яких є культурна компетентність, що розглядається як інтегративна характеристика і вказує на результат засвоєння особистістю системи знань про культуру в її різноманітних проявах та рівень сформованості відповідних умінь, ціннісних орієнтацій та установок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–49.
2. Болгаріна В. С. Культурологічний підхід до управління школою: посіб. Харків: Видавн. група «Основа», 2006. 107 с
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Вид-во «Либідь». 1997. 366 с.
4. Крутенко О. Ф. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних стандартів.

Загальнокультурна компетентність: наук.-метод. посіб. Черкаси: ЧОІПОПП. 2014. 68 с

5. Тушева В. В. Культурологічні засади вищої мистецької освіти. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22 (27). Ч. 1. С. 62–68.
6. Шахрай Т. Теоретичні основи культурного розвитку особистості майбутнього педагога. У: Культурологічна складова професійного розвитку педагога : зб. наук. праць / за ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 126 с.

Головко А.,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв,
Бердянський державний педагогічний університет*

Качерова О.Г.,

*старший викладач кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3263-561X>*

ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ, ЯК НОСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Анотація. Розглянуто зміну ролі вчителя мистецтва в умовах війни. Педагог стає не лише освітянином, а й носієм національної єдності, формує в учнях патріотизм, моральну стійкість і культурну самосвідомість. Мистецька освіта виступає засобом підтримки, збереження ідентичності та духовного опору.

Ключові слова: мистецька освіта, війна, вчитель, національна єдність, патріотизм, цінності, культурна ідентичність, філософія освіти.

У сучасних реаліях повномасштабної війни в Україні особливої значущості набуває мистецька освіта як інструмент духовної підтримки, збереження національної ідентичності та формування стійкості у підростаючого покоління. В умовах війни, формування педагогічних цінностей потребує інноваційних підходів до навчання, що ставлять на перше місце патріотизм, співчуття, моральну відповідальність та культурну самоідентичність. Саме мистецтво дає вчителю можливість виховати внутрішню силу дитини, її зв'язок з національною спадщиною та віру в позитивне майбутнє. Це підкреслює необхідність глибокого осмислення ролі вчителя як символу національної єдності в сучасному навчальному процесі.

Проблема трансформації педагогічних цінностей у контексті соціальних криз та збройних конфліктів розглядалася в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців: С. Гончаренка, В. Кременя, І. Зязюна, А. Маслоу, П. Фрейре та ін. Питання мистецької освіти

як засобу формування духовності, патріотизму та національної свідомості розкривають у своїх працях О. Рудницька, Т. Шпак, Н. Миропольська.

Після початку повномасштабної війни 2022 року спостерігається зростання наукової уваги до ролі освіти у збереженні національної ідентичності, психоемоційної підтримки дітей, а також до постаті вчителя як морального авторитета. Разом із тим, філософське осмислення саме мистецької освіти в умовах війни та переосмислення цінностей вчителя як носія національної єдності залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження в міждисциплінарному контексті: педагогіки, філософії освіти, культурології та психології [1].

Мета дослідження – виявлення змін у ціннісних орієнтаціях учителя мистецьких дисциплін в умовах воєнного часу та визначення його ролі як носія національної єдності, засобами філософського осмислення мистецької освіти як виховного та об'єднавчого чинника.

У процесі вивчення змін, які відбуваються у змісті та сенсах мистецької освіти під час війни, особлива увага приділялася аналізу ролі вчителя як не лише фахівця, що навчає, а як особистості, що транслює духовні, патріотичні та моральні цінності через творчість. Вивчалися також механізми впливу мистецтва на формування стійкості, гідності, патріотизму та національної свідомості учнів.

Учитель мистецтва, під час взаємодії з дітьми в умовах суспільної нестабільності, стає для них джерелом не лише знань, а й емоційної підтримки, морального орієнтиру, прикладом відповідального громадянина. Через мистецькі образи, національну символіку, культурні коди та історичну пам'ять він допомагає учням осмислювати події сучасності, формувати почуття приналежності до своєї нації та здатність до співпереживання. Особливу увагу в дослідженні приділено тому, як мистецька освіта здатна створювати простір рефлексії, де учні мають змогу висловлювати власні почуття, осмислювати моральний вибір героїв творів мистецтва, формулювати власні цінності.

Проведення тематичних занять, творчих проєктів, мистецьких акцій у школах під час війни сприяє не лише розвитку естетичного сприйняття, а й утвердженню єдності, гідності й духовної стійкості [2;3].

Таким чином, мистецька освіта в умовах війни постає не лише як навчальний предмет, а як філософська практика збереження людяності, ідентичності та національної єдності, а вчитель стає центральною фігурою цього процесу – носієм світоглядних і моральних орієнтирів українського суспільства.

Отже, філософія мистецької освіти в умовах війни набуває нового змісту, в якому переосмислюється роль учителя як носія не лише знань, а й національних цінностей, духовної стійкості та гуманістичних ідеалів. Мистецька освіта виступає потужним засобом морального й патріотичного виховання, що поєднує естетичний розвиток з формуванням громадянської позиції. Трансформація цінностей учителя мистецтва в умовах війни проявляється у його здатності адаптувати освітній процес до викликів часу, створювати емоційно безпечне середовище та сприяти єднанню учнів навколо ідеї культурної самотності.

Саме через образотворче, музичне, театральне мистецтво діти вчаться співпереживати, розрізняти добро і зло, шукати сенси в складних життєвих подіях. Особливої ефективності набуває використання мистецтва в поєднанні з активними методами — творчими проектами, рефлексивними обговореннями, художніми інтерпретаціями — що сприяє розвитку критичного мислення, емпатії, самоусвідомлення та національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. В. Педагогічна філософія в умовах воєнного конфлікту. Філософія освіти. 2022. № 3. С. 45–52.
2. Кременя В. С. Роль мистецтва у формуванні національної ідентичності. Культурологія. 2021. № 1. С. 33–39.
3. Миропольська Н. П. Патріотичне виховання через мистецтво в сучасній школі. Педагогічний журнал. 2023. № 7. С. 14–20.
4. Шпак Т. В. Філософські засади мистецької освіти в кризових умовах. Науковий вісник. 2022. № 6. С. 102–108.

Кочубей Т.Д.,

доктор педагогічних наук, професор

кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9104-8442>

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Закцентовано увагу на ролі педагогічного краєзнавства у підготовці майбутніх соціальних працівників. Наголошено на важливості досліджень із напрямку педагогічного краєзнавства, розвитку освіти та педагогічної думки. Визначено напрями педагогічного краєзнавства.

Ключові слова: педагогічне краєзнавство, здобувачі вищої освіти, історико-педагогічні знання, освіта, напрями педагогічного краєзнавства.

Педагогічне краєзнавство відіграє важливу роль у підготовці майбутніх соціальних працівників, допомагаючи їм краще зрозуміти соціальне середовище, в якому вони будуть працювати та ефективно взаємодіяти з різними категоріями населення. Педагогічне краєзнавство, як галузь наукових знань, досліджує розвиток освіти, педагогічної думки та культури в Уманському регіоні Черкащини. Адже, для майбутніх соціальних працівників досить важливим надбанням є вивчення історичних аспектів розвитку освіти, педагогічних традицій краю, сучасних освітніх практик з метою збереження та використання регіонального педагогічного досвіду. Основними напрямками розвитку педагогічного краєзнавства в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини виступають:

- вивчення історії освіти (досліджуються діяльність навчальних закладів, ідеї видатних педагогів та їхній внесок в розвиток освіти в регіоні);
- аналіз педагогічної думки (вивчаються теоретичні та практичні напрацювання місцевих педагогів та їхній вплив на освітній процес);

- збереження та використання педагогічного досвіду (вивчення та застосування унікальних місцевих педагогічних практик у сучасній освіті);
- розвиток регіональної освіти (педагогічне краєзнавство сприяє формуванню та вдосконаленню освітньої системи Уманщини) [2].

Завдяки педагогічному краєзнавству здобувачі вищої освіти факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини здобувають знання про історію та соціально-економічний розвиток регіону. Адже, педагогічне краєзнавство, як галузь історико-педагогічного знання, досліджує розвиток освіти, педагогічної думки та культури певного регіону. Використання такого досвіду під час проведення лекційних та практичних занять зі здобувачами вищої освіти є досить актуальним в умовах сьогодення. До напрямів педагогічного краєзнавства відносимо такі як:

- дослідження народних виховних традицій;
- вивчення діяльності місцевих педагогів;
- ознайомлення з педагогічним досвідом педагогів;
- вивчення їхніх біографій;
- здійснення аналізу принципів та засобів виховання;
- визначення характерних особливостей певного регіону, у даному випадку Черкащини.

Актуальності також набуває ознайомлення здобувачів вищої освіти з біографіями та освітньою діяльністю відомих педагогів, які зробили значний внесок у розвиток педагогічного краєзнавства, зокрема таких як: Андрієвський Олексій Олександрович (1845–1902 рр.) – педагог, український історик, журналіст, краєзнавець, вчений, літератор, просвітник, активний громадський діяч; Григоріїв Никифор Якович (1883–1953 рр.) – український педагог, учитель початкових шкіл, історик, учений, журналіст, публіцист, громадський та політичний діяч, доктор соціології; Грушевський Марко Федорович (1865–1938 рр.) – український церковний діяч, педагог, етнограф, краєзнавець, родич Михайла Грушевського; Захаренко Олександр Антонович (1937–2002 рр.) – видатний український педагог, громадський діяч, директор Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської

області, академік Національної академії педагогічних наук України, Народний учитель; Карпунь Федір Пилипович (1922–1997 рр.) – видатний педагог, історик, краєзнавець; Кузь Володимир Григорович (1938–2019 рр.) – доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член Національної Академії педагогічних наук України; Лучицький Іван Васильович (1845–1918 рр.) – український історик, педагог, просвітник, громадський діяч; Шулежко Олександра Максимівна (1903–1994 рр.) – вихователька та ін.

Значний внесок у розвиток Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національної академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки України, а також лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини здійснила завідувачка кафедрою соціальної педагогіки та соціальної роботи, докторка педагогічних наук, професорка Коляда Н. М. Метою діяльності Центру педагогічного краєзнавства визначено «розвиток фундаментальних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства, координації дослідницької діяльності вчених у галузі педагогічного краєзнавства, створення можливостей для апробації та впровадження у навчальний процес результатів досліджень, залучення обдарованої молоді до активної науково-дослідної роботи» [2]. Структура Центру включає Науково-дослідну лабораторію «Педагогічне краєзнавство Черкащини», а також науково-дослідні підрозділи закладу вищої освіти України та наукові секції, зокрема такі як: історія регіональної освіти, персоніфікована педагогіка, історико-педагогічне джерелознавство [2]. Дослідження, які проводяться в науково-дослідній лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини», здійснюється за трьома напрямками: освіта Черкащини; педагогічна думка Черкащини; науковий доробок учених Черкаського краю. У структуру Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства також входить науково-дослідна лабораторія «Педагогічне краєзнавство Черкащини». Наукові дослідження, які проводяться на базі лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини» здійснюється в співпраці з науковими закладами Національної академії педагогічних наук України, зокрема з відділенням філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, відділом історії педагогіки Інституту педагогіки

Національної академії педагогічних наук України, Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені Василя Сухомлинського, а також із загальноосвітніми закладами освіти I–III ступенів Черкаської області, зокрема вивчення їхньої історії та традицій [3].

Отже, педагогічне краєзнавство, як напрямок наукових досліджень, відіграє важливу роль у вихованні в майбутніх соціальних працівників любові до рідного краю, збереженні традицій та історії розвитку регіональної освіти, а також у поширенні педагогічної думки серед представників наукової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності засобами педагогічного краєзнавства. Дидакал. 2006. № 4. С. 49–52.
2. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. URL: <https://surl.ln/mauxtq>
3. Кравченко Оксана Історія Іваньківської загальноосвітньої школи I–III ступенів Черкаської області очима випускників 2000 року URL: <https://salo.li/16aAA17>
4. Лабораторія «Педагогічне краєзнавство Черкащини». URL: <https://surl.ln/vltpac>

Носирєв О.О.,

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Культурно-історичний туризм є важливою частиною туристичної індустрії, що сприяє збереженню національної спадщини, формуванню ідентичності та економічному розвитку регіонів. Його освітня й пізнавальна функції допомагають поглиблювати знання про історію, культуру й природу рідного краю, підвищуючи професійний рівень майбутніх фахівців. Підтримка та розвиток такого туризму є стратегічним напрямом сталого розвитку в Україні.

Ключові слова: культурно-історичний туризм, національна ідентичність, спадщина, сталий розвиток, краєзнавство, культура, регіональний розвиток, туристичний потенціал.

Туристична індустрія сьогодні – це одна з найактивніших форм спілкування людей, що сприяє встановленню й розширенню культурних зв'язків, зміцненню співробітництва та дружби між народами та державами. За визначенням авторів, «історико-культурний туризм – це різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з історичною спадщиною. Він не тільки приносить прибуток регіону, але й дає місцевому населенню підставу пишатись своєю унікальною спадщиною і можливість ділитися нею з туристами. Якщо суспільство буде це враховувати, то зможе створити систему раціонального використання унікальних ресурсів для туризму. Вивчення історії рідного краю, набуття знань про традиції та національні особливості свого регіону безумовно підвищує професійний рівень та конкурентоздатність майбутнього менеджера з туризму, туроператора та екскурсовода. Отже, знання та розуміння історії, ключових

подій, персоналій, місць пам'яті є одним із ключових показників фаховості спеціаліста сфери туристичних послуг» [2].

Культурно-історичний туризм є важливим інструментом формування національної ідентичності. Подорожуючи до історичних та архітектурних пам'яток, музеїв, беручи участь у культурних подіях, людина знайомиться зі своєю історією, спадщиною, традиціями своєї країни. Це сприяє збереженню і популяризації самосвідомості. Тому важливо підтримувати культурно-історичний туризм, як частину національної ідентичності.

Освітньо-пізнавальна функція туристсько-краєзнавчої діяльності полягає у тому, що вона сприяє пізнанню студентів навколишнього соціального, культурного (мистецтво, побут, традиції), історичного (історія, історичні місця, видатні постаті краю) і природного (географічні особливості місцевості: рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу) середовища регіону, країни та інших країн. Різноманітне вивчення рідного краю краєзнавством і туризмом сприяє дослідженню, науковому обґрунтуванню, розробленню різноманітних форм передання наступним поколінням знань про минуле і сучасне людського суспільства й довкілля конкретної території [1].

Культурно-історичний туризм тісно пов'язаний із філософсько-освітнім виміром, адже сприяє не лише пізнанню минулого, а й формуванню критичного, цілісного світогляду людини. Через безпосереднє знайомство з історико-культурною спадщиною у туриста виникає глибше розуміння зв'язку між особистою ідентичністю та колективною пам'яттю народу. З філософського погляду, це процес самопізнання через діалог із минулим, у якому людина переосмислює цінності, події та досвід попередніх поколінь.

Культурно-історичний туризм також сприяє формуванню національної ідентичності через глибше пізнання історії, традицій, мови, культури та духовних цінностей народу. Відвідуючи історичні пам'ятки, музеї та культурні події, туристи занурюються в унікальний національний контекст, що зміцнює почуття приналежності до своєї країни. Такий туризм активізує інтерес до збереження спадщини, стимулює розвиток місцевих ініціатив і сприяє передачі історичної пам'яті між поколіннями. Він також розвиває міжкультурний діалог, що дозволяє краще розуміти себе через взаємодію з іншими. З погляду сталого розвитку, культурно-історичний туризм підтримує локальні економіки, створює

робочі місця, популяризує місцеві ремесла та традиції. Раціональне використання культурного потенціалу сприяє збереженню ресурсів і сталому зростанню туристичних напрямків. У підсумку, цей вид туризму є не лише формою дозвілля, а й важливим інструментом соціокультурної та економічної трансформації суспільства.

Окрім того, як зазначає С. Попович, «туризм завжди був і залишається дієвим засобом набуття краєзнавчих знань, а також активною формою популяризації наукових здобутків вітчизняних краєзнавців, донесення їх до широкого туристично-екскурсійного загалу. Розвиток туризму в Україні в період незалежності відбувається на фоні тих величезних змін, що здійснюються в усіх сферах життя суспільства. Але найголовніше те, що міняється на краще ставлення до туризму як з боку державних владних структур, так і суспільства в цілому. Зростає статус і роль вітчизняного туризму в соціально-економічному та культурному житті країни» [5].

Освітньо-філософський аспект культурно-історичного туризму полягає також у формуванні історичної свідомості як основи громадянської зрілості. Туризм у такому контексті стає не лише джерелом знань, а й способом розвитку рефлексії, моральної відповідальності за збереження культурної спадщини. Вивчення історичних об'єктів у поєднанні з філософськими категоріями пам'яті, ідентичності, часу й цінностей відкриває нові підходи в гуманітарній освіті. Такий підхід дозволяє виховувати не лише обізнаного фахівця, а й свідомого громадянина з глибоким почуттям національної належності та поваги до багатокультурного світу.

Дослідниці [3] зазначають, що «наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, відроджуються раніше забуті імена, пам'ятки й події, по-новому оцінюється і переосмислюється історична спадщина і сьогодення. І тому для більшості українських регіонів орієнтація на культурно-пізнавальний туризм, на основі використання потенціалу малих і середніх міст, стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення в недалекому майбутньому» [3].

Культурно-історична спадщина України є частиною вивчення краєзнавства. Унікальна історія, кулінарні традиції, ремесла тощо відрізняє нашу країну від інших туристичних напрямків. Це може стати ключовим фактором сталого розвитку туризму в Україні, оскільки поціновувачі культурно-історичного туризму завжди шукають унікальність і автентичність об'єктів відвідування.

Розкриття туристичного потенціалу місць культурно-історичної спадщини стимулює до вивчення історії, культурних традицій, розвиває самоусвідомлення та само ідентифікацію.

У перспективі пріоритетним завданням є розробка стратегії підтримки культурно-історичного туризму на національному та регіональному рівнях. Необхідно інвестувати в збереження та адаптацію об'єктів культурної спадщини до потреб туризму, зберігаючи їх автентичність. Важливо також забезпечити якісну підготовку фахівців, здатних працювати на перетині історії, культури й туризму. Створення інтерактивних маршрутів, цифрових платформ і освітніх проєктів може залучити молодь і ширше коло відвідувачів. У довгостроковій перспективі культурно-історичний туризм має стати одним із ключових інструментів сталого розвитку територій, сприяючи культурному відродженню, самосвідомості громад і економічній стабільності регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марусей Т.В. Роль краєзнавства у підготовці фахівців із туризму у вищих навчальних закладах України. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Організаційно-методологічне забезпечення підготовки фахівців: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення (з нагоди 90-річчя ХНАДУ)». Харків : ХНАДУ, 2020. С. 119–120. <https://tinyurl.com/2cmkgpd3>
2. Михайлов В.В., Мельник О.О., Щербакова Н.В., Зімонова О.В. історичне краєзнавство як засіб формування професійних компетентностей фахівців туристичної галузі. Збірник науково-методичних праць «Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти». 2020. Мелітополь: ТДАУ імені Дмитра Моторного. С. 572–577. URL: <https://tinyurl.com/2b34rag8>
3. Мякінченко І. О., Доділова К.Д. Історико-культурна спадщина та її роль в розвитку туризму малих та середніх міст України. Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України: зб. тез доповідей І Всеукр. наук.-практ. конф. (14-15 листопада 2023 року, м. Харків). Ч. 1. Харків : Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», 2023. С. 396399. URL: <https://tinyurl.com/26wusdao>
4. Орлова О. В., Бондарчук-Чугіна І. Ю. Культурний туризм у формуванні національної ідентичності. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 130. С. 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_130_34
5. Попович С. І. Туристичне краєзнавство: історична ретроспектива та сучасність. Актуальні проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. К., 2013. С. 200–205. URL: <https://tinyurl.com/2dffhdjj>

Янченко Т.В.,

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID ID: [https://orcid.org/0000 0002 2967 0695](https://orcid.org/0000_0002_2967_0695)*

Кулик І.О.,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID ID: [https://orcid.org/0000 0002 9898 0064](https://orcid.org/0000_0002_9898_0064)*

УСНА ІСТОРІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ДИТИНСТВА

Анотація. Авторки розглядають сутність усної історії як методу дослідження історії освіти й дитинства та важливість його використання в сучасних студіях, а також звертають увагу на його поширення в європейській науці.

Ключові слова: історія освіти, історія дитинства, усна історія, дослідження.

Переживаючи історичні зміни в сучасній Україні, люди прагнуть зрозуміти їхні причини та сутність через пізнання суперечливих моментів минулого, пережитого попередніми поколіннями українців. Війна росії проти України посилила величезний суспільний запит на такий тип знань, який продукує саме усна історія, що сприяє пошуку історичного та особистісного підґрунтя для власної громадянської та національної ідентичності.

Найважливіше, що може запропонувати усна історія – це розмаїття історичного досвіду, багатогранність подій, різноплановість

наслідків, неможливість однозначних оцінок, а з цим – необхідність пошуку умотивованих рішень і шляхів до міжкультурного діалогу.

В історичній науці склалася достатньо обґрунтована думка, що усна історія – це, насамперед джерело досліджень військових, революційних подій та інших «катаклізмів» і викликів, які переживала й продовжує переживати наша країна. Але безсумнівно, сьогодні на часі розширення тематичного спектру усно-історичних студій, що мають охопити життєві історії представників різних поколінь українців, розповіді про їхнє дитинство, навчання в школі та інших закладах освіти. Такі студії є цінним джерелом з історії дитинства та освіти. Українська дослідниця Г. Грінченко вважає, що усна історія не може бути повноправним «розділом» у межах історичної науки – це методика, яку можна використовувати в будь-якій її галузі [1, с. 30].

Наголосимо, що для вивчення та об'єктивного висвітлення історико-педагогічних процесів і явищ необхідно використовувати комплекс джерел, зокрема педагогічну документацію, наукові та методичні праці педагогів тощо. Серед них можна назвати й усно-історичні джерела. Закономірно, що для дослідження недостатньо тільки власного досвіду учасників подій. Тому джерела усної історії в історико-педагогічних дослідженнях використовуються у поєднанні з іншими джерелами.

Важливим завданням у використанні методу усної історії є визначення категорії оповідачів. Це залежить від мети, завдань і предмета історико-педагогічного дослідження. Одним із принципів усної історії є те, що спочатку дослідники звертаються до найстарших свідків подій, які найбільш віддалені від нашого часу. Але вибірка респондентів залежить і від хронологічних меж дослідження.

Для висвітлення історико-педагогічних процесів важливими є свідчення їх учасників – учителів, учнів, їхніх батьків. Коли респондент розповідає свою життєву історію, дослідник у контур його життя «вплітає» питання, дотичні до теми дослідження. Крім цього, під час інтерв'ю можливий перегляд фотографій, які ілюструють різні події зі шкільного або студентського життя та інші факти залежно від предмета дослідження.

Імена оповідачів науковці не повідомляють у своїх публікаціях. Але для характеристики події або явища з історії освіти чи педагогічного краєзнавства важливо назвати область, район,

можливо і населений пункт, у якому проживав або продовжує проживати респондент. Дослідник попередньо підписує угоду про інтерв'ю з потенційним респондентом та отримує дозвіл для використання інформації в наукових цілях, для публікації статей або інших праць.

Як зазначає Г. Грінченко, для проведення усно-історичних досліджень у залежності від питання, що вивчається науковцем, використовується п'ять основних видів інтерв'ю – біографічне, що в західній літературі має назву life-story, генеалогічне (family-tree), проблемне чи проблемно-наративне (single-issue), щоденникове (diary), і групове (focus group discussion) [1, с. 33].

Крім того, що усна історія дозволяє почути «голос минулого», голос тих людей, які робили й переживали історію, спростувати або підтвердити ті чи інші інтерпретації минулого, вона ще дає можливість розробки й застосування нових підходів і методів аналізу усного свідчення як історичного джерела. На сьогоднішній день існує два основних методи аналізу інтерв'ю – реконструктивний і наративний (семантичний). Основне завдання реконструктивного методу, у якому переважно використовуються біографічні інтерв'ю, полягає у відтворенні ситуації, середовища, соціального контексту або їхніх окремих елементів, динаміки формування й змін тих чи інших структур, інститутів і організацій на підставі оповідей про індивідуальний щоденний рутинний досвід і практику, міжособистісні взаємозв'язки, індивідуальні життєві прагнення та їхню реалізацію. Наративний метод, що більшою мірою є підходом і набором можливостей, ніж єдиним теоретично обґрунтованим нормативним пізнавальним засобом, базується на аналізі самої оповіді, на текстуальних особливостях інтерв'ю з метою виявлення того, як оповідач сприйняв, оцінив, запам'ятав і згадав/переказав ту чи іншу подію, епізод або свій життєвий шлях у цілому [1, с. 33].

Інституціоналізація усної історії як окремого методу історичних досліджень відбулася в країнах Америки й Західної Європи в 60–70-ті роки минулого століття. Упродовж десятиліть існують Міжнародна асоціація усної історії, Асоціація усної історії США, Товариство усної історії Великої Британії та багато інших [1, с. 29].

Зазначимо, що усна історія є одним із важливих напрямів і методів досліджень з історії освіти у європейських країнах. Так, у Даугавпільському університеті (Латвія) упродовж 22 років функ-

ціонує Центр усної історії, який очолює знана в країні дослідниця історії освіти Ірена Саленієс (Irena Saleniece). Його роботу забезпечує менеджер колекцій матеріалів усної історії Лайма Грізуле (Laima Grisule). У Центрі усної історії створюють тематичні каталоги, в які переноситься інформація з інтерв'ю. Каталоги формуються, як за тематичним, так і за хронологічним принципами. Важливим елементом каталогів є ключові слова, що визначені в кожному інтерв'ю. Це полегшує дослідникам, які приходять у Центр, як у бібліотеку чи архів, пошук необхідної інформації. Серед матеріалів Центру є й фотографії (або їхні копії), надані опитуваними під час експедицій [2].

Метод усної історії дозволяє пізнати не тільки життєві історії опитуваних, а крізь їхню призму розкриває цікаві матеріали з педагогічного краєзнавства, історії дитинства та освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Г. Усна історія як метод і джерело дослідження. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OST/3.pdf>
2. Oral history expedition of DU IHSS. URL: <https://du.lv/en/news/oral-history-expedition-of-du-ihss/>

ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ОСВІТНІ Й ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

*Збірник тез
всеукраїнської науково-практичної конференції*

Обкладинка, верстка, дизайн:
Ладоня К. Ю.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2
Тел./факс (044) 481-38-82, 481-38-85
book-xl@ukr.net
4813585@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів,
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3563 від 28.08.2009